

POLAR BOKEN

1995 – 1996

POLARBOKEN

1995 – 1996

Utgitt av

NORSK POLARKLUBB

*Med bidrag fra Komiteen til Bevarelse av
Polarskipet «Fram».*

OSLO 1996

Redaksjonskomité:

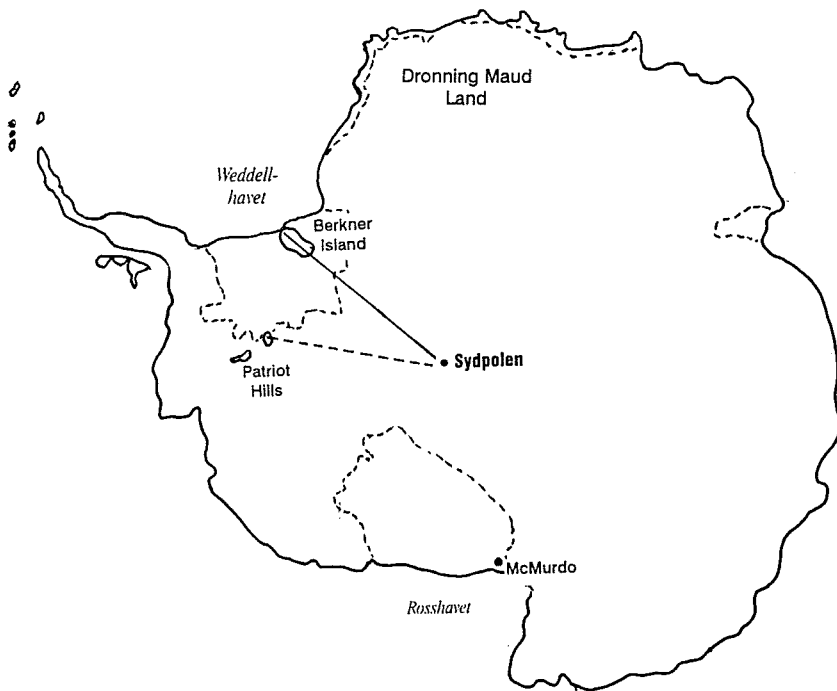
**ANNEMOR BREKKE
FRIDTJOF MEHLUM
TORE GJELSVIK
ODD LØNØ**

ISSN 0332-7620 Polarboken

Trykk: Kristiansen & Berg ANS, Oslo

Innhold

Sydpolen - fra drøm til virkelighet. <i>Liv Arnesen</i>	5
Et eksperiment i egenmestring. <i>Cato Zahl Pedersen</i>	12
Den store hjemkomsten i 1896. <i>Susan Barr</i>	18
Willem Barents' ekspedisjon i 1596 - et 400 års-minne. <i>Nils O. Alm</i>	26
Uheldige pelsoppkjøpere på Sibirkyten. <i>Ingvald Wahl</i>	39
Dramatisk hyttetur til Ny-london. <i>Berner Larsen</i>	55
Oppfrisking av vegetasjon i Longyearbyen. <i>J. Låg</i>	57
En fet kritiker. <i>Ian Gjertz</i>	65
Alvorlige sammenstøt med isbjørn på Svalbard. <i>Ian Gjertz</i>	67
Skonnerten Ino på Grønland 1893-94. <i>Arthur Oxaas</i>	75
Ruslan's tragiske forlis ved Sørkapp. <i>Odd Lønø</i>	80
Hvalsommer -95. <i>Christian Lydersen</i>	84
Den Nordlige Sjørute - Utredning av miljøkonsekvenser som en integret del av International Northern Sea Route Programme. <i>Kjell A. Moe og Rasmus Hansson</i>	87
Nansen, Fram og fotografi. <i>Susan Barr</i>	100
Ekspedisjoner som har krysset eller forsøkt krysset over Grønlands innlandsis 1989-1994. <i>Gunnar Jensen og Odd Lønø</i>	108
Tore Gjelsvik - 80 år. <i>Thor Siggerud</i>	156
Sigurd Helle - 75 år. <i>Vidar Hisdal</i>	158
Olav Liestøl - 80 år. <i>Olav Orheim</i>	160
Fra Polarfronten	162
Norsk Polarklubb	175

Over:

Kartet viser rutene til ekspedisjonene Unarmed to the South Pole (hel linje) og Liv Arnesen (streket linje). Omtrent samtidig med de norske gjennomførte også en spansk og en japansk ekspedisjon turen til Sydpolen.

Omslagsbildet:

De fire norske Sydpol-farere gratulerer hverandre med fullført tur. Liv Arnesen kom dit 24. desember 1995, og tre dager senere kom de tre andre. Fra venstre Liv Arnesen, Lars Ebbesen, Cato Zahl Pedersen og Odd Harald Hauge. Foto: Knut Bry.

Sydpolen – fra drøm til virkelighet

Av Liv Arnesen

Liv Arnesen (41 år) er den første kvinne som har gått alene på ski til Sydpolen. Hun startet den 5. november 1994 fra Hercules Inlet som er helt sør på shelfen i Weddelhavet, med en last på 100 kg. Sydpolen nådde hun etter 50 dager den 24. desember, en utgått distanse på 1100 km uten hjelp av depoter eller flyslipp.

Helt fra jeg var barn har jeg hatt en dragnings mot Antarktis. De store hvite viddene, de vide horisontene, ensomheten, kulden og været. Hvordan var det å være Roald Amundsen? Det spørsmålet har jeg stilt meg selv på utallige fjellturer.

Den 5. november vinket jeg farvel til gutta i Adventure Network som hadde fraktet meg ned til shelfen dagen før. Jeg hadde valgt en ny rute som ingen hadde gått tidligere, fra Rønne-shelfen ved Hercules Inlet. Herfra fulgte jeg 80°30'V inn til Sydpolen.

Stigningen opp fra Shelfen hadde vært et slit, men ikke så tungt som jeg hadde regnet med. Jeg hadde forberedt meg på at jeg noen steder kanskje måtte legge ut noe av lasten i pulken for å komme opp de bratteste kneikene, men jeg greide å få med alt i en vending ved å traversere eller gå rundt de bratteste områdene. Av og til ble det en skikkelig kamp mellom pulken og meg. Den ville dra meg nedover, jeg ville oppover. Skiene glapp, og et par ganger måtte jeg ned i knestående, men jeg vant vår lille kamp hver gang. Det var beinhard fokksnø eller blåis, og jeg vekslet mellom stegjern og ski med feller. Jeg listet meg over de snøfylte sprekkene i ren «Rosa Panter»-stil – lange listende tak.

Etter en snau uke kunne jeg se et annet landskap strekke seg sydover. Det var daler og åser og jeg skulle også få den første smaken av slitet mot Sydpolen. Til nå hadde jeg gått oppover, men denne dagen flatet terrenget ut og jeg gikk nedover, riktignok slakt, men skavlene ble større og større. De første var like høye som stavene mine. Jeg antar at det var snødriften «nede» i dalen som forårsaket dette skavlfenomenet, og jeg er glad jeg på

dette tidspunkt ikke visste hva som ventet meg etter at jeg hadde passert Thiel Mountains' labyrinter av to meter høye skavler. Men ellers hadde jeg det bra – veldig bra.

De skrekk- og gru-opplevelsene jeg hadde lest om i ny og gammel polarlitteratur, forårsaket av sult, kulde og dårlig utstyr, opplevet aldri jeg i Antarktis. At de gamle heltene hadde det barskt er ikke rart. Det var ukjente områder, de hadde ikke like funksjonelt utstyr som moderne ekspedisjoner. Nyere ekspedisjoner som ikke bruker hunder eller benyttet depoter underveis, er i sannhetens navn mer sportsekspedisjoner enn noe annet.

Jeg har mat nok, utstyr og navigering som fungerer. Har på forhånd psyket meg opp til at dette blir skikkelig kaldt og jævlig. Ubevisst har jeg lagt meg alle de gamle polarfarernes lidelser på minnet og bearbeidet disse tankene i mange år. Jeg er forberedt på at min tur kan bli like ille. Men flere ganger stopper jeg opp og sier til meg selv: nå er jeg her og har det – helt fantastisk! Hvor blir det av lidelsene? Visst er det kaldt, men jeg er forberedt på at det skal være kaldere. Det er i ferd med å gå opp for meg at jeg er på mitt livs tur.

Jeg passer nøye på å følge rutine og jeg har bestemt meg for før start, særlig når jeg skal slå og bryte leir. Det er ingen som kan hjelpe meg med å sette opp teltet eller fyre opp primusen hvis jeg blir for kald. Har derfor lovet meg selv å slå leir med en gang jeg kjenner antydning til at kulda setter seg i kroppen. Etter snaue to uker har jeg fått sovet ut og våkner deretter uten vekkerklokke litt før halv syv hver morgen. Nokså presis klokken halv syv er jeg ute av soveposen. Jeg spiser frokost og pakker sammen og klokken halv ni er jeg klar for dagens økt.

Alt etter vindstyrken, kan det å pakke pulken være noen forferdelige kalde minutter. Selv med dunjakken på, kommer kulden krypende. For hver gang jeg går ut i pulken med sovepose, underlag, bag med mat og klær og brenner, må jeg lukke den forsvarlig med borelås og remmer for at ikke vinden skal ta tak i noe. Det tar tid.

Ikke under noen omstendighet vil jeg gjøre turen tøffere enn den allerede er ved å miste telt, sovepose eller underlag. I løpet av den første uken mister jeg to termoskopper i pausene. Jeg lager en reserve kopp av en trakt, og den siste ordentlige koppen slipper jeg aldri mer under rast. En gang er også en stav i ferd med å blåse bort, men jeg får kastet meg etter den. Etter dette trer jeg alltid stavene under pakkremmene på pulken i pausene for å være helt sikker. De gangene jeg må ta av masken eller en vott for å ordre noe, kjennes vinden som piskeslag mot huden, og kulda setter seg i finger-

tuppene med en gang. Jeg slår floke og bruker armene det jeg kan før neglesprettene og så varmen kommer tilbake.

Selv om jeg vet at det venter noen bein-kalde minutter der ute før jeg får varmen, er det aldri fristende å bli liggende i soveposen om morgenen. Jeg gleder meg til hver dag, det er spennende hva slags dag jeg går i møte, hvordan været blir, vinden, hvor store skavlene er, hvor langt jeg kommer til å gå og hva slags tanker som vil holde meg med selskap. Hver time stopper jeg, setter meg på pulken og spiser en sjokoladebit, kjeks eller litt marsipan og drikker. Klokken to spiser jeg lunsj fra mat-termosen. Pausene er ikke så desperat kalde som om morgenen, men temmelig nær. Blåser det mye setter jeg meg ikke ned på pulken, men står med ryggen til vinden. Etter stoppene konsentrerer jeg meg ikke om noe annet enn å gå meg varm.

Den 30. november krysser jeg 85 grader syd og er halvveis. Jeg har vært underveis i 25 dager, og målet om å nå frem til julaften synes realistisk. Ved lunsjtider stopper jeg og spenner fra pulken. Forlater den og går i en 500 meters sirkel rundt den mens jeg følger horisonten med øynene. Det er hvitt og blått og hvitt og blått så langt jeg kan se, hvor jeg enn snur meg går de hvite viddene inn i evigheten. Sydpolen ligger 600 km unna, det samme gjør Patriot Hills. Snubler jeg i en skavl, brekker benet eller faller i en bresprekk, er det små sjanser for at jeg kommer levende fra det. Riktignok har jeg nødpeilesender i sekken, men jeg vet det er en falsk trygghet. Jeg vil ganske sikker fryse i hjel før hjelpen når frem. Maner frem flere skrekkbilder for å få tak i den innerste følelsen. Jeg vet at jeg aldri mer i livet kommer til å være så alene på et så øde sted. Prøver å kjenne ekstra godt etter hvordan jeg egentlig har det. Jeg føler ingen angst, men registrerer en god spenning i kroppen. Det jeg føler mest av alt er sinnsro. Har aldri følt meg roligere og tryggere, jeg føler veldig sterkt at jeg lever. Jeg føler også veldig sterkt at jeg er en del av naturen. Følger jeg min intuisjon er vi på lag, begynner jeg å diskutere med den er det illevarslende. Det er uhyre tilfredsstillende å mestre det jeg trodde var mulig.

De tyngste dagene og timene i Antarktis er når det er whiteout, skyer, tåke eller snøyvær som gjør landskapet totalt hvitt. Det er umulig å se horisonten eller skavlene, det finnes ikke referansepunkter. Jeg snubler inn i skavlene og faller, pulken setter seg fast eller velter. Da må jeg styre tankene og tvinge frem bilder, jeg repeterer veien jeg trakk dekk sist høst, går igjennom treningsrunder i Bærumsmarka, hver bekk, hver stein og stubbe på stien. Hvis jeg har problemer med å styre tankene i positiv retning, bruker jeg Nordahl Griegs ord som et slags mantra, *Jeg eier et land i hjertet – som ingen kan røre ved. Blåne stiger bak blåne – i susende*

skogtung fred. Da kommer bildene fra skog og fjell etterhvert frem. Må le, her går jeg og kaver på ski i et hvitt hav og faktisk drømmer om å gå på ski, riktignok med lett utstyr, i maskinpreparerte løyper på Krokskogen.

Den tøffeste delen av turen ligger foran meg. Etter å ha passert Thiel Mountains, er jeg 1300 meter over havet, men i de nærmeste dagene skal jeg ytterligere 1500 meter opp. I høyden blir det kaldere og snøen blir enda tråere. Terrenget er kupert, og det er tungt å dra oppover. Av og til er det slake nedoverbakker, men jeg må trække og dra her også. Pulken kjennes ikke lettere til tross for at jeg har spist og brukt brennstoff i over 25 dager. Den er faktisk 25 kilo lettere, men det merkes ikke. Det har snødd litt de siste dagene. Amundsen beskriver snøen her syd som fiskelim. Så sant, så sant.

Kun en dag på turen opplever jeg tilløp til dramatik. Jeg har tatt av meg skiene for å forsere en nokså bratt skråning. Bortsett fra et par centimeter store sprekker ser jeg ikke noe urovekkende før jeg plutselig raser igjennom til hoften. Som en refleks kaster jeg meg bakover. Pulker glir tilbake og gir meg et lite rykk ut av hullet, men jeg mister balansen og staven slår ned i sprekken og utløser et lite snøras. Jeg stirrer ned i et blått dyp. Lener meg tilbake og trekker meg opp med den ene hånden ved hjelp av tauet til pulken. Jeg er ute av hullet i løpet av få sekunder. Går tilbake til pulken, tar på meg skiene, og går over sprekken et par meter unna hullet. Med ski på føler jeg meg trygg. Resten av dagen beholder jeg skiene på og tenker ikke på det jeg har opplevd, men er litt engstelig når jeg tar av meg skiene for å slå leir. Om natten kommer reaksjonen. Jeg har mareritt. Hele leiren – telt, pulk og jeg selv i søveposen raser ned i en dyp bresprekk. Jeg våkner med følelse av klaustrofobi, langt nede i soveposen. Heretter sjekker jeg leirplassene enda nøyer. Er litt småforbannet på meg selv i et par dager fordi dette hendte. Jeg vet at det er en stor bre jeg går på. At sprekken var så eksponert på ryggen jeg har passert og sett på avstand, har gjort meg sløv. En bratt bakke på en bre tyder på at isen er i spenn, og da er muligheten for sprekker stor. Det blå dypet jeg kunne se under meg da jeg trådte gjennom har gitt meg en støkk, selv om pulken og sekken virket som anker, akkurat slik jeg hadde regnet med.

Noen dager senere kommer jeg inn i et område med opp til to meter høye skavler, og det er umulig å komme over dem med skiene på. Når jeg av og til trår igjennom et par cm med fokksnø, skvetter jeg til. Jeg har ikke glemt sprekken og det blå dypet. Uten ski føles det utrygt og jeg er hele tiden på vakt. I ettertid seg jeg i dagboken at på disse dagene med mye slit

og dyp konsentrasjon er beskrivelsene veldig knappe, bare noen få linjer. Slike dager er slitsomme og gir ikke plass til tankeflukt og filosofering.

Skavlene gir seg ikke, og er større enn forventet. Det er et slit å komme over dem. Totalt går jeg 800 km, over halve turen, i høye skavler. Får etterhvert en spesiell teknikk for å komme over dem. Jeg trekker det jeg kan for å få pulken på toppen, og når pulken er over, løper jeg et par steg for ikke å få den inn i hælene. Enten jeg liker det eller ikke, må av og til skiene av, for at jeg skal komme over. Føler det ikke trygt uten ski på, de to gjennomslagene jeg har sitter i bakhodet.

Etterhvert aksepterer jeg at terrenget er slik. Skal jeg gå og forbanne hver skavl, vil det ikke bli en hyggelig tur, da er det bedre å se det positive i formasjonene. Selv om skavlene definitivt gjør turen mye tyngre, er de vakre på sin måte. De har de mest utrolige former og mange vakre blånyanser. Det er som å gå i et milevidt galleri med moderne skulpturer. De setter fantasien og tankene i sving. Den sterke tilhørigheten med naturen føles beroligende. Jeg blir inspirert av naturens kunstverk og føler at det mentale overskuddet stiger. Skavlene blir mindre etterhvert som jeg nærmer meg Sydpolen, og den siste uken tar jeg fellene av skiene. Det er deilig å gå uten, selv om det er en overdrivelse å si at skiene glir. Med feller måtte jeg skyve eller løfte skiene for hvert steg, nå bruker jeg i det minste mindre krefter på dette.

Lille julaften får jeg øye på Sydpolbasen som en hildring i horisonten. Jeg tar av kompass-stativet og sikter meg inn mot basen. Glemte er slitet med høye skavler og kulde, vind og sprekker. Hver dag har det å slå leir gått helt automatisk. I kveld registrerer jeg hver lille operasjon, det er vemodig. Etter at jeg fikk øye på prikkene på Sydpolen føler jeg at turen har gått så altfor fort.

Great God! This is an awful place, skrev Robert F. Scott i dagboken sin da han nådde Sydpolen. Jo nærmere basen jeg kommer, desto mer enig blir jeg med Scott, selv om våre vurderinger er basert på svært forskjellig grunnlag. Pent er det ikke her. Tenker på den gode stemningen det var i Scotts lag da de nærmet seg Sydpolen for 83 år siden, og hvor usigelig nedbrutte de ble da de så Amundsens telt. Ingen nedtur venter meg. Klokken er fire om ettermiddagen chilensk tid, som jeg går etter. Hjemme i Norge er klokken åtte om kvelden og de i ferd med å avslutte julemiddagen. På basen følger de New Zealand tid, så her er det tidlig morgen, første juledag.

Den skinnende blå domen, alle de langstrakte boligeltene og alt lagret gods som er spredt rundt, er en grell kontrast til det bildet jeg har på

Endelig kunne jeg sette teltet mitt opp på Sydpolen.

netthinnen av Amundsen og hans menn i giv akt foran teltet og flagget. Domen ser jeg til høyre for meg. Til venstre får jeg øye på det kjente skiltet fra den geografiske Sydpol. Jeg har ikke én tanke i hodet, men ti meter fra det geografiske punktet kommer følelsene. De siste metrene frem til polpunktet strømmer tårene, og vel fremme lener jeg meg over stavene og gråter. Jeg er forberedt på at det å komme frem vil bli et antiklimaks, jeg har båret på drømmen så lenge. Tankene går til dem hjemme. Nå kan de snart slappe av og nyte juledagene, amerikanerne her på basen vil gi beskjed til Patriot Hills, og derfra går meldingen om at jeg er kommet frem raskt videre til Norge. Endelig kan jeg være viss på at Einar og alle hjemme får beskjed om at alt er vel. Jeg har sendt meldingene mine som avtalt hver eneste dag, men jeg aner ikke om de er kommet frem.

Det har vært et fint liv å være ensom nomade i Antarktis. De femti dagene har gått ufattelig fort. Jeg husker den overveldende trettheten og tomheten de første dagene. Jeg fornemmer en annen tomhet nå, som om noe er tapt, blitt borte. Mentalt føler jeg et enormt overskudd. Jeg føler meg privilegert som har fått oppleve dette, og som har fått realisert en drøm.

Alle på basen er blide og positive og jeg føler meg velkommen. Folk

strømmer til og gratulerer. Noen følger meg til dusjen. Jeg får låne håndkle og rene klær. Det er deilig å ta av seg undertøyet som har sittet på kroppen i 50 dager, og dusjen er himmelsk. Julefeiringen er knapt over, før alle på basen begynner å forberede seg på stor fest igjen. Nyttårsaften blir spesiell. Kvelden utarter etterhvert til å ligne en skikkelig rølpefest, som på lo'kalet; bare i Tufsingdal har jeg opplevd villere tilstander. Utpå kvelden tømmer noen basens lager av barberskum og spruter det utover festdeltagerne. Det er deilig å lukte barberskum igjen, – jeg får et akutt anfall av lengsel etter Einar. Klokken 24 går noen av oss bort til staken ved den geografiske Sydpol. Litt rart å tenke på at jorden dreier rundt denne 'aksen'. Her er det datoskille, vi tar hverandre i hendene og løper rundt mens vi roper 1994, 1995, 1994, 1995 . . . .

Et eksperiment i egenmestring

Av Cato Zahl Pedersen

Cato Zahl Pedersen (35 år) er den første med et stort fysisk handicap som har gått på ski til Sydpolen. Han hadde hjelp av to kamerater, Odd Harald Hauge (38 år) og Lars Ebbesen (40 år). De startet fra Berkner Island ved Weddelhavet den 4. november 1994 og nådde Sydpolen etter 54 dager den 27. desember kl. 23.55 norsk tid, og en utgått distanse på 1400 km uten hjelp av depoter eller flyslipp.

Det spesielle med denne ekspedisjonen* var at den hadde tre menn med, men bare fire og en halv arm. Jeg måtte amputere armene etter en høyspentulykke i 1973. Min erfaring har jeg fra den idrettslige arena, med 13 gullmedaljer i Paralympics fra 1980 til 1994 i alpint, langrenn og friidrett. Jeg var novisen på turen, med Odd Harald og Lars som min livsforsikring. De har begge erfaring fra å krysse Grønland på tvers, Spitsbergen på langs, samt fra mange turer i norske fjell.

Det hele begynte i 1992. Odd Harald, som jeg da ikke kjente, hadde en idé. Han kunne fortelle at jeg med mitt handicap på en måte var som normal, fordi jeg klarte det meste. Han tenkte ikke på meg som handicapet. Derfor ville han gjerne ha meg med på en tur for virkelig å se om noe var umulig. Han inviterte meg på en skitur til Sydpolen! Det var ikke mange som trodde vi ville lykkes. Selv var jeg også tvilende. Men ettersom skepsisen vokste hos andre, ble troen styrket hos oss.

Helt fra sykesengen har jeg forsøkt å ikke lage problemene større enn de er. Så også med denne utfordringen. Det var for meg like ukjent og nytt å vokse opp uten armer, som det var å skulle gjøre denne anstrengelsen i ukjente og isolerte Antarktis. Jeg hadde klart forandringen til å leve uten armene ved å være åpen til sinns og mulighetsorientert. Samme resepten ville jeg bruke for denne utfordringen.

* Det er skrevet bok om ekspedisjonen, med tittel «Cato mot Sydpolen». Forfatter er Odd Harald Hauge. Boken er på 192 sider, rikt illustrert med foto av Lars Ebbesen og Knyt Bry. Knut var med inn til Patriot Hills og hentet oss på Sydpolen. Pax Forlag, ISBN 82-530-1756-1.

Vi fant **fort** ut at vi burde være tre, både av sikkerhetsgrunner og ut fra det faktum **at** det er en udiskutabel fordel å være oddetall. På den måten blir det **alltid** en flertallsavgjørelse. En mot en eller to mot to, kan under slike **intense** og nære forhold bli uutholdelig. Som en forsterkning sa vi også at det **viktigste** er ikke å komme frem, men å være venner etterpå. Det hjalp oss til å **sette** fokus på spillereglene oss imellom. På den måten klarte vi for det meste å **ha** det humoristisk og trivelig ilag.

Jeg vil **berømme** Lars og Odd Harald for deres herlige lynne i denne sammenheng. De er ordkjappe og har glimt i øyet. Spesielt godt husker jeg julaften, **hvor** det lille ekstra skulle fordeles — suksesserten. Alle ville vi vel ha litt **ekstra**. Lars og Odd Harald så på hverandre og sa «Ingen armer, ingen kake». Det var godt ingen av oss var hårsåre.

For å nå **målet**, var det en fordel å glemme det raskest mulig. I stedet gjaldt det å **rette** oppmerksomhet og innsats mot den detaljplanen som vi alle skulle **ha** tro på. En god plan er en forestilling om hvordan utfordringene skal **håndteres**, og gir en god følelse og trygghet, samtidig som den er det **nærmeste** du kommer virkeligheten i fremtiden. I ett og et halvt år bygget vi **møysommelig** opp en detaljert beskrivelse av hvordan vi ville håndtere **oppgaven**.

I samme periode la vi ned enorme treningsmengder. Ved siden av å gå med 30 kilos sekker i ca. tre timers økter, varierte vi med å trekke to-tre bildekk etter oss med 15 kilo på ryggen. Dette er den beste måten å forberede seg til Antarktis på sommerføre hjemme. Det var et faktum at jeg aldri hadde **ligget** i telt om vinteren før, ei heller trukket en pulk i mitt liv. Men det fikk jeg prøve på en skitur fra Longyearbyen til Sveagruba i mai 1994. Det fikk være godt nok. Jeg krysset av for «OK, godt nok».

Erfaringene fra tidligere ekspedisjoner er mangfoldige. Men hvem kunne si hvordan min arm ville klare et fuktig og kaldt miljø inne i glassfiberprotesen, att på til med en stålhook som ville være en effektiv kuldeleder? Ingen. Prevantivt hadde jeg med et lite solcellepanel som kunne lade opp batterier for å gi energi til varmetrådene inne i protesen. Dette fungerte ikke helt etter planen. Det ble både gnagsår og frostskafer. Med en tanke hjem til velferds-Norge, kunne jeg konsentrere at følelsen av smerte stiger proposjonalt med tilbudet for behandling. Det var ingen tid til skikkelig behandling.

Tiden var vår ressurs, samtidig som den var vår knapphetsfaktor. Vi måtte klare det vi skulle innenfor de 65 dagene vi hadde mat for. Vi hadde kun lagt inn fire hviledager. Ekspedisjonen ble planlagt og gjennomført uten noen form for bistand utenfra. Da vi sto på Berkner Island i Weddel-

Portrett av Cato Zahl Pedersen. Foto: Lars Ebbesen.

havet ($78^{\circ}36'S$, $49^{\circ}16'W$) 4. november 1994, hadde vi alt vi mente vi ville ha behov for i hver vår pulk på 120 kilo. Innholdet var fordelt på: personlig bivuakutstyr (50,9 kg), felles bivuakutstyr (32,7 kg), reserve- og reparasjonsutstyr (10,2 kg), navigasjonsutstyr (6,6 kg), sikkerhetsutstyr (8,2 kg), fotoutstyr (5,1 kg) og proviant/bensin (240,4 kg). I tillegg kom personlig gåutstyr (27,5 kg), hvorav noe alltid lå i pulken.

For en start. Det var en forferdelig førsteuke, sammenlignet med de resterende. Jeg svettet som et middels stort fonteneanlegg i Frognerparken, kunne Lars konstatere. Det ble til at jeg kun gikk i en tynn Super Brynje i meraklon under Norrøna-anorakken i Gore-Tex. Det var bedre å gå og småfryse enn å måtte legge seg med vått tøy.

Vi hadde fetet oss opp hjemme, med bl.a. mye fet kost. Allikevel tålte jeg ikke alt smøret i middagen de første dagene. Alt kom opp igjen. Første gang klarte jeg å få hodet ut av teltåpningen. Andre gang forsøkte jeg forgjeves, som en kålorm, å få arm og hode ut av posen — forgjeves. Alt ble grundig spredt utover våre eiendeler. Ikke klarte vi å holde gjennomsnittsfarten heller. Det så ikke så lyst ut. Dette kunne bare gå bedre, tenkte vi optimistisk. Det gjorde det.

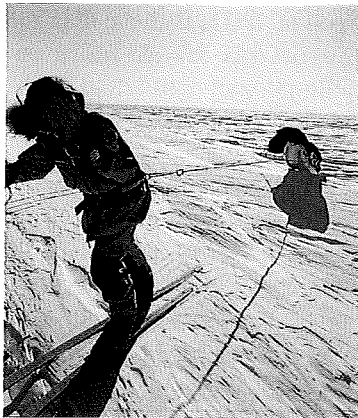
Dagsrutinen var vekking kl. 0700, og igang på ski kl. 0900. Etter ti timer på ski, campet vi, spiste middag i 2130-tiden, for så å sovne en gang mellom 2330 og 0100. Vi smeltet ca. 15 liter vann daglig, og kokte fem. Maten var Kellogs Crispix med fløtepulver til frokost, en halv kilo sjokolade/mandler/tørket rensdyrkjøtt i løpet av dagen, en liter Rett-i-koppen til lunsj og

frysetørret middag med masse smør til middag. I tillegg drakk vi ca. tre liter Isostar.

Vi var aldri kjempesultne. Vår teori var å unngå de digre måltidene som bare utvider mavesekken unødig og gjør sultfølelsen større etterpå. Derfor småspiste vi våre daglige 6000 kalorier jevnt og trutt gjennom hele dagen. Kaloriene strakk ikke til. Odd Harald gikk ned 19 kg på turen, Cato 18 kg og Lars 13 kg. Planen var å gå 22 km hver dag. Vi endte med et snitt på 27 km pr. dag. De ca. 1400 km tilbakela vi på 54 dager. Vi kunne teoretisk ha hvilt i 11 dager, men den gang ei. Tre uker fra mål, fikk vi bensinlekkasje i to av pulkene på samme dag. Krisestemning. Vi kunne konstantere at ni døgnrasjoner måtte kastes. Resten var spiselig, om enn med noe smak og lukt av bensin. Herfra fes vi sydover. Tarmtømming som det var en rutine å gjøre kun hver morgen, ble nå gjennomført opptil fem ganger før lunsj. Vi fikk en ny dimensjon på turen.

Før denne hendelsen hadde vi tøffe tak. Jeg skal nøye meg med å beskrive to. Det ene varte en dag, det andre i fjorten. Det var disse utfordringene Erling Kage nevnte spesielt, da han ble presentert for idéen vår. Vi skulle gå den samme ruten han gikk alene til Sydpolen i 1991, og som Sjur Mørdre hadde «staket ut» for deres ekspedisjon i 1990.

På vår vei mot Sydpolen på 3000 m o.h., forserte vi Dufek-fjellene. En stigning på nær 1000 høydemeter sto foran oss på dag 20. Det skulle bli den fysisk tøffeste dagen i mitt liv. Etter åtte timers gange på ski, skiftet vi dem ut med stegjernene. Halvparten av pulkinholdet ble lagt igjen. Det ble en

Cato forserer nok en skavl i Sastrugi-field. Foto: Lars Ebbesen.

kunst å *ta et skritt av gangen*. Det er utrolig hva du kan «lure» deg selv til, når du må. Endelig oppe. «Dette var gøy, det gjør vi en gang til», sprudlet Odd Harald. Vi kunne ikke annet enn å le. Jo, vi kunne en ting til forresten. Vi kunne gå ned igjen. Vel nede, så bærer det opp kneika igjen. Den var til tider så bratt som unnarennet i Holmenkollen. «Et skritt til, ett skritt til, . . .», tenkte jeg. Og vips, så var det gått 17 timer den dagen. Vi nøt dobbel rasjon til middag og unte oss å klage litt over strevet, før vi sovnet inn.

Sastrugifield er et område som får veldig mye turbulent stormvær gjennom vinteren. Det fører til opptil to meter høye skavler som ligger i et eneste kaos. Det kan beskrives som et hav i kuling som plutselig fryser til is. Det var godt vi ikke på forhånd visste at det skulle vare i fjorten dager. Hadde jeg visst alt om sastrugi på forhånd, vet jeg neimen ikke om jeg hadde startet. På den annen side, hadde jeg visst mer ville det ikke blitt det eventyret det ble.

Odd Harald og Lars kunne konstatere at det var en stor fordel å ha armene og trekke seg frem med. Jeg forsto dem. Her gjaldt det å utnytte evnen til å leve i nuet. Hvor lett var det ikke å tenke på hvor hardt det hadde vært, for ikke å snakke om hvor hardt det skulle komme til å bli. Men, realiteten er at det eneste du kan tenke på og gjøre noe med, er neste skavl. Det ble mye knall og fall. Fordelen var at vi fikk et avbrekk fra alle de ensformige skrittene.

Vi var utrolig privilegerte som fikk og tok denne muligheten til å oppsøke verdens mest isolerte og kalde kontinent. Aldri før har jeg hatt en slik frihetsfølelse. Friheten til å kunne nyte og til å kunne bli så mye bedre kjent med meg selv. Det var god tid til å la tankene flyte, og det var samtidig den største trusselen. Å vite at det ikke er noen annen vei enn den fremfor deg (Oslo-Hammerfest i luftlinje), kan også lett ta knekken på deg. Det hele dreier seg om hvordan du bruker hodet. Det sto altså ikke på to armer og ti fingre.

Å gå alene ville jeg neppe ha klart. Til det var det for mange viktige detaljer jeg ikke kunne mestre. Jeg er glad for at jeg har fått to gode og interessante venner på denne måten. Vi var aldri mer enn ti meter fra hverandre ute, og lå oppå hverandre på fire kvadratmeter inne. Det var trangt, og jeg behøvde mye hjelp. Det var beundringsverdig at de, ved siden av sitt, alltid sto på for å hjelpe en forespørrende Cato.

Vi lyktes på grunn av god planlegging, viljestyrke, godt humør, selvironi, vennskap og godt samarbeid. Og vi trodde på oss selv og vår plan. En idrettslege ved Toppidrettssenteret i Oslo sa før turen: «Det er fysiologisk

umulig for Cato å gjennomføre denne ekspedisjonen uten bistand utenfra (depoter)». Men vi ville gjerne gi dette et forsøk, for å se om det var noe som stoppet oss før 90° Syd. Det var det ikke. Vi motbeviste hypotesen. Det som så ut som en svakhet, tre menn med til sammen fire og en halv arm, ble vår styrke. Vi kunne ikke basere oss kun på rå kraft, men måtte i tillegg ha god samhandling.

Vi har returnert med mange gode minner, opplevelser og bilder, som viser at Antarktis er full av fantasi, skjønnhet og overraskelser.

Takk for turen, Lars og Odd Harald.

Takk for støtten hjemme, Märtha og Erica.

Den store hjemkomsten i 1896

Av Susan Barr

Kan en hjemkomst som Nansens og *Frams* for 100 år siden overhodet sammenlignes med noe i dag? Den gang hadde det gått tre år siden en skute og dens mannskap var blitt hyllet og ønsket lykke til på ferden nordover langs Norges kyst fra Kristiania til Vardø. Fra hovedstaden til det ytterste skjær hadde nordmenn heiet og vinket nordpolekspedisjonen avgårde med forhåpninger og stolthet i hjertet. Og så . . . øredøvende taushet. Etter at de siste brevene som Nansen fikk sendt fra sibirkysten nådde Norge den 22. august 1893, var det ingen kommunikasjonsmuligheter med skipet. Riktignok ble det kastet flaskepost overbord ved De nysibiriske øyer, men det var en høyst tvilsom overbringelsesmetode og beskjedene nådde aldri frem. Årene gikk og hverken koner, barn, sponsorer eller journalister fikk det minste livstegn fra ekspedisjonen. Ryktene var der. Det ble sagt at de hadde nådd Nordpolen og var på vei tilbake, men ingen visste om noen som faktisk hadde sett dem.

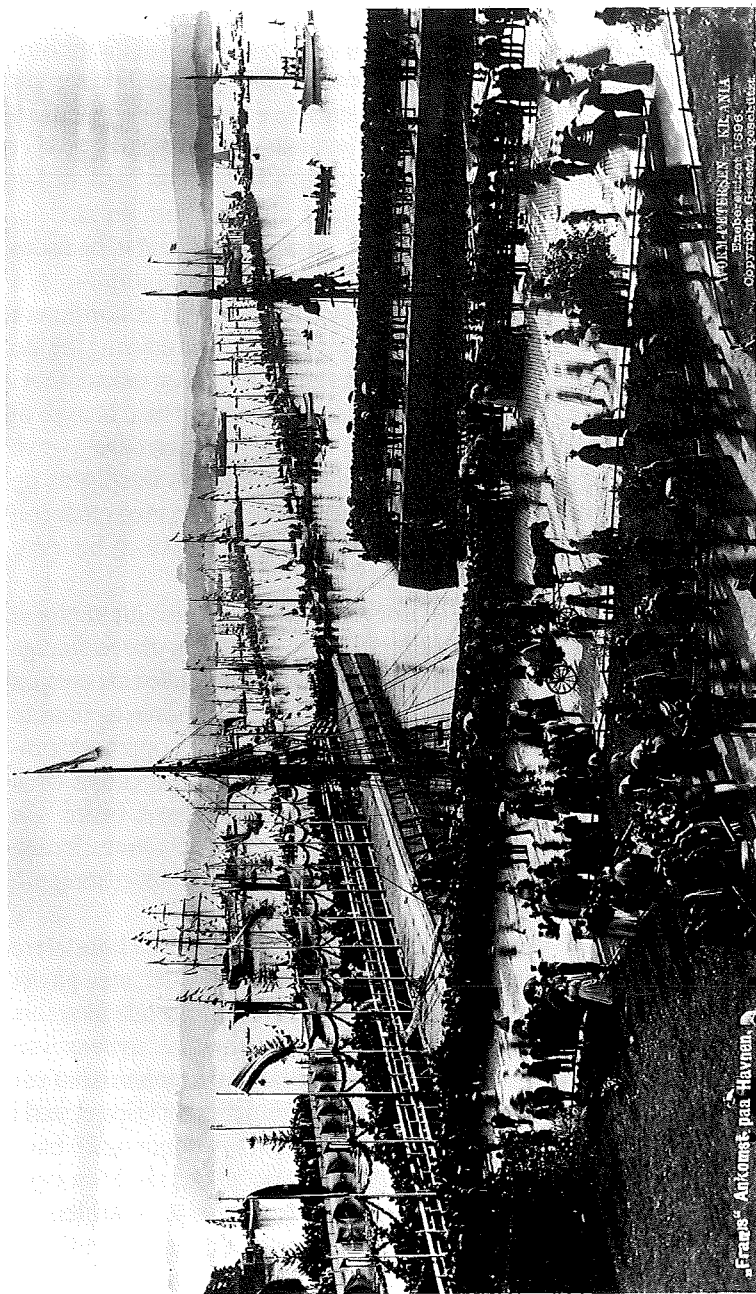
Men under planleggingen hadde Nansen beregnet at det ville ta tre år for *Fram* å drive fra øst til vest over Polhavet, og det var nøyaktig tre år det tok. Han fikk ikke rett i alt; ruten gikk ikke i nærheten av polpunktet som han hadde trodd, men tidsberegningen holdt. For dem som var igjen i Norge forsvant ekspedisjonen utenfor den sanselige verden med de siste brevene 22. august 1893. Den 13. august 1896 var Nansen og Johansen tilbake i Vardø og den 20. august dukket *Fram* opp i Skjervøy. Dette var ikke bare en hjemkomst etter endt ekspedisjon, men det å dukke opp igjen etter så lang tids taushet var ekstra sterkt — og folket visste å ta godt imot dem! Selvsagt var det noen som ikke likte det de så, men det overveiende flertallet gikk nærsagt av hengslene. Det ble en festing og en feiring over hele landet og bragden ble i tillegg bemerket langt utenfor landets grenser. Artikler om og tegninger av ekspedisjonen ble førstesidestoff i prestisjeaviser som *The Illustrated London News* og *L'Illustration*. Nansens bok om ferden ble en bestselger som umiddelbart ble oversatt til flere språk.

Kunne vi sammenligne det med noe i dag? Kongefamiliens hjemkost etter okkupasjonsårene er nok et nærliggende eksempel som har i seg de samme elementene av lang tids adskillelse, mangel på kontaktmuligheter

og nasjonale følelser. Den kollektive folkebegeistring var ihvertfall til stede i fullt monn. Men samtidig var det annerledes i og med at hjemkomsten i 1945 ble feiret fordi en fiende var overvunnet og store lidelser var over. Og den gangen hadde resten av verden sine egne sorger og gleder å konsentrere seg om. Vi må nok ty til en hypotetisk sammenligning med et romskip som drar avgårde på en treårs ferd uten å ha kontakt med jorden før det plutselig dukker opp til avtalt tid, men allikevel som en gledelig overraskelse. Men ennå mangler vi det store, nasjonale elementet. Nansens hjemkomst ga Norge en nasjonalhelt, og den vellykkede gjennomføringen av *Fram*-ekspedisjonen ga landet grunn til stolthet og tro på at nordmenn hadde noe å tilføre verden. Bedriften satte lyset på den erfaring og de ferdigheter som allerede fantes i landet når det gjaldt ferdsel og virksomhet i snø, is og polarområder. Ikke minst kom suksessen til rett tid med hensyn til Norges arbeid for uavhengighet fra Sverige. Norges — og verdens — nye helt var perfekt egnet gjennom sitt vesen, sitt utseende, sin intelligens og evner. Nansen var en usedvanlig begavelse og han kastet seg med glede inn i arbeidet for Norges sak, godt støttet av Norges akademiske og litterære elite, med Bjørnstjerne Bjørnson i spissen.

Så hvordan var det hjemkomsten artet seg? Det var forsåvidt vanlig at større polarekspedisjoner både før og etter denne kom hjem til overstadige ovasjoner. Det hadde skjedd i Norge etter Nansens grønlandsekspedisjon og det skjedde tillike i andre land. Til og med restene av Andrée og hans to felles ballongfarere ble brakt hjem til Stockholm under stor oppmerksomhet fra folkemengdene, 33 år etter at de døde i sin siste leir på Kvitøya. Men Nansens og *Frams* hjemkomst kunne ikke ha vært regissert bedre. De ankom helt nord i landet og hele folket kunne ta hver sin del i triumfferden sørover til den endte i hovedstaden med kong Oscar og Bjørnson som sentrale aktører.

Det var en los utenfor Vardø som ble den første til forbløffet å konstatere at Nansen og Hjalmar Johansen var kommet tilbake fra isødet, men på det engelske skipet *Windward* og ikke på *Fram*! Og den påfølgende uken ble nok nervepirrende for Nansen der han gikk og ventet på nyheter om skuten. Tenk om den ikke kom og han måtte forklare hvorfor han, som var ekspedisjonsleder, hadde forlatt skip og 11 mann innefrosset i isen et sted i nord og dratt hjem med én mann. Ikke minst var det syv koner og 26 barn som ble berøvet far og familieforsørger dersom det gikk galt. Men også *Fram* kom hjem og skipper Otto Sverdrup fikk vekket telegrafisten på Skjervøy kl 02 om morgenen for å sende det forløsende telegrammet til Nansen i Hammerfest: *Skjærvø, 20.8.1896, kl 9. fm. Doktor Nansen.*

Frauns' Ankomst paa Havnem.

1914 AMFENSLIN - SLEVNIA
OPBYGTEDE - FENSLIN - SLEVNIA

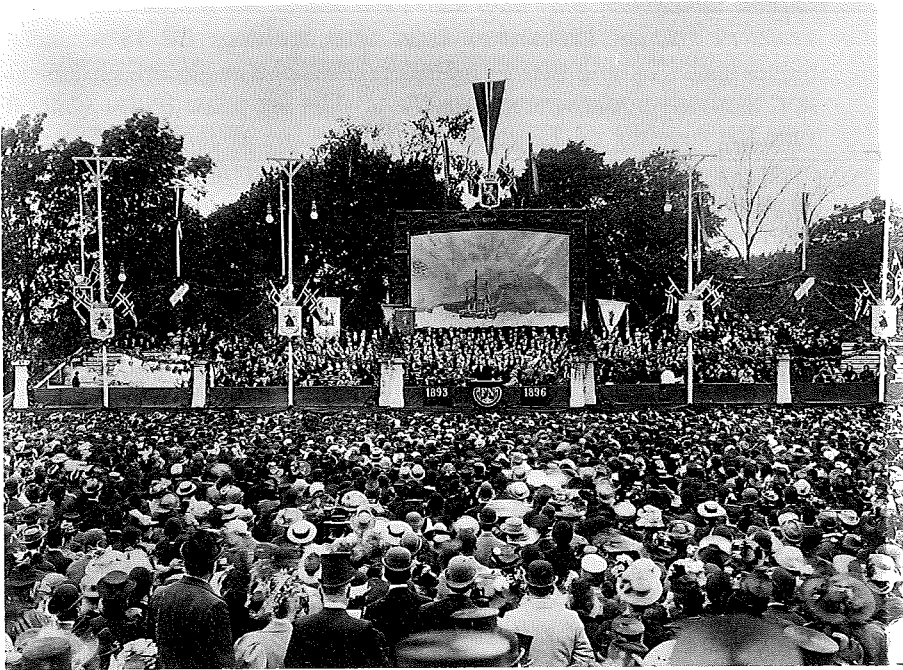
Den 9. september 1896. Fram kommer sigende inn til Hornørbryggen. Leden er markert av en dobbelttrekke båter fulle av jublende mennesker.
Foto: Norsk Polarinstituttus billedarkiv.

«*Fram*» ankommen hertil dags dato i god behold. Alt vel om bord. Afgår straks til Tromsø. Velkommen hjem. Otto Sverdrup. De 13 mennene møttes igjen i Tromsø etter 17 måneders adskillelse og gjensynsgleden var stor. Samværsproblemene som hadde utviklet seg under ferden syntes å være lite vesentlig nå. Dessuten var de omringet av jublende skarer og overdyngnet av fester og taler og skåler. Det var ikke uten grunn at Morgenbladet lanserte følgende vers:

Det var tungt/at ise sig frem./ – Det blir værre/at spise sig hjem.

Nansens fru Eva og hans sekretær hadde sluttet seg til Nansen og Johansen på Sir George Baden-Powells yacht *Otaria* i Hammerfest, og de ble med *Otaria* sørover langs kysten til Trondheim. Eva mente at *Fram* lignet en svinesti og hadde liten lyst til å være der om bord. Dessuten var det svært trangt. Nansen hadde truffet Baden-Powell i London i 1892 og nå var engelskmennene på vei hjem fra sin egen ekspedisjon til Novaja Zemlja. Hjemkomsten til *Fram*-ekspedisjonen ble en har prøve for telegrafvesenet og det måtte innkalles forsterkninger for å ekspedere alle Nansens lange beskjeder til Kongen, regjeringen, familie og venner, og aviser i inn- og utlandet. Før alle disse var sendt begynte gratulasjonstelegrammene å strømme tilbake og man kan formelig se for seg hvordan luften summet av ord, frem og tilbake, på kryss og tvers, alle med tilknytning til én mann og hans ekspedisjon. Aftenposten meldte atpåtill *en ganske mægtig Nansen-Elektricitet i Luften*. Den nasjonale begeistringen førte raskt til at det ble gitt ut festskrifter, bøker og musikkstykker dedisert bragden. Både Bjørnson, Jonas Lie og Arne Garborg skrev hyldningsdikt og Edvard Grieg komponerte. Det var ikke alene bragden som skulle hylles; minst like mye var det det nye Norge som nå for alvor skulle begynne sin marsj mot uavhengighet med Nansen og *Fram*-ekspedisjonen i ryggen. Det ble laget Nansen-byster i tillegg til fotografier i utallige varinter av *Fram* og besetningen. Av andre souvenirer som raskt kom på markedet kan nevnes Nansen-medaljer, *Fram*-slipsnåler, Nansen-sigarer, *Fram*-fyrstikker, Nansen-ulltøy, Nansen-luer, Nansens Nordpoløl, Nansen-vin, *Frams* Kjøkkenutstyr, mm, mm.

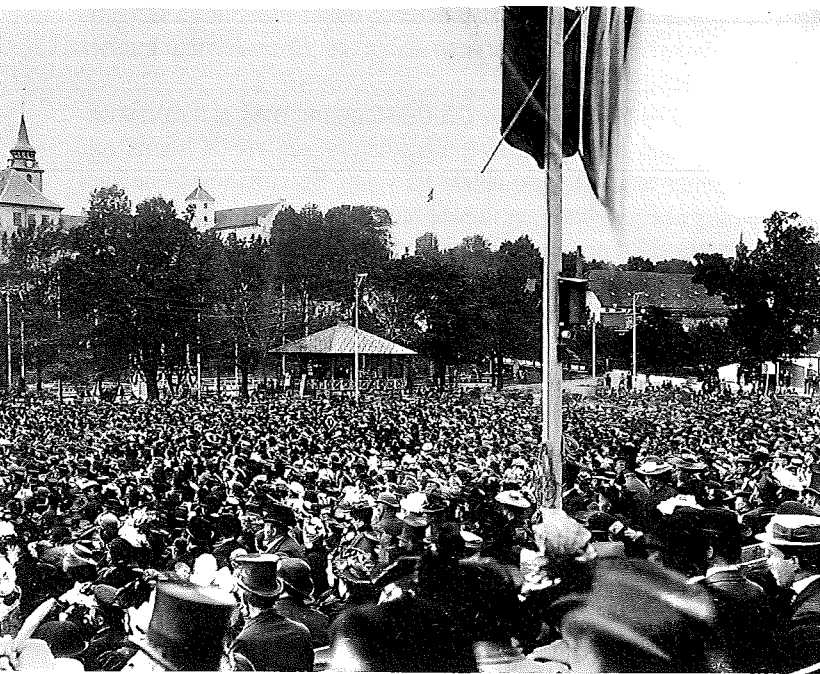
Harstad var neste stopp etter Tromsø, med den nå vanlige vrimmelen av båter og glade mennesker, fyrverkeri, kanonsalutt og jubel. Oppholdet ble imidlertid ikke langt nok til en offisiell fest, noe som Nansen var glad for, da han var redd de begynte å bli «overfestet». Bodøværingene var noe forarget over at Nansen ikke tok tid til å gå innom deres by. Ifølge Nordlandsposten syntes *Mange [synes], at Nansenekspeditionen er en Nationalsag, en Sag, som hele Norge gjennom Stortingets Bevilling har Andel i, og finder*

Feiringen av hjemkomsten til Fram ble avsluttet med en folkefest på Festningsplassen den 13. september. Foto: Norsk Polarinstitutt's billedarkiv.

derfor, at det var mærkeligt af Nansen ikke at komme indom, naar han først havde modtaget Indbydelsen dertil (29.8). Imidlertid, der som ellers, dro folk i flokk og følge ut i de store og små båtene for i det minste å få et glimt av Fram med følge da hun dro forbi, med Nansen vinkende ved rekken på Otaria.

Det gik fra by til by, fra fest til fest langs Norges kyst. Hvor velgjørende var det ikke, skrev Nansen fra Otarias dekk, endelig en gang at sitte i ro og se andre gå foran og ta ud veien! Heldigvis, ifølge Eva, bestemte Nansen at de bare skulle gå innom Trondheim og Bergen, for det var fred og ro hjemme hun helst lengtet etter. I Trondheim ble de møtt av fint høstvær og flere familiemedlemmer inkludert fru Sverdrup, Mogstads gamle far og Scott-Hansens forlovede. Det ble anslått at 18-20 000 av en befolkning på 38 000 var møtt frem for å ta sin del i det historiske øyeblikk. Fram-karene ble hyllet med en prosesjon av 42 foreninger med 60-70 faner, av æresport og flagg- og blomstersmykkede gater, av barnetog, konsert og bankett. I

Bergen var det også sol, og Christian Michelsen og Edvard Grieg var blant velkomstkomiteén som dro ut på fjorden for å ta imot. *Fram*-guttene hadde mye å se frem til da allerede tidlig *begyndte Vinduerne ved Ruten at besættes af Damer i lyse Toiletter og med Blomsterbuketter trofast i Haandan, allerede nu beredt at lade Blomsterne drysse ned over de saa længselsfuldt ventede Gjæster* (Bergens Tidende 3.9.). Til akkompagnement av jubel, kanonsalutt, flagg, barn, sang, blomster og hjertelighet ble heltene plassert i vogner og ført gjennom gatene og menneskehavet til ærestribunen på Engen hvor det ble fremført hilsnings- og takketaler (bl.a. av Christian Michelsen og Edvard Grieg), spesialskrevne og -komponerte sanger og musikk. Om kvelden ble det holdt forskjellige folkefester, som heltene besøkte etter tur.

Neste dag var det frokost på Bergen Museum, Nansens tidligere arbeidsplass. For å overkomme flere mottagelser, delte *Fram*-karene seg, før de igjen kom sammen til teaterforestillingen i det gamle Komediehus der flere

sanger og hyldningstablåer ble fremført. Etter to dager i festrus ga Bergen slipp på sine polarhelter, og denne siste delen av *Fram*-ferden kunne fortsette mot hovedstaden.

Både i Haugesund og Stavanger var det misstemning over at *Fram* ikke kom innom byen, men uansett flokket lokalbåtene seg rundt henne og fyrverkeri og hilsener sendte henne videre på veien. Stavangeravisene var særlig spydige over at *Fram* bare var innom havnen en time midt på natten slik at de fremmøtte skarene ingenting så i mørket. De kalte dette for «et Framsk besøk» og mente at det hadde vært ærligere av Nansen å la være å svinge inn mot Stavanger i det hele tatt.

Det var vanlig flere steder med svært forseggjorte dekorasjoner for anledningen. Et stort malt bilde av *Fram* ble for eksempel brukt på folkefesten i Trondheim. I Bergen var podiet utstyrt med en kopi av *Frams* baug. Kristiansand hadde virkelig brukt alle krefter og fått til en æresport med portrett av Nansen, og prydet med bl.a. *udstoppede Eksemplarer af Repræsentanter for den arktiske Dyreverden* (Christianssands Tidende 7.9.). I tillegg satset man der, som ellers, på flagg, faner, lys, blomster, salutter, barnetog og, ikke minst, publikum. Larvik hadde noe helt spesielt å stille opp med. Det var her *Fram* ble bygget, og Colin Archer var der og ble behørig takket for sitt mesterverk.

Den 9. september sto *Fram* innover Kristianiafjorden, omkranset av båter i alle størrelser, hilset av hurrarøpende mennesker, av vaiende flagg og av drønnene fra kanonene på Akershus festning. *Fram*karene sto ved rekken så godt som hele fjorden innomver og bukket og bukket. Den siste strekningen inn Kristianiafjorden må ha vært som en drøm. Fest og jubel, hyllest og salutt på alle kanter. Venner og velgjørende av ekspedisjonen klatret ombord i *Fram* og fylte henne til trengsel. Båter dekket fjorden i alle retninger, og på land var det flagg og guirlander og viftende folk på alle plasser. En dobbel rekke båter ledet de 13 hjemvendte innover Pipervika til Honnørbyggen der ordføreren sto klar til å holde tale. Deretter ble *Fram*-karene transportert i en lang rekke hestevogner gjennom flaggpyntede gater og menneskemyldret til Karl Johans gate. Utenfor Universitetet ble de hyldet av studentene før de kom frem til slottet hvor kong Oscar II tok imot med stor festmiddag. Nå ble deltagerne dekorert av Kongen — etter rang slik det passet seg den gang. Nansen ble tildelt storkorset av St. Olavs-orden, Sverdrup og Colin Archer ble kommandører av 1. klasse, Blessing, Scott-Hansen og Johansen riddere av 1. klasse, og samtlige fikk overrakt kongens nylig stiftede *Fram*-medalje i sølv. Også

den svensk-norske kongen gikk med på å understreke det *norske* ved denne store bragden.

Feiringen i hovedstaden holdt frem til og med den 13. september og ble avsluttet med en svær folkefest på Festningsplassen, hvor Bjørnson insisterte på å holde hovedtalen. Ferdens betydning for Norge ble selvsagt understreket. Og så skulle de 13 menn tilbake til hverdagen. Noen greide det bra, og noen greide det ikke. Nansen selv ble innfanget av sin egen suksess og av arbeidet for Norges sak. Det ble lite tid til familielivet som Eva hadde ønsket så inderlig og som han selv engang trodde han ønsket også. Otto Sverdrup begynte nesten umiddelbart å forberede den annen *Fram*-ferd, og fikk med seg Peder Hendriksen. Bernt Bentsen ble med på en amerikansk ekspedisjon til Frans Josef Land og omkom under overvinteringen tre år etter Nansens og Johansens. Hjalmar Johansen var nok den som fant overgangen vanskeligst å takle. Han trivdes ikke i hverdagen hjemme og han mestret det dårlig. Etter krangelen med Amundsen i Antarktis i 1911 var han en slagen mann og han tok sitt eget liv kort tid etterpå.

Men fortsatt 100 år etter *Frams* hjemkomst kan vi begeistres av den bragd som *Fram*-ekspedisjonen var. Kanskje spådde kong Oscars rett: *Denne af mig udtalte Tak vil ikke bortdø med Stundens Begeistrings høie Tonebølger. Den vil overleve os alle her nærværende. Den vil vedvare gjennem Efterslægter, Aarhundreder efter Aarhundreder, saalænge som Dovre staar.*

Willem Barents' ekspedisjon i 1596 — et 400 års-minne*

Noen medisinske synspunkter på overvintringen på Novaja Zemlja

Ved Nils O. Alm

Artikkelen er bygget på den engelske utgaven av Gerrit de Veers bok «The Three Voyages of William Barents to the Arctic regions — 1594, 1595 and 1596». De Veer var selv med på de to siste av disse reisene, men neppe den i 1594. Den første utgaven av boka kom i 1598, året etter hjemkomsten. Den første engelske oversettelsen kom i 1609 og nye utgaver ble trykket av Haklyut Society i 1853 og 1876. Språkformen fra 1609 ble beholdt i disse utgavene og de Veers undertittel lyder: «The True and perfect Description of three Voyages, so strange and woonderfull that the like hath neuer been heard of before.»

Bakgrunnen for disse ekspedisjonene var hele tiden håpet om å finne en nordøstlig vei til Kina, for å kunne bryte Portugals monopol på den innbringende handelen med det fjerne Østen, som den gang gikk sønnenom Afrika. I 1594 forsøkte Barents med to skuter fra Amsterdam å runde nordspissen av Novaja Zemlja, mens to andre, fra Enkhuisen og Zeland, forsøkte seg i Vaigatsj-stredet ved sydspissen. Disse kom seg såvidt gjennom stredet men måtte raskt snu pga. svær is i Karahavet. Barents klarte aldri å komme seg forbi nordpynten, som de ga navnet «De hoeck van begeerte», på engelsk «Point of desire», mens det på norsk nærmest må oversettes til «Den etterlengtede odden».

I 1595 satte de påny ut fra Holland, denne gang med ialt syv skip, lastet med handelsvarer beregnet for det fjerne Østen. Som året før fulgte de norskekysten rundt Nordkapp og satte så kursen rett øst. Denne gangen skulle de alle forsøke passasjen i syd, mellom Novaja Zemlja og Sibir-

* Denne artikkelen har tidligere vært trykket på engelsk i «Arctic Medical Research». Ved oversettelsen til norsk er det endel korte tilføyelser og små korreksjoner, uten at dette endrer vesentlig på artikkelens innhold.

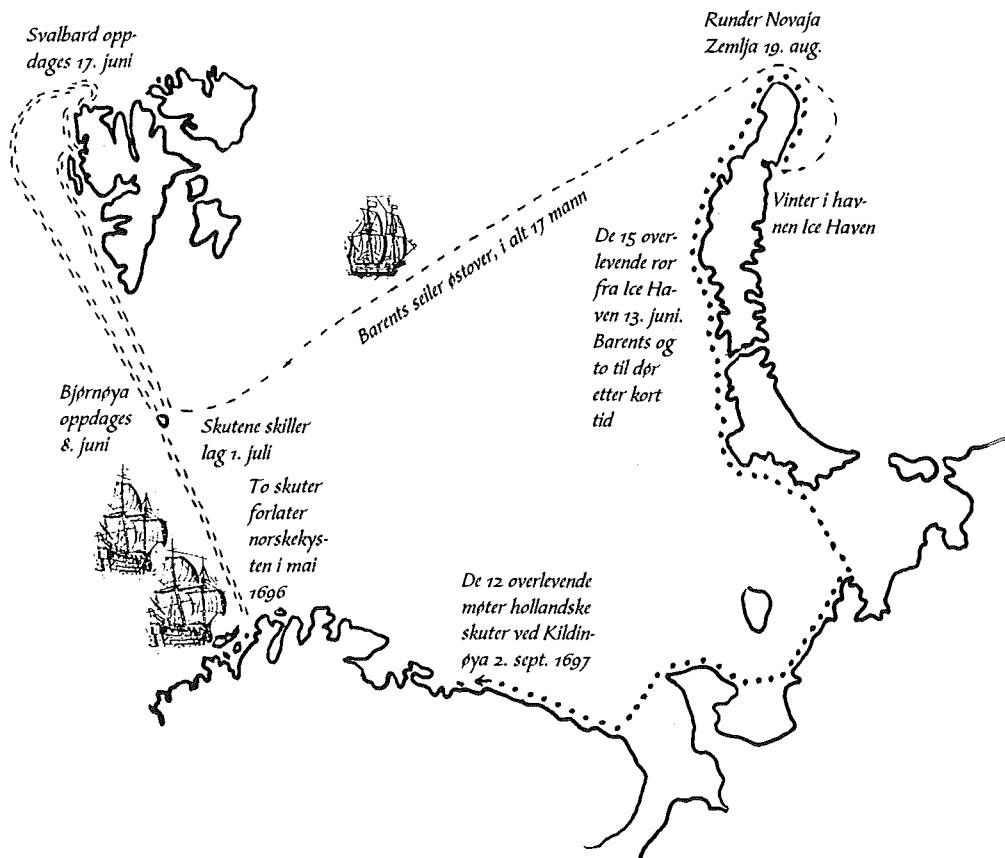
kysten. De **var** i land på øya Vaigatsj, hvor de lå noen dager og ventet på bedre isforhold i stredet. De kom også tilslutt igjennom, såvidt det var. Men i Karahavet **hindret** isen igjen all videre ferd østover, og påny måtte de snu.

I 1596 **var** handelshusene i de hollandske byene lite villige til å ruste ut enda en ekspedisjon etter at de to første ikke hadde lyktes. Men Barents klarte tilslutt å overtale dem til å utruste to skuter fra Amsterdam, og den 18. mai satte de endelig nordover. Han var selv leder for ekspedisjonen og «Chief-pilot» mens Jacob Heemskerck var skipper og ansvarlig for handelsvarene på fartøyet hvor Barents var med. Jan Cornelizon Rijp var skipper på det andre, som også hadde egen «pilot».

Barents **ville** nå prøve seg lengre nord. Han mente isen ikke ville være så vanskelig der, og at sjansen var større for å finne åpent vann mot øst. Denne gangen dreiet de derfor ikke østover ved Nordkapp, men dro videre rett nord, og oppdaget som kjent Bjørnøya. Allerede her møtte de endel is, men kom seg likevel videre nord til de møtte tung is ved 80 grader, og dreiet så øst. Et par dager tidligere hadde de sett mulig land om styrbord, men først etterat de hadde seilt ennå litt lengre mot øst på denne breddegraden, kunne de nå med sikkerhet se land i sydøst, en forreven kyststripe, som de kalte «Gebrocken land». De fortsatte samme kurs litt til, men kysten strakte seg stadig lengre nordover, og tilslutt stengte isen all videre passasje. De måtte igjen vende om, men de tok seg nå tid til å utforske det nye landet litt, før de for alvor seilte sydover. Et sted ved øyene i nordvest, sannsynligvis ved Fuglesangen, ankret de opp, og var i land for å hente stein til ballast. På veien videre syd var de innom munningen av Kongsfjorden, og de prøvde seg innenfor Forlandet. Men ved Revet lå isen fast, og de måtte nordover igjen og rundet Fuglehuken. Lengre syd må de ha sett innløpet til Isfjorden og til Bellsund, men måtte gå lengre vest på grunn av isen og nådde Bjørnøya den 1. juli.

Her skilte de to skutene lag. Barents ville gå østover i håp om å komme seg forbi nordspissen av Novaja Zemlja, selv om det var blitt sent på året, mens Jan Cornelizoon Rijp på ny ville prøve seg nordover. Den 19. august kom endelig Barents seg forbi «Den etterlengtede odden». I ti dager prøvde de fortvilet å komme seg sydover og østover i Karahavet, men som tidligere ble de stoppet av tung is. De ble tvunget til å snu, men nå klarte de ikke å komme seg vestover forbi den samme skjebnesvangre odden.

Litt før hadde de funnet en brukbar havn som de kaldte «Ice Haven». Hit tok de seg inn på ny, og tidlig i september måtte de bare erkjenne at de var fastlåst i svær is, og at de måtte prøve å klare seg gjennom en lang og truende vinter i det øde og skremmende Arktis. Posisjonen var omtrent 76

grader nord og ca. 68 grader øst. Provianten ombord var knapp til å vare 9-10 måneder, dvs. til de tidligst kunne håpe at skuta kom seg løs igjen i åpen sjø. Men de hadde tilgang til utstyr og last ombord, verktøy og våpen. Da isen begynte å skru faretruende mot skuta fant de det best å bygge et hus i land, delvis av drivved og delvis av plank som de hadde ombord. Restene av huset ble funnet av en norsk fangstskute innpå 300 år senere, i 1871.

Opprinnelig var de sytten mann ombord. En tømmermann hadde vært syk en tid da de ble innestengt av isen. Han døde i september før de flyttet over i huset de hadde bygget. En annen av mannskapet var syk utover hele høsten og døde i januar 1597. De femten som overlevde vinteren, startet i juni 1597 en slitsom og risikofyllt hjemreise med to mindre skipsbåter, for skuta lå fortsatt fastlåst i isen og de trodde ikke den ville komme løs. Ved start var ytterligere tre mann temmelig syke, blant dem Barents selv, og

Interiøret i huset de bygget på Novaja Zemlja. Syke menn i sengene og i badekaret. Etter Gerrit de Veer 1609: The Three Voyages of William Barents.

tidlig på ferden døde også alle disse. De øvrige tolv seilte syddover langs vestkysten av Novaja Zemlja, deretter langs den flate og øde russiske nordkysten. Etter å ha passert nordspissen av Kapp Kanin nådde de endelig i august 1597 frem til et lite russisk bosted på nordkysten av Kola. Her fikk de vite at det lå tre hollandske skuter lenger vest i sundet ved Kildin. Kapteinen på den ene var ingen annen enn Jan Cornelizoon Rijk, som hadde seilt sammen med dem året før. Så tolv av mannskapet på sytten nådde tilslutt tilbake til hjemlandet.

I beretningen om Barents tre reiser i Arktis gir de Veer oss en inngående og levende skildring av forholdene under denne første kjente overvintringen i Arktis. Gjennom de daglige notatene er det også mulig å få et ganske godt bilde av de medisinske problemene sjøfolkene møtte for 400 år siden.

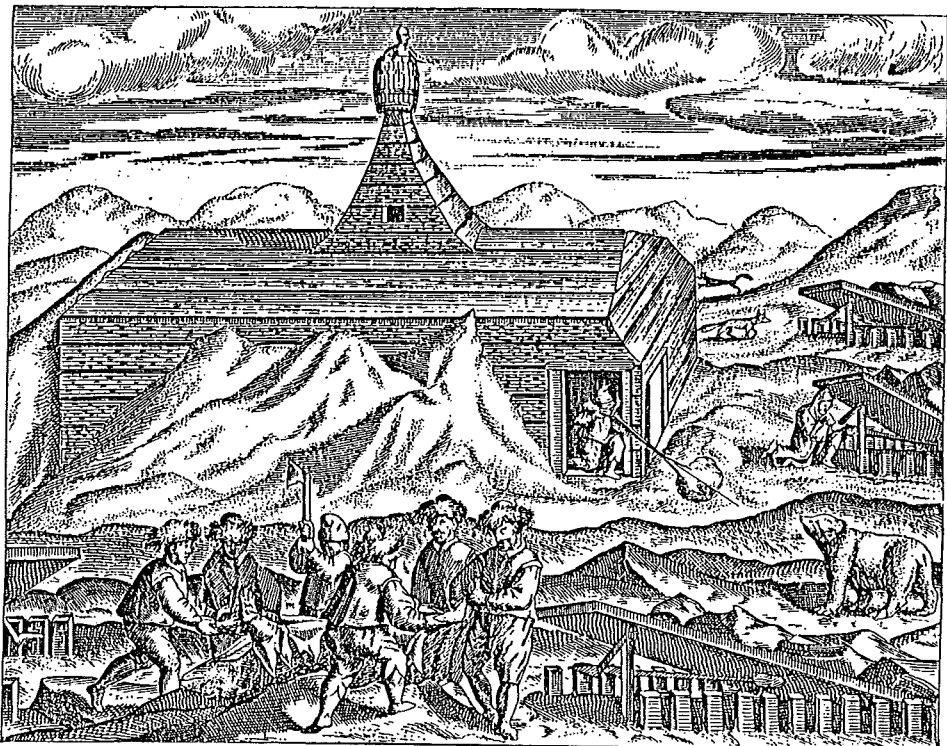
Uten tvil var skjorbuk den alvorligste sykdommen de kjempet mot, selv

om nok andre lidelser den gang også kunne bli oppfattet som tegn på skjørbuk. Vi får ikke vite mye om de første dødsfallene i september 1596 og i januar 1597. De Veer nevner ingen symptomer, bare at de hadde vært langvarige syke, og at de døde. Det første sykdomstilfellet har de åpenbart ikke selv oppfattet som skjørbuk, for som vi skal se senere visste de at fjellsyre og skjørbuksurt hjalp for denne fryktede lidelsen. Og i september kunne de nok ennå ha funnet disse plantene i nærheten av huset. Han som døde i januar 1597 kan nok ha hatt skjørbuk, men det kan også ha dreiet seg om annen langvarig sykdom, f.eks. tuberkulose. Vi skal komme tilbake til skjørbuk senere og se på symptomene hos de øvrige overvinterne, ikke minst under båtturen sommeren etterpå. Men først skal vi se hvordan disse sjøfolkene fra Holland mestret vind og kulde gjennom denne barske, arktiske vinteren.

De hadde ingen instrumenter til å måle temperatur eller vind, men som praktiske sjøfolk fant de metoder til å anslå sånn noenlunde både vindstyrke og kulde. Et notat fra 4. januar sier: «And to know where the wind blew, we thrust a halfpike out at ye chimney with a little cloth or fether upon it; (but we had to look at it immediately the wind caught it), for as soone as we thrust it out it was presently frozen so hard as a peece of wood and could not go about nor stirre with the wind (so that we said to one another how tremendously cold it must be out of doors).»

De opplevde nok også endel mindre forfrysninger før de lærte å beskytte seg mot kulden. Den 11. desember skriver de Veer: «. . . for our shoos froze as hard as hornes vpon our feet, and within they were white frozen, so that we could not weare our shooes, but were forced to make great pattens, ye vpper part being ship skins, which we put on our three or foure paire of socks, and so went in them to keep our feete warme». Den 13. desember skriver de Veer: «. . . for that if we staid too long without the doores, there arose blisters vpon our faces and our eares».

De fanget rev med feller, og den 29. november kan vi lese at de hadde fått en: «which then serued vs not onely for meat, but of the skins we made caps to were vpon our heads, therewith to keep them warm from the extreame cold». De hadde også tilgang på klær fra skipets last. For 18. november sies det: «Then the maister cut vp a packe of course (wollen) clotches and divided it amongst the men that needed it, therewith to defend us better from the cold». Og for neste dag kan vi lese: «. . . and then the chest with linnin was opened and diuided amongst the men for shift, for they had need of them, for then our onely care was to find all the means we could to defend our body from the cold».

*En bjørn er skutt og av den fikk de over hundre pund med spekk. Legg merke til revefellene.
Etter Gerrit de Veer 1609: The Three Voyages of William Barents.*

De hadde også store problemer med å få varmet opp huset, særlig i tiden før snøen hadde dekket ytterveggene. For 26. desember skriver de Veer: «. . and it was so (extraordinarely) cold that we could not warme us although we vused all the meanes we could, with greate fires, good store of clotches, and with hot stones and billets laid vpon our feete and vpon our bodies as we lay in our cabens; but notwithstanding all this, in the morning our cabens were frozen (white), which made vs behold one the other with sad countenance».

Nyttårsaften må kulda ha vært særlig intens, for da anføres det: «. . .and it was so extreame cold that the fire almost cast no heate; for as we put our feete to the fire, we burnt our hose before we could feele the heate, so that we had (constantly) work inough to do to patch our hose. And, which is

more, if we had not sooner smelt then felt them, we should haue burnt them (quite away) ere we had known it».

De hadde bare laget seg et enkelt åpent ildsted midt i rommet, og de måtte spare på veden. Riktignok hadde de rikelig tilgang på drivved, men transporten opp fra stranden var besværlig. De hadde også tilgang til noe kull fra skipet, men fyringen med kull førte til en alvorlig episode med kullforgiftning som kunne ha endt katastrofalt. En gang det var ekstra kaldt og de hadde fått riktig god fyr i kullene på ildstedet, tettet de også igjen alle mulige steder hvor kaldlufta kunne komme inn, — til og med pipa i taket! De gikk og la seg og hadde det riktig godt og varmt en stund, men litt senere må de Veer notere: « . . . we were taken with a great swoounding and daseling in our heads, yet some more then other some, which we first perceiued by a sick man and therefore the lesse able to beare it, and found our selues to be very ill at ease, so that some of vs that were strongest start out of their cabens, and first opened the chimney and then doores . . . ».

Han som fikk opp døra svimte av i snøen utenfor, men litt eddik i fjeset «recoouered him againe and so he rose vp, and when the doores were open, we all recoouered our healthe againe by reason of the cold air; After yt, the master, when we were come to our selues agaune, gaue euer one of vs a little wine to comfort our hearts».

Til tross for sterk kulde ser det ut til at de unngikk alvorlige frostskafer, for bare ett tilfelle er nevnt. Den 28. februar er anført: « . . . for one of our companions could not helpe vs, because that the first ioint of one of his great toes was frozen of, and he could doe nothing». Når været tillot det gikk de ut for å få litt mosjon, men åpenbart også for å få bevegelse i leddene i et bevisst forsøk på å motvirke skjørbuksymptomene. Leddsmerter med tilstivning var ansett som et klart symptom på skjørbuk!

De hadde også en viss medisinsk ekspertise blant seg, en mann som på hollandsk benevnes både som «barbier» og som «surgion» (på engelsk surgeon), uten at vi kan si hvilken bakgrunn han har hatt. Vi ville vel kaldt ham «feltskjær», men i den engelske utgaven kalles han også «chirurgien». I korte notater gir de Veer endel opplysninger som viser at «barber-kirurgen» også har hatt endel hygieniske kunnskaper. For 4. november, første dagen solen ikke lenger kom over horisonten, står det: «Then our chirurgien (prescribed and made) a bath, to bathe vs in, of a wine pipe, wherein we entred one after the other, and it did vs much good and was a great meanes of our health».

For 24. november er anført: « . . . and then we (again) prepared our

selues to go into the bath, for some of vs were not very well at ease; and so four of vs went into it, and when we came out our surgion gave vs a purgation, which did vs much good». Vi må anta at de hadde visse muligheter til å vaske seg også resten av vinteren, selv om neste notat om bading først kommer 19. april der vi får vite at fire mann hadde hatt et forfriskende bad.

En av illustrasjonene i boka viser interiøret i huset og her ser vi bl.a. et badekar, som må være laget av et stort vinfat. Vi ser også to hellebarder opp mot veggen like ved badekaret. En slik «half-pike» med en liten tøyremse på var det nok de stakk opp gjennom skorsteinen når de bedømte vindens styrke og retning.

De hadde også store vanskeligheter med å få vasket klærne i den kaldeste perioden. For 20. november kan vi lese: «Then we washt our sheets, but it was so cold that when we had washt and wroong them, they presently froze so stiffe (out of the warme water) that, although we layd them by a great fire, the side that lay next the fire thawed, but the other side was hard frozen, . . .» Det ble noe enklere utpå våren, og for 20. april leser vi: «. . . five of vs went to the place where we fetcht wood, with a kettle and other furniture upon a slead, to wash our shirts in that place, because the wood lay ready there, and for that we were to vse much wood to melt the ice, to heate our water and to drie our shirtes, esteming it a lesse labour then to bring the wood home to the house, which was great trouble vnto vs».

Hverken av dagboken eller illustrasjonene fremgår det om de hadde laget seg noen form for innendørs eller utendørs toilett. Trolig avla de sine nødvendige visitter utendørs i vind og kulde, og da fokksnøen for alvor pakket seg rundt veggene, fikk de problemer 29. desember står det: «That day he whose turne it was opened the doore and dig'd a hole through the snow, where we went out of the house vpon steps as if it had bin out of a seller, at least seuen or eight steps high, each step a foote from the other». Den 5. januar hadde snøstormen stengt dem inne i 5-6 dager og de Veer skriver: «And as there were three doores in our portall, and for yt our house lay couered ouer in snow, we took ye middle doore thereof away, and digged a great hole in the snow that laie without the house, like to a side of a vault, wherein we might go to ease our selues and cast other filth into it».

Siden utgangsdørene stadig vekk var blokkert av snø, måtte de noen ganger bruke pipa som nødutgang. Ut fra illustrasjonene synes pipa å ha vært laget av en stor øltønne, så det var sannsynligvis god plass. 4. februar kan vi lese: «. . . but when we had occation to goe out we clome out at the chimney and eased our selues, and went in againe the same way». Denne

måten å komme seg ut på har nok vært meget besværlig for de som lå syke, siden vi dagen etterpå kan lese: « . . . we were shut vp againe into the house and had no other way to get out but by the chimney, and those that could not clime out were faine to help themselues within as well as they could».

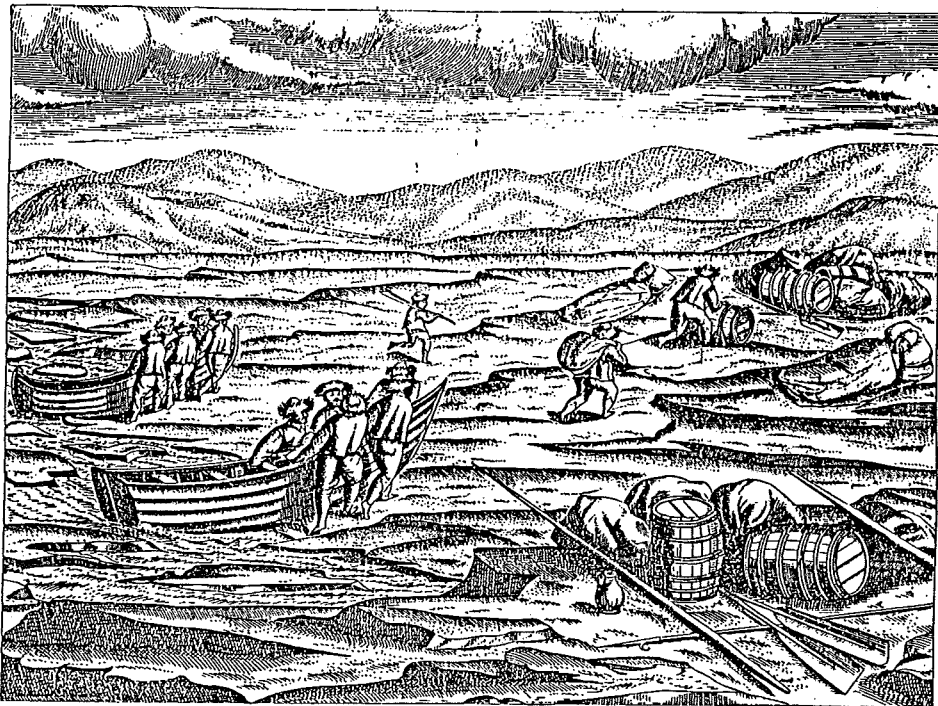
Vi skal så tilbake til det viktigste medisinske problemet disse hollandske sjøfolkene hadde under overvintringen, skjørbuken. 28. januar nevner de Veer for første gang skjørbuk. «Then we went out many times to exercise our selues, by going, running, casting of the ball, (for then we could see a good way from vs) and to refresh our ioints, for we had long time sitten dull, whereby many of us were very loose». (van den scheurbuijck ghecrieghen hadden). Fra nå av kan vi følge skjørbuksymptomene nesten daglig de neste seks månedene inntil de endelig nådde havna ved Kildin tidlig i september 1597: 22. februar: « . . . for that by reason of the long cold and trouble that we had indured, we were become so weake and feeble that we had little strength, and we began to be in doubt that we should not recover our strengths againe . . . ».

26. februar: « . . . and then we opened our door againe and exercised our selues with going and running and to make our ioints supple, which were almost clinged together».

Generell svakhet og tilstivning av leddene ser ut til å ha vært hovedsymptomene. Da de drog fra «Ice Haven» den 13. juni skrev Barents en kortfattet rapport, som ble lagt i en patronveske og hengt opp i pipa. Kaptein Heemskerck skrev også en rapport ved avreisen og her sier han bl.a.: «There are three or four of us that are not able to stirre to do any thinge». En av dem var Barents selv, og de Veer nevner at han da hadde vært syk i lang tid. Både Barents og en av mannskapet var så svake at de måtte dras til båtene på slede. Begge døde en ukes tid senere.

De Veer gir en inngående beskrivelse av sjefens død ombord i båten. De hadde nettopp fått høre fra den andre båten at den syke der ombord var blitt svak, og de Veer fortsetter: « . . . and that he could not long continue aliue; whereupon William Barents spake and said, I thinke I shall not liue long after him; and yet we did not ivdge William Barents to be so sicke, for we sat talking one with the other, and spake of many things, and William Barents read in my card which I had made touching our voiage, (and we had some discussion about it); at last he laid away the card and spake vnto me, saying, Gerrit, give me some drinke; and he had no sooner drunke but he was taken by so soudain a qualme, that he turned his eies in his head and died presently, . . . »

Barents' akutte tørste og kvalme før han brått og uventet døde, kan

De var nære på å forlise i grov sjø og is, og med stor fare berget de seg inn på sikker is. Etter Gerrit de Veer 1609: The Three Voyages of William Barents.

skyldes en akutt mavearm-blødning i forløpet av en langvarig skjørbuk. Det plutselige dødsfallet kan ellers gi inntrykk av en akutt hjertelidelse, men en svær indre blødning pga. skjørbuk ses som mer sannsynlig. Den syke i den andre båten døde også like etterpå, uten at vi har noen nærmere detaljer om dødsfallet. De ble begge begravet nær Kap Nassau på nordkysten av Novaja Zemlja.

Ytterligere en av mannskapet døde to uker senere, den 5. juli. I en uke hadde de da kjempet med grov sjø og tung is, flere ganger på randen av katastrofen, når de måtte søke ly bak isfjell eller på isflakene. Han som døde under disse strabasiose forholdene var sannsynligvis den tredje av de alvorlige syke som Hemskerck nevner ved avreisen tre uker tidligere. Trolig var skjørbuken årsak til alle disse tre dødsfallene under reisen, mest sannsynlig også til dødsfallet i januar, selv om vi ikke kjenner noe mere til

symptomene den gang. Dødsfallet i september 1596 kan derimot ha hatt annen årsak, f.eks. tbc.

I begynnelsen av juli 1597 var flere av mannskapet syke. Sent i juni hadde de skutt noe fugl og de hadde funnet endel sjøfuglegg. Dette hadde nok gitt dem noe ferskmat med endel C-vitaminer, men langt fra nok til å kurere de økende symptomene på skjørbuk. 28. juli møtte de mannskapet fra to russiske lodjer på sydvestkysten av Novaja Zemlja, blant dem flere som de hadde møtt på Vaigatsj to år tidligere. De Veer skriver fra dette møtet med russerne: «. . .for diuers of vs were very ill at ease and weake by reason of a great scouring in their bodies,» (de scheurbuijck). Senere i samme notat skriver han: «Then our master went neerer vnto them and shewed them his mouth, to giue them to vnderstand that we were troubled with a loosness in our bellies . . .». På en øy nær Vaigatsj fant de den 31. juli endelig urter som de visste de kunne bruke mot skjørbuk, «leaple leues» — eller «lepel-bladeren», (mest sannsynlig den egentlige skjørbuksurt, *Cochlearia officinalis*, men muligens fjellsyre, *Oxyria digyna*, som også er rik på C-vitamin). Lykkelig kan de Veer notere: «. . .but by means of those leaues we were healed thereof; for that as soone we had eaten them we were presently eased and healed . . .».

På Kolakysten en måned senere fant de også friske bær, og den 26. august er det notert at noen av mennene: «. . .found blew berries and bramble berries, which they plucked and eate, and they did vs much good, for we found that they perfectly healed vs of our loosnesse». Og 28. august er anført: «And while we laie there we went daily into the land and fetcht some blew berries and bramble berries to eate, which did vs much good». Bramble berries er temmelig sikkert multer, (Mountain bramble), og blew berries er trolig blåbær (bilberries). Multer er som kjent meget rike på C-vitamin og også blåbær inneholder endel av dette vitaminet.

Åpenbart har hollandske sjøfolk allerede i 1596 visst at de kunne behandle skjørbuk med «lepel-bladeren», enten det nå dreier seg om den egentlige skjørbuksurten eller fjellsyre. I alle fall skriver de Veer om disse bladene: «We eat them by whole handfuls together, because in Holland we had heard much spoken of their great force, and as then found it to be much more than we expected». De hollandske hvalfangerne som frivillig overvintret i Smerenburg på Amsterdamøya i 1633/34 samlet og tørket om høsten «salad» (som de sammenlignet med brønnkarse), og «sorrel» (syre). Sannsynligvis har dette vært skjørbuksurt og fjellsyre. Senere ble disse tørkede plantene brukt som medisin da det oppsto tegn på skjørbuk, men de forsto nok ikke at det også kunne brukes som forebyggende middel.

Når man ser tilbake på denne ekspedisjonen kan man undres over at bare fem av ialt sytten døde, og kanskje bare fire av skjorbuk. Ved lignende ufrivillige overvintringer i Arktis på denne tiden har vi eksempler på at hele mannskapet har strøket med. Alle ombord på sir Willoughby's to fartøyer døde da de måtte overvintre ved Kildin-øya i 1553, etterat de hadde vært ved Novaja Zelmja. Av Jens Munks mannskap på to skuter som ble stengt inne i Hudson Bay i 1619, var det bare tre som med nød og neppe overlevde vinteren. Kan det tenkes at sjøfolkene på Novaja Zemlja likevel har hatt tilgang på uventete C-vitamin-kilder?

Ferskt kjøtt hadde det vært svært lite av. De hadde fanget noen polarrev, og de spiste kjøttet som de beskriver som «delicious». De hadde også drept flere isbjørner, men brukte bare spekket som lampeolje gjennom mørketiden. Ifølge de Veer smakte de hverken på kjøttet eller spekket, til tross for at det ble smått med proviant utpå vårparten. De hadde fortsatt brød og gammel kjeks, noe salt kjøtt og fleisk og noe tørket og saltet fisk. Den 1. mai er notert at de spiste det siste saltkjøttet, og 3. mai delte de mellom seg de siste restene av det salte flesket.

Sannsynligvis har de betraktet isbjørnkjøttet som giftig, selv om det står at de hadde smakt på kjøttet, da de i juni drepte en isbjørn ved Bjørnøya. Den gangen likte de ikke smaken, men da de den 31. mai felte en av de siste bjørnene før de forlot øya, ser det allikevel ut til at de ikke kunne motstå fristelsen til å smake på den innbydende leveren. De tok den ut, — skar den opp og kokte den, og litt senere noterer de Veer: « . . . but it made vs all sicke, specially three that were exceeding sicke, and we verily though that we should haue lost them, for all their skins came of from the foote to the head, but yet they recovered againe, . . . » De som fikk de sterkeste symptomene var syke i mer enn tre dager, alt ialt en typisk akutt A-vitamin-forgiftning forårsaket av isbjørnlever.

Den eneste ferskmaten som kan ha gitt dem litt C-vitamintilskudd i løpet av vinteren var altså revekjøttet, men 25 polarrev kan bare ha vært av mindre betydning for 15-16 mann. Men der er en annen mulig kilde. De Veer har en rekke notater om skutas forsyning av øl, en anseelig mengde tønner, selv om noen ble sprengt av frost. Det dreiet seg her om en bestemt type øl, «Jopen bier» eller «Sprossen-bier» (spruce-beer), som var tilsatt et uttrekk av friske granbarskudd. Vi vet at slike nye lysegrønne skudd på grantrærne om våren er meget rike på C-vitamin, og det er også kjent at indianerne i nord-Canada har brukt friske skudd på grantrærne mot symptomer på skjorbuk.

Vi vet ikke hvor mye C-vitamin dette ølet kan ha inneholdt, og vi vet

heller ikke sikkert hvor store mengder slikt øl de hadde tilgang til i løpet av vinteren. Men ølet kan ha representert et vesentlig tilskudd av C-vitamin til den ellers så vitaminfattige skipsprovianten, og det kan ha vært med på å berge såvidt mange gjennom vinteren.

Når vi går nærmere inn på de medisinske aspektene ved kostholdet til arktiske folkegrupper, finner vi ofte forbløffende gode kunnskaper om hvordan man kan unngå endel slike mangelsykdommer, f.eks. skjørbuk, ved bruk av multer eller friske skudd på grankvistene. Bruk av urter med stort innhold av C-vitamin var altså også kjent blant de hollandske sjøfolkene allerede før år 1600, og Jopen-bier eller Danziger-bier, tilsatt uttrekk av friske granbarskudd, ble brukt mot «rheumatisme» av folk langs Østersjøkysten.

Men denne kunnskapen om skjørbuk er åpenbart ikke blitt overført fra sjøfolkene og hvalfangerne på 1600-tallet til de norske fangstmennene på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Altfor mange av dem satte livet til på grunn av skjørbuk, til tross for at skjørbuksurt og fjellsyre vokste i overflod like utenfor hyttedøra.

Uheldige pelsoppkjøpere på Sibirkysten

Av Ingvald Wahl

I Polarboken for 1993-1994 fulgte Polarklubbens sekretær, Odd Lønø, opp med del 4 i sin interessante beretning: «Norske fangstmenns overvintringer». Her er fangstleder Christian Johansen fra Saltdalen og hans fangstekspedisjon til Spitsbergen i 1909-10 omtalt. Denne ekspedisjonen hadde fem medlemmer som delte seg i to grupper, den ene med Prins Karls Forland som sitt fangstområde. Her lå Johansen, Edvard Brochmann fra Hjelmsøy og Johan Zensen fra Hammerfest. De to andre, Karl Haugan, 48 år, fra Hjelmsøy, og min far, 23 år gamle Arnt Haakon Wahl fra Hammerfest, røktet fangstfeltet på nordsiden av Isfjorden fra Daudmannodden til Bohemanneset, med hovedstasjon under Alkhorneret ved innseilingen til Trygghavna. De hadde en bistasjon ved Daudmannodden og en på Bohemanneset, og et lite krypinn av en bistasjon omtrent midtveis mellom Alkhorneret og Bohemanneset. Ekspedisjonsfartøyet *Kobben*, en 28 fots kutter, dro de på land og slipsatte for vinteren ved Salpynten på Forlandet. Hver av gruppene hadde en seil- og robåt, men vinter været med isdannelse i det delvis åpne Forlandsundet gjorde forbindelsen mellom de to fangstgruppene umulig.

De to under Alkhorneret kom godt overens med hverandre og de var heldige med fangsten. Far hadde noe erfaring som fangstmann fra fangstturer med ishavsskuter i Vesterisen og Kvitsjøen, og hadde også vært med på fangstfeltene ved Novaja Zemlja og i Karahavet. Karl Haugan hadde mye større erfaring fra fangstmannslivet, idet han hadde gjennomseilt Ishavet fra Grønlands kyster i vest til langt inn i Karahavet i øst.

De var flittige i sitt tilsyn med feller og selvsqudd, og de hadde alltid noe å henge fingrene i når det gjaldt vedlikehold og reparasjoner, og da fortalte Haugan fra sine fangstturer. Han var en fengslende historieforteller som mer enn gjerne dro fram en stubbe fra sitt overflødigtheshorn til underholdning når det passet.

En bekreftelse på dette finner vi i fangstman Arthur Oxaas bok *Svalbard var min verden*. Der heter det bl.a.: «Det var forresten flere revefangere ombord. Karl Haugan og en annen kar dro nordover etter oppdrag av Leo i Hammerfest, som ville ha fornyet bestanden i sin revefarm. Dagen før

avreisen traff Haugan en gammel norsk-amerikaner. Han pratet om Svalbard og livet der oppe så norsk-amerikaneren ble helt oppglødd og ba om å få være med på turen mot å betale for seg».

Karl Haugan hadde som harpuner vært med ishavsskipper Johannes Haugan fra Tromsø på hvalrossfangst i Karahavet. Vi vet ikke om de var i slekt med hverandre. Johannes Haugan var født i 1825 på Ytterøy i Trondheimsfjorden, mens Karl Haugan var født i 1860 på Alstahaug i Nordland, men de hadde kontakt med hverandre gjennom en årrekke.

Da Johannes Haugan i årene 1878-79 var islos ombord i *Vega* på Nordenskiöld's ekspedisjon gjennom Nordostpassasjen ble han oppmerksom på de store mulighetene for økonomiske varp som kunne gjøres ved oppkjøp av pelsverk fra samojeder og tsjuksjere langs Sibirskysten. Etter hjemkomsten fra Vegaferden la han derfor opp planer for en tur til munningene av flodene Ob og Jenisej for handel med områdets pelsjegere. Dette var opplysninger som harpuner Haugan satt inne med, og det fordi han hadde fått tilbud om å være med på denne handelsturen, som skulle gjennomføres så snart kapital til høvelig fartøy og innkjøp av byttevarer kunne bli skaffet til veie. Klingende mynt og papirpenger var ikke mye ettertraktet blant samojeder og tsjuksjere, mens mangelvarer av forskjellige slag var datidens gangbare betalingsmiddel ved innkjøp av pelsverk og skinn på Sibirskysten.

Ishavsskipper Haugan døde uten å ha fått realisert planen, og dermed overtok harpuner Haugan den som sin egen. Overfor far fremholdt han at konstant pengemangel gjennom alle år hadde satt en stopper for denne handelsturen. Men nå så han muligheten for å legge seg opp den nødvendige kapital, dersom vinterfangsten fortsatte som den hadde begynt.

Det gikk med far som det hadde gått med norsk-amerikaneren, han ble oppglødd av Haugans framtidsutsikter og veltalenhet, og da han ble tilbudt partnerskap som formueskapende pelsoppkjøper på eventyr langs Sibirskysten, lot han alle betenkeligheter fare og slo til.

Utpå vinteren fikk Haugan skjorbuk på grunn av ensidig kosthold og vitaminmangel, og måtte bruke to stokker for å kunne kroke seg rundt i hytta. Da det forverret seg slik at han måtte hjelpes ut av køya, forsto de begge hvilken vei det gikk om ikke den syke kunne komme under legebehandling snarest. De bestemte seg for å forsøke å nå over til det engelske gruveselskapet i Advent City lenger inne i Isfjorden, hvor det var legehjelp å få.

De hadde en stor og solid kjelke som far laget karmen rundt slik at det ble som ei køye som Haugan kunne ligge i, og med et dragartau spent over hver

skulder som en ryggsekk, var far i stand til å bruke både ski og staver for å komme framover med slepet sitt. De hadde med proviant for ca. 14 dager om været skulle hefte dem, og var ellers utstyrt med ei lita dobbel presenning og noen råvedstenger som gjorde det mulig å lage et telt over kjelken om det skulle bli nødvendig. Første etappe, fra hovedstasjonen og inn til den vesle bistasjonen ved Nansenbreen, var på ca. 40 kilometer, og her tok de et opphold på et par døgn for å samle krefter. I bitende kulde og klarvær fortsatte de så sin kjelkeferds neste etappe som var på ca. 30 kilometer. Men været slo om og før de rakk fram til Bohemanneset var det full storm. De måtte lete seg fram langs brinken og landkallen for å finne bistasjonen, hvor de ble liggende over noen dager mens stormen raste fra seg. Grytidig en morgen la de i vei over Isfjorden mot Advent City, en strekning på ca. 30 kilometer, og var så heldige å unngå store åpne råker i isen. De kom fram til Advent City sent på kvelden.

Haugan ble lagt inn på en liten sykehusbrakke, og far ble en ukes tid i Advent City mens sår og blemmer etter dragartauene fikk gro. Her ble far kjent med en ung svensk gruveingeniør som hadde forfrosset begge hendene og underarmene, og gikk til behandling ved sykebrakka. Far og svensken var ofte innom og besøkte Haugan som også der bidro med sine historier. Svensken var en ivrig tilhører, men da han ymtet frampå om å få bli opptatt som partner på handelsturen til Sibirkysten, ble han blankt avvist av Haugan. Han var villig til å dele den forventede rikdommen med en partner, men ikke med to.

Far tok samme vei tilbake til Alkhorneret og røktet fangstterrenget alene resten av vinteren. Haugan ble ikke helt frisk før utpå våren. En ishavsskute som var innom Advent City i månedsskiftet mai/juni tok ham med seg og landsatte ham ved Alkhorneret.

Nå nærmet tiden seg for fangst av storkobbe og innsamling av egg og dun. De sjøsatte lett båten og seilte over til fangstkameratene på Forlandet. De hadde også gjort bra fangst av hvit- og blårev gjennom vinteren, hadde unngått sykdom og skader, men provianten var det nærmest slutt på. Etter samråd ble det til at Haugan og far seilte inn til Advent City og kjøpte inn mer proviant, mens de andre ryddet vekk sne, is og landkall for å kunne få sjø satt ekspedisjonsfartøyet *Kobben*. I Advent City var Haugan innom legen til kontroll, mens far kontaktet svensken som nå var i arbeid igjen, men helt god ble han aldri. Far sa senere at «underarmene på svensken slang som sveivene på en storkobbe». Etter å ha samlet inn en del dun i området, lastet de inn og plattet ned vinterfangsten i rommet på *Kobben* og seilte ned til Storfjorden. Her fortsatte de duninnsamlingen på Tusenøyane

før de begynte å jakte på storkobbe og rein. En av de første dagene i august 1910 var de tilbake i Hammerfest hvor fangsten ble solgt til buntmakerfirmaet Carl Leo.

I Polarboken for 1993-1994 er samlet fangst oppgitt til å være: 3 isbjørn, 22 kvit- og 10 blårev, 50 storkobber, 80 sel, 1 kvithval, 17 rein og 34 sekker dun.

De sto selv som utrustere av fangstturen, men hadde en del hjelp og støtte av buntmakerfirmaet Carl Leo, som derved betinget seg en forkjøpsrett av pels og skinn til dagens markedspris. Verdien på den samlede fangst i kroner kjenner jeg ikke, men vet at fire av dem kom ut med en lott på nesten 10 000 kroner hver, og mener å ha hørt at Christian Johansen som fangstleder hadde en og en halv mannspart, som da må ha vært ca. 14 000 kroner.

Haugans angrep av skjorbuk var en trist hendelse som endte bra. Ellers må det kunne sies at denne overvintringen var vellykket, og som tallene viser ble det etter datidens kroneverdi et meget godt økonomisk utbytte på hver av de fangstfolkene som var med på denne ekspedisjonen.

I juni året etter dro far tilbake til Spitsbergen på småfangst, og denne gang som skipper på et leid seilfartøy på ca. 45 fot. Besetningen besto av fem mann, og han sto selv for utrustningen av turen som var beregnet til å ta ca. 2 til 3 måneder.

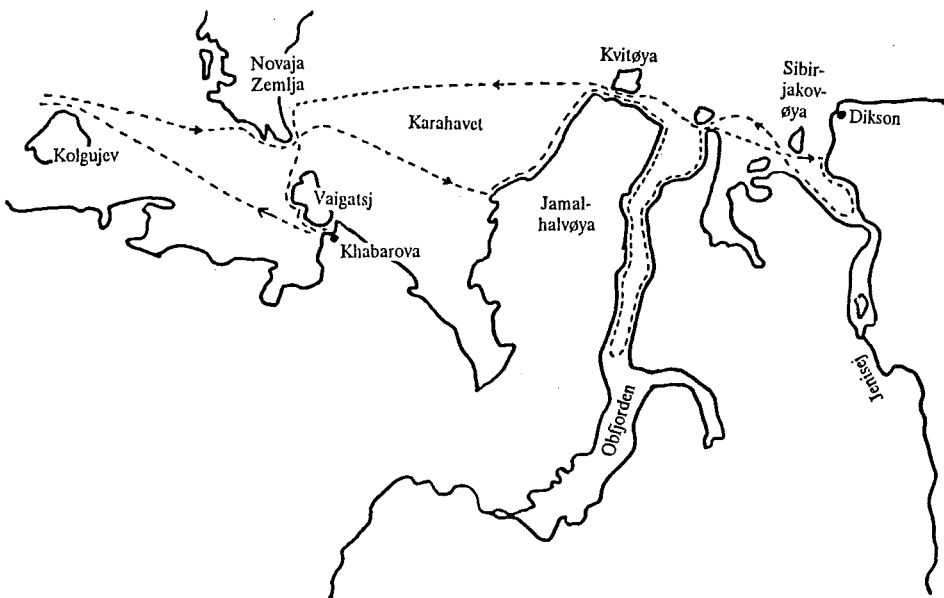
Etter en bra overfart nådde de isen øst av Sørkapp, men ble stoppet fordi isen lå tett videre østover. De gikk vestover om Sørkapp og drev plukkfangst nordover langs Vest-Spitsbergen, med en avstikker inn til Advent City hvor far oppsøkte sin venn, den svenske ingeniøren. Da svensken penset praten inn på handelsturen langs Sibirskysten, kunne far fortelle at Haugan hadde fått betenkeligheter og hadde trukket seg, men at han nå for egen regning ville sette planen om pelsoppkjøp ut i livet. Da han fortalte at han hadde innhentet positive opplysninger omkring prosjektet, reiste svensken seg og hentet ned fra hyllen papiret og kart som viste at akkurat det samme hadde han gjort. Dermed var saken grei, og de ble fort enige om å gå sammen om dette ved å dele på utgifter og inntekter på sin felles handelstur inn i Karahavet. De ble enige om å stå i postforbindelse med hverandre, og far tok på seg oppdraget med å finne og kjøpe et brukbart seilfartøy som ikke krevde større besetning enn at de to alene kunne hanskes med det. De satset på å komme avsted i juli året etter, og svensken skulle si opp stillingen sin for fratredelse i juni. Avtalen, i form av en forpliktende kontrakt ble undertegnet av begge parter og ble, som skikken

var blant datidens Spitsbergenfarere, behørig fastslått ved utbringelse av en skål for velstand og lykke for det nyetablerte kompaniet.

Far og hans mannskap fortsatte plukkfangsten i Forlandsundet og St. Jonsfjorden i noen dager, før de seilte sørover for å gjøre et nytt forsøk på å komme seg inn Storfjorden. Det lyktes de med, og her gjorde de bra fangst av storkobbe, rein og en del isbjørn. De samlet også inn en god del ærfugldun. De kom hjem i august/september, men jeg er usikker på om fangsten ble solgt i Hammerfest eller Tromsø. Også denne fangstturen kom ut med et bra økonomisk resultat.

Dette året seilte også far inn i ekteskapets trygge havn, uten at det synes å ha dempet reiselysten noe særlig.

I første halvdel av juli 1912 seilte svensken og far inn på havna i Vardø med sitt nyinnkjøpte seilfartøy *Marie* på ca. 40 fot. Det meste av innkjøpte byttevarer var da kommet om bord og var stuvet i rommet, slik at hvert vareparti var lett å finne fram til. Det lille som fortsatt manglet skulle kjøpes i Vardø. Under seilasen fra Hammerfest til Vardø viste svensken seg å være en mann som satte seg kvikt inn i forholdene om bord i et lite seilfartøy. Men på grunn av de tidligere forfrysningene var gripeeviden i hendene noe redusert. Dette hemmet ham når han skulle hale tauverk, bruke dekkspumpe og lignende. Far ble noe betenkt over dette og slo frampå om at de

kanskje burde få med seg en tredjemann som skulle få utbetalt vanlig hyre. Men dette falt ikke i god jord hos svensken, som mente det ville kunne oppstå vanskeligheter når to mann skulle dele utbyttet av turen, mens den tredje måtte nøye seg med vanlig månedshyre.

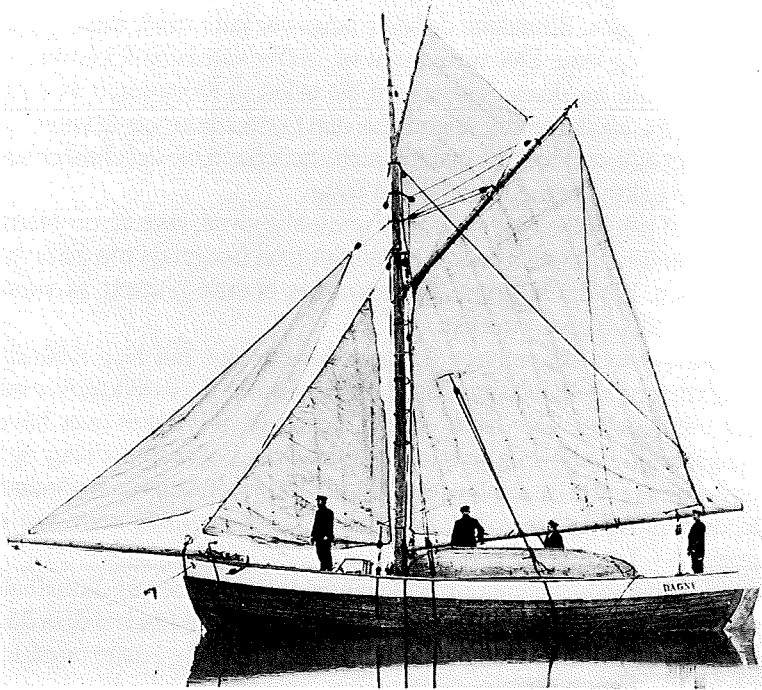
I stedet foreslo han, siden de begge var ganske nygifte, at denne sommerturen kanskje kunne bli en eksotisk bryllupsreise for dem alle fire, om da fruene lot seg overtale. I så fall var også mangelen på mannskap løst.

Dermed sendte de avsted hver sitt telegram, og mor som da var sydame ved en systue, fikk denne ordknappe hilsenen fra far: «Kom til Vardø. Store muligheter. Ta med symaskin». Ordlyden i svenskens telegram kjenner jeg ikke, men begge telegrammene hadde den tilsiktede virkning, og noen dager senere ankom begge fruene til Vardø med hurtigruta.

Det viste seg at begge var like uforberedt på hva som var forventet av dem. Men de tok det likevel sporty. «Skal vi gjøre tjeneste her ombord som matroser, så skal vi også se ut som matroser», sa den svenske fruene, og dermed gikk jentene i land og kjøpte seg langbukser, skjorter, gensere og annet passende arbeidstøy for turen. Min mor var 20 år den gangen, og den svenske fruene noen få år eldre. Nå i ettertid ser vi at disse modige unge jentene var langt forut for sin tid når det gjaldt likestilling mellom kjønnene, ved dristig å bli med på dette risikable foretandet.

Marie seilte ut fra Vardø i frisk og gunstig sydvest bris som blåste dem i riktig retning mot sørenden på Gåslandet på Novaja Zemlja. Herfra var det tanken å ta seg sørover langs kysten og inn i Karahavet gjennom Karaporten. De håpet å se minst mulig av russerne, for de var oppmerksom på at de russiske handelsmenn som handlet med samojedene, ikke ønsket noen konkurranse fra nordmenn når det gjaldt pelshandel. Språkproblemene mente de å kunne takle, ettersom far alt som guttunge, i sin jakt på russiske sukkertøy av typen «båm-båm», hadde tilegnet seg en del av pomorhandelens språk, den såkalte russensørsk. Dette var språk hvor russerne trodde de snakket norsk, mens nordmennene trodde de snakket russisk. Den gang var Hammerfest havn gjennom sommerhalvårene besøkt av opptil 3-400 russiske skonnerter og galeaser, som hovedsakelig byttet til seg fisk av forskjellig slag, men også salt, sukker, rom, slipesteiner og annet. Som byttmiddel brukte russerne hvetemel, rugmel, havregryn, salt kjøtt, trelast, tauverk, bek, stearin- og talglys.

De kom under land straks nord av Karaporten, det ca. 40 kilometer brede stredet mellom sørenden av Novaja Zemlja og Vajgatsj. Her møtte de en del is. *Marie* hadde ingen ishud til vern mot isen, så de søkte seg fram i råkene langs kysten av Novaja Zemlja til de var inne i Karahavet hvor det

Det er ingen bilder av Marie, men den var helt lik Dagny som vi viser bilde av her. Etter boken Ut mot hav av E. Thorsvik.

var fritt for is nord- og østover. Så fortsatte de i isfritt farvann over til Kap Kharasaj på vestkysten av Jamalhalvøya hvor de ankret opp den 2. august etter en ukes seilas og en utseilt distanse fra Vardø på ca. 700 n. mil. Bortsett fra sjøsyke og dårlig appetitt, hadde de hatt en bra overfart, og hver enkelt av dem var begynt å tilpasse seg forholdene om bord i *Marie*. Neste dag lettet de anker og fulgte kysten nordover langs halvøya som av norske fangstmenn ble kalt Samojedhalvøya. Etter bare et par timer kom de i kontakt med de første samojedene. De så ut til å utgjøre 2-3 familier, som bodde i telt her mens de hadde reinflokkene sin på sommerbeite i området. Samojedene tok vel imot nordmennene og handelen dem i mellom fikk en bra start. Omsetningen økte etter hvert som de høstet erfaring som tuskhandlere videre nordover hvor de møtte stadig nye grupper av samojeder.

I sundet mellom Kvitøya (Belyj ostrov) og Jamalhalvøya seilte de sin skute på grunn og ble stående fast, men ved hjelp av et varpanker var skuta snart flytende igjen. Strendene de seilte langs var bare sand, men bunnen besto av sand og leire. Det var utgrunt og derfor vanskelig å komme seg tørrskodd i land fra skutas lettboat som ble brukt til transporten av byttevarer til og fra. Under en slik seilas kloss opp til strendene var det ikke til å unngå at det ofte var lite vann under kjølen, og dermed ble det alltid en som måtte være i aktivitet med handloddet forut.

Da bunnforholdene viste seg å være temmelig jevne, løste de problemet med handloddingen ved å seile med varpankeret hengende ute tre favner under kjølen. Ble det så grunt at varpankeret berørte bunnen, så varslet kjettingen ved å klapre i dekket.

Landskapet var like jevnt og flatt som havbunnen. Fra Kap Kharasaj, hvor høyden på landet var ca. 20-30 meter, skrånet det svakt utover mot sundet ved Kvitøya. Der hadde det en høyde på 6-8 meter over havet. Terrenget besto av mose og gresstuster uten fjell og koller av noe slag, og til deres store overraskelse opplevde de å se at samojedene kjørte med rein og slede over mose og gresstuster som om underlaget skulle være sne og vinterføre.

Fra Kvitøya seilte de med sin byttehandel langs østsiden av Jamalhalvøya og videre inn i Obfjorden. Det lille som var av drivis hindret dem ikke, men tåken var en lei og stadig gjenganger. De befant seg i dette området i ca. 10-12 dager og gjorde vendereis omtrent der deltaet deler seg i et vestre og et østre løp. Returen tok de langs andre siden av deltaet for å møte nye grupper av samojeder de kunne handle med underveis til Jenisej.

Når far senere fortalte fra denne turen pleide han å si at i Ob-munningen gikk handelen bra, men i Jenisej-munningen gikk den bedre.

De ankret opp på vestsiden av Sibirjakovøya ved innseilingen til Jenisej-munningen som var sperret av drivis. Det blåste friskt fra sydost så de regnet med at isbroa ville seile ut i Karahavet i løpet av et døgn eller to, og det stemte bra. Ventetiden brukte de til en jakttur på denne øya hvor de skjøt et par villrein og en del gås. Fangstutbyttet sammen med annen fuglefangst og et rikholdig laksefiske ga dem et variert og godt tilskudd til kostholdet ombord. Til laksefisket hadde de tatt med seg noen høvelige garn, men da de skulle taes i bruk fikk de et uventet problem. Til garnene trengte de ca. 40-50 ovale steiner som skulle fatles til garnas bunntelner. De hadde nok regnet med at her som i hjemlige trakter var strendene fulle av stein i alle størrelser, men her fantes det ikke stein av noe slag. Det var bare sand og atter sand. Men de løste problemet ved at jentene sydde små

tøyposer som de fylte med sand og hengte på bunntelene. Garnene satte de ut i munningen av mindre elver som rant ut i Jenisejffjorden. De ble kjent med at en god del samojeder og også noen russere drev et utstrakt laksefiske noe lenger oppe i elvedeltaet. På grunn av de store forekomstene av ismort og laks kunne de også ofte se flokker av kvithval som fråtset i denne tilgangen på næring. En og annen isbjørn var det også å se, og gjennom kikkerten kunne de observere at det faktisk så ut som om bjørnene gikk og beitet gress inne på tundraen. Da sommerpelsene deres var nærmest verdiløse var det bare å la dem rusle videre i fred. Snadd og storkobbe var omtrent ikke å se, så kanskje det var fraværet av denne bjørnekosten som var årsaken til at isbjørnen hadde skiftet kosthold og var blitt vegetarianer?

I løpet av vel et døgn var Jenisej-munningen fri for is og de seilte inn langs vestsiden av Taimyrhalvøya hvor de fikk en rivende avsetning på byttevarene og klarte å slå til seg et pent utvalg av pels- og skinnvarer. Hvor langt opp i Jenisejffjorden de seilte vet jeg ikke, men de oppholdt seg i området i over to uker, og var hele tiden begunstiget med et strålende sommervær. En dag møtte de også en russisk handelsmann og han lot inntrengerne — ved kraftig språkbruk og fakter — forstå at deres handelsvirksomhet var ulovlig. Men etter en del parlamentering kom de til forståelse. Far trakk fram et kart over området, og i fellesskap ble de enige om hvor resten av skutas vareparti kunne omsettes for ikke å gå russeren i næringen. Russeren var heller ikke snauere enn at han også pekte ut på kartet og advarte dem mot å besøke Port Dicksom litt lengere nord på Taimyrhalvøya og også et sted lenger inne i munningen, da det på begge disse stedene var russere de kunne få vanskeligheter med. Russeren inviterte dem alle hjem til seg på te, hvetestenger og rugkaker, og de gjorde gjengjeld ved å invitere ham og hans familie på fem ombord i *Marie*. I den vesle lugaren forut var det knapt om plass, så i det fine sommerværet dekket jentene til på romluka hvor de serverte te, kaffe og det beste de ellers hadde å by på. Det ble noe trangt om plassen rundt romluka, med det resultat at svenskefruen under serveringen snublet og ramlet over bord. Det ble stor oppstandelse, men da hun lo og smilte opp til dem og så svømte en runde rundt *Marie* før hun klatret ombord, ble det skikkelig jubel blant resten av selskapet. Av varepartiet som det var minket sterkt på, valgte russeren ut det han var mest interessert i, og det var te, sukker, salt, tøyvarer, stentøy, kokekar, krutt, blyhagl, økser og kniver. I likhet med samojedene betalte også han for varene med vinterskinn av rev, ulv, jerv, isbjørn, rein og sel, pluss et mindre parti tenner og huder av hvalross. Svensken og far ble så begeistret over denne russerens vennlighet og hjelpsomhet at da han lot

dem forstå at han ville sette pris på en kjøpskål eller to, var de inderlig lei seg over å måtte beklage at det ikke fantes en dråpe brennevin om bord i *Marie*. Russeren viste forståelse også for dette. Han kalte på en av sine folk som ble sendt i land, og en stund senere var tilbake med det som skulle til for en skikkelig kjøpskål.

Dagen etter foretok svensken og far vareopptelling av det sterkt reduserte varepartiet, mens jentene rodde i land og utvekslet avskjedsgaver med sine medsøstre inne på stranda. Restbeholdningen av varer var ikke større enn at de mente å kunne omsette den på hjemreisen som de begynte samme dag.

I følge avtalen med den russiske handelsmannen skiftet de nå over til vestsiden av fjorden og begynte omsetningen av varer noe lengre ute. En dag mens de sløret avsted langs kysten opphørte den svake akterlig brisen, og skuta ble ført opp på en sandbank av strømmen og ble stående fast i noen timer. Sola skinte fra en skyfri himmel, og siden brakkvannet de seilte i var så lite saltholdig at såpestykket skummet, var det bare å jumpe over rekka og ta seg et forfriskende bad selv om badetemperaturen ikke var den beste. Også på vestsiden av Jenisej-munningen hadde de god omsetning av byttevarene, og her som ellers i området var det te, sukker og salt som var mest etterspurt.

Brennevin var også en populær vare, men det lille de hadde med seg ved utseilingen fra Vardø gikk med da de skålte for en vellykket overseilas ved Kap Kharasaj en måned tidligere. Et par dager etter at de siste byttevarene var omsatt, ankret de igjen opp ved sydvestsiden av Sibirjakovøya for å jakte litt på villrein før de satte kursen hjemover.

Fordi det ble noe langt å bære reinskrottene, sa de seg fornøyd med fire stykker. Meningen var så å seile nordenom Kvitøya, men da de var kommet omtrent midt på Ob-munningen var barometeret falt så sterkt at de valgte å seile opp og ankre i sundet mellom Kvitøya og Jamalhalvøya for å vente på bedre vær.

En sterk kuling fra nord gjorde at de ble liggende der i to døgn, og de brukte tiden til å få gjort skuta skikkelig sjøklar for hjemreisen. De var nå kommet et stykke ut i september og det begynte å haste med å komme avsted, så da barometeret viste stigende tendens bestemte de seg for å gjøre et forsøk på å komme videre.

Utålmodigheten deres skyldtes også at Karahavet, som nå var isfritt, kanskje kunne bli fylt med is om nordostkulingen fortsatte å blåse noen dager til. *Maries* ballast, som ved utseilingen fra Vardø besto av sukker og salt i strie-sekker, var nå erstattet av 40 sekker sand. De utgjorde ca. 5 tonn

og var plassert i bunnen for å gi skuta god stabilitet. De letter anker og ga seg i vei, men da et par solide brekninger feide inn over dem og skadet lett båten, gjorde de vendre reis og la seg for bakkede seil i le av Kvitøya. Her ble lett båten stemplet av og surret fast til rekke, mast og lugarkappe. Drivanker og bølgedemperpose ble surret til babords vant, stormtau ble strukket fra baug til akterende og de revet storseil, fokke og klyver.

I dette farvannet hvor det var så utgrunnet, gjaldt det først å få kommet seg ut på dypere vann for å unngå grunnbrott som kunne sette punktum for både dem og *Maries* videre seilas.

I neste forsøk fikk de flere stygge brekninger inn over styrbords låring, men da skuta likevel syntes å vake fint i sjøen lot de det stå til. Det ble hard seilas, og mor fortalte at for henne så det ut som vesle *Marie* opptrådte i en hoppasasa-dans. For mens skuta mistet vinden av seilene når hun var nede i en nifs bølgedal med bølgene over seg forut og akterut, så oppveides dette av utsikten de hadde over et opprørt hav mens vinden fylte seilene og feide *Maire* over neste skumhvite bølgetopp som bruste fram under henne.

Etter nesten et døgn seilas med en oljedryppende bølgedemperpose hengende ute akterut, avtok kulingen til frisk bris. Skutas fjerde og siste klut, toppseilet, ble satt, og i et noe bedre vær fortsatte de sin kurs mot nordsiden av Karaporten.

Ved kysten av Novaja Zemlja lå et isbelte som strakte seg sørover og inn i Karaporten. Her fikk de en del plunder før de klarte å komme seg gjennom porten ved å seile i råkene langs nordsiden av Vajgatsj. På vestsiden loddet de seg opp i en vik og ankret opp. Da hadde de brukt vel to døgn fra Kvitøya og hadde utseilt en distanse på ca. 270 n. mil.

Etter å ha satt til livs et solid måltid mat, kjøyet de i noen timer da de pluselig våknet av ei stimfløyte som ulte kloss ved siden av dem. Det var tsarens keiserlige kystvakt som med en av sine små patruljebåter bæret dem med et besøk. *Marie* ble gjennomsokt, og med to væpnede vakter ombord ble hun tatt på slep og tauet ca. 40 n. mil sørover til tettstedet Khabarova ved innseilingen til Jugorstredet.

Her ble alle fire beordret i land, og med bistand av tolk ble det tatt opp forklaringer av hver enkelt av dem. Far ble fengslet, mens de tre andre ble eskortert tilbake til *Marie*. Kystvaktas patruljebåt forlot Khabarova, og vaktholdet over *Marie* og dens besetning ble overtatt av to «hvitegardister» som mor kalte dem. Alt av pels- og skinnvarer ble ført i land og beslaglagt som keiserens eiendom. Tolken, som snakket utmerket norsk, så de ikke noe mer til, men hvitegardistene underrettet dem stadig om at far skulle bli skutt. Det syntes som om stedets befolkning besto av både samojeder og

russere i et antall av noen hundre. Men de hadde ingen kontakt med dem ettersom hvitgardistene holdt de skuelystne på behørig avstand. Etter fem døgn opphold i en trang celle hvor far ikke led noen direkte overlast, men var utsatt for nye, lange avhør hver dag, ble han med væpnet vakt eskortert om bord i *Marie*. Den som ledet forhørene var med, og nå dukket også tolken opp igjen. De fire pelsoppkjøperne ble beordret på dekk og forhørslederen leste så opp domsslutningen som ble oversatt av tolken. Det gikk fram at ifølge russisk lov var deres handelsvirksomhet på russisk område ulovlig, og at alle innkjøpte pels- og skinnvarer derfor var inndratt som keiserens rettmessige eiendom. Videre het det at ble skuta og dens besetning igjen påtruffet i ulovlig virksomhet på russisk område kunne de påregne beslagleggelse av fartøyet og lange fengselsstraffer. Med øyeblikkelig virkning ble de beordret ut av russisk område med spesielt påbud om å seile nordenfor øya Kolgujev.

En time etter var de under seil med kurs for nordspissen av Kolgujev. Noen omvei ble det ikke da øya lå i deres kurslinje for Vardø. Stemningen om bord var bitter og trykket, og ble ikke bedre da far kunne fortelle at årsaken til oppbringelsen var at de var blitt observert fra land da de passerte nordostodden av Vajgatsj. Slik sett var det drivisen i Karaporten som ble deres ulykke, for hadde det vært mulig å seile gjennom Karaporten langs kysten av Novaja Zemlja, ville de høyst sannsynlig ha kommet usett gjennom.

De ble alle fire hardt rammet av dette økonomisk, for svensken og far hadde satset hver sin lille formue i håp om en tredobbel gevinst. Det hadde de jo også oppnådd, men nå var alt tapt.

Bittert må det ha vært, etter en så hard og risikofylt innsats, å måtte seile sin skute hjem med totalt tap. Det eneste de hadde på kjølen var 40 sekker verdiløs sibirsand. I siste del av september var de tilbake i Vardø. Da hadde de under vekslende vær og vindforhold brukt omtrent en uke på seilasen fra Khabarova, en distanse på ca. 600 n. mil.

Samme dag som de ankom Vardø heiste de en sopelime i toppen av masta. Dette var kystfolkets gamle måte å kunngjøre salget av skuta på. Men ingen habile og pengesterke kjøpere meldte seg, så de seilte videre vestover. I Honningsvåg møtte *Marie* sin nye eier, og i løpet av et par dager var handelen avgjort. Da de dagen etter sto på dekket av sydgående hurtigrute for å reise hjem til Hammerfest og fikk se vesle *Marie* til ankers 100 meter unna, felte begge jentene noen vemodige tårer. Og *Marie* var verd noen tårer ved avskjeden, for til tross for den tapte formuen, så hadde de mange hyggelige minner og spennende opplevelser å se tilbake på fra

den eksotiske bryllupsreisen som *Marie* hadde båret dem fram på fra sted til sted langs Sibirkynten.

Her kunne historien ha sluttet. Men når ikke så skjer, så skyldes det at den har sitt etterspill som kanskje burde ha vært fortiet. Men jeg tar det med ut fra den gamle regelen om at «om hundre år er allting glemt».

Det svenske ekteparet ble boende en ukes tid i Hammerfest som mine foreldres gjester. Merkelig nok hadde deres felles økonomiske skipbrudd styrket vennskapet, slik at de også ville ha noen dager sammen under andre forhold før de skilte lag. Både svensken og far hadde tungt for å akseptere sin vanskjebne og drøftet alle tenkelige og utenkelige muligheter for å få rettet opp sine tap. Men der og da fant de ingen løsning på problemet, og det svenske ekteparet dro hjem til Sverige. To uker senere fikk far telegram fra svensken som nå hadde fått stilling som gruveingeniør ved en sølvmine i St. Petersburg. I telegrammet het det at han skulle tiltre tre uker senere og at brev til far var underveis.

Da brevet kom, vakte det skikkelig bestyrkelse i familiekretsen. Far fortalte senere at både innledningen og avslutningen slo fast at i St. Petersburg lå deres mulighet til å få rettet opp for det de hadde tapt i Khabarova. Svensken, som skulle ha sin frue med, fremholdt i brevet at han for å ta stillingen hadde satt som betingelse at hans dyktige og russisktalende skytebas også måtte få ansettelse, og at han da også skulle ha sin frue med. Disse betingelsene var akseptert av Sølvkompaniet hvis eier var Russlands Keiser. Far lo lenge og godt av svenskens påfunn, for han hadde aldri satt sine bein i ei gruve og var totalt ukjent med sprengningsarbeid. Hans pomorrussisk ville nok heller ikke holde mål i St. Petersburg. Svensken må ha forstått at far ville få store betenkeligheter med å påta seg en jobb han ikke var kompetent til, for i sitt brev tok han med disse linjene: «Kunne du lære meg å gjøre en jobb som sjømann, så kan jeg lære deg å gjøre en jobb som skytebas, for det har jeg vært selv».

Postgangen i de dager tok sin tid, så svensken ba om en bekreftelse pr. telegram, og den måtte han få i løpet av fire dager.

Alt av familie og venner frarådet dem å dra ut på et nytt hasardiøst eventyr i Russland, men far hadde bestemt seg for å reise fordi han mente han hadde noe å hente. Mor strittet først imot, men så fikk hun brev fra sin svenske venninne, og det gjorde utslaget. I all hast dro de begge over til Sverige, og etter noen dager hjemme hos sitt svenske vertskap dro så alle fire videre med båt til St. Petersburg via Helsingfors.

Sølvmina lå et stykke utenfor St. Petersburg hvor de fikk leiligheter i bygg hvor også andre av minekompaniets funksjonærer bodde. Blant dem

var det også noen svensker og finner, og etter som dagene gikk fant de seg noe bedre til rette i dette miljøet. Far var arbeidsformann og skytebas for ca. 40 mann som drev med handboring i gruvegangene. De arbeidet to mann i hvert lag. Den ene snudde borstålet mellom hvert slag fra den som svingte den tunge feiselen, et arbeid de to borerne byttet på seg i mellom. Far anviste vinkelen på borehullene og målte lengde på hullene når de var boret ferdig, hvoretter han plomberte og bokførte dem. Svensken hadde en mer allsidig jobb og hadde oppdrag over hele gruveområdet, men han var alltid med under forberedelsene til sprengninger, og var også den som fyrte av salvene inntil far hadde fått den nødvendige opplæring.

Antallet av borere varierte fra uke til uke, og det var fars jobb å listeføre dagens arbeidsgjeng av borere. Hvert to-mannslag fikk sine boremeter gjennom uken listeført, og ved ukeslutt ble så hver av borerne lønnet etter de meter borehull de hadde utført.

Svensken, som sto for utbetalingene, fikk hver uke tilsendt beløpet for samlet antall boremeter for hele boregjengen, som han så lønnet ut til hver borer etter hans antall boremeter. Høsten, vinteren og våren gikk, og tiden falt ikke lang for svensken og far som hadde sitt arbeid å gå til. Da var det verre for jentene, men de var flinke til å engasjere seg i forskjellige aktiviteter. En av damene innenfor den snevre nordiske klikken fikk i gang undervisning i russisk, og mor og hennes svenske venninne meldte seg på der. Og da isen la seg på elva Neva, brukte russerne den som skøytebane, og jentene kjøpte seg skøyter og ble med på sporten.

Ut på våren ble de fire igjen båteiere da de kjøpte seg en liten kombinert seil- og robåt som de brukte på innsjøen Ladoga. Den lå ca. 20 kilometer fra St. Petersburgs forsteder, men var lett tilgjengelig fra bostedet deres. Med sine over 18 000 km² er denne innsjøen faktisk 50 ganger større enn Mjøsa. I dag ligger hele Ladogasjøen på russisk område, men den gang gikk grensen mellom Russland og Finland tvers over innsjøen som ble delt i en nordlig del til Finland, og en omtrent like stor sydlig del til Russland.

En dag i midten av juni 1913, etter ukeslutt i arbeidet ved sølvmina, dro de fire til Ladogasjøen og heiste seil på prammen sin med kurs for nordenden av den over 200 kilometer lange innsjøen. De forlot keiserens sølvmine og St. Petersburg uten å nevne ett ord til noen om sin hastige avreise. Og det hadde de grunn til, for gjennom lengre manipulering med målingene av borehullenes lengde før plombering, var de blitt utbetalt et samlet kontantbeløp som tilsvarte det tapet de var blitt påført ved inndragningen av pelsverket i Khabarova. Borearbeiderne hadde, til punkt og prikke, fått utbetalt det de skulle ha for sine utførte borehull, mens

kontantbeløpet ble utgjort av de meterne med borehull som ikke var der når plomberingen ble brutt. Denne måten å hente ut sine egne penger på, ble fra deres side sett på som den eneste mulige og absolutt mest rettfærdige handling. For dette var penger de hadde ervervet ved slit og forsakelser under Spitsbergens harde vilkår, og de pengene skulle ikke forbli i keiserens skattekasse. Men manipuleringen med borehullene ville komme for dagen når arbeidet tok til mandag morgen, for da var det planlagt å klargjøre flere av disse «dype» borehullene for sprengning. Når det skjedde var det nok best for dem om de var ute av russisk område. De tok ikke sjansen på å komme seg ut av landet med rutebåt eller tog hvor det var fare for å bli stoppet i en eller annen kontroll. Så derfor anså de seilassen over Ladoga-sjøen og inn på finsk område som sin beste mulighet til å komme seg ukontrollert ut av Russland. De hadde forberedt seg til turen ved å skaffe seg et lite kompas, kart, tekjele, kasserolle, stekepanne, proviant for en uke og et passende stykke presenning til vern mot overvann, regn og sol.

Seilturen begynte bra med gunstig vind fra sør som økte litt på ut over kvelden. De holdt seg langs vestsiden av den 120 kilometer brede innsjøen, men så langt ute at det ville være vanskelig å få øye på båten inne fra land. De seilte hele natta, og sent på kvelden neste dag gikk de i land på ei lita øy. Etter kartet mente de nå å være inne på finsk område. Underveis hadde de sett et par båter på noe avstand og også noen røykskyer inne over land, men de hadde ikke sett folk eller bebyggelse på sin ferd. De slo leir på øya, men ut på natta blåste det opp fra øst, og de måtte seile over på vestsiden av øya, hvor de fikk et opphold på over ett døgn på grunn av frisk sommerkuling. Siste etappe av seilassen brakte dem opp i en vid bukt midt på vestsiden av innsjøen, og i bunnen av denne bukta staket de seg noen hundre meter oppover ei lita elv. Her dro de båten et stykke inn i småskogen hvor de forlot den.

De tok med seg det mest nødvendige av utstyret og begynte et liv på landeveien som de senere fortalte varte i fjorten dager. Jeg er usikker på hvor marsjruten gjennom det sydlige Finland gikk, men de holdt seg klar av de store byene langs Østersjøkysten for ikke å risikere å bli henvist til et svensk eller norsk konsulat hvor det kunne bli stilt spørsmål om hvor de kom i fra. De hadde en liten slump svenske penger som de mente de skulle klare seg med om de bare kjøpte det mest nødvendige.

Et av deres store problemer ved starten av marsjen var skotøyet. Både svensken og far hadde solide lærstøvler som gikk dem litt over midt på leggen, og de var både romslige og slitesterke. Jentene derimot var ille ute med sine tynne svarte skinnsko med snøring helt opp under knærne, og

slikt fottøy var ikke mye verdt som marsjstøvler. Det første av bebyggelse de kom fram til var en enslig gård, og ved fremleggelse av kartet ble de vist vei til nærmeste handelssted. Dette handelsstedet var lite og omsatte bare det mest nødvendige, så her igjen ble de vist vei til et større handelssted hvor det også var muligheter for å få kjøpt støvler til jentene. Ved en passende anledning for 25 år siden, fortalte mor meg litt fra denne marsjen gjennom det sydlige Finland. Da husket hun ikke navn på steder de hadde passert, men hun syntes å huske at dette støvlekjøpet ble foretatt på et noe større sted omtrent 50 kilometer nord for Viborg. Hun berettet om dårlige kjerrestier, vanskelig terreng, gnagsår og slit, men fortalte også at de hadde sine hyggestunder når sommerværet var bra og sola skinte. Med smil og latter fortalte hun om et tilfelle hvor de i tett tåke var havnet ute i ei hengemyr, og hvor hun var spesielt ille ute. Hun sto i gjørme til midt på livet. De slet fryktelig før de alle igjen var inne på fast grunn, men da sprakk det også fullstendig for begge jentene som lekset opp om utstått tort og svie. De avsluttet sin tordenpreken med å la sine ektemenn vite at så snart de igjen satte sine bein på henholdsvis svensk og norsk jord, så skulle de ad rettslig vei forlange skilsmisse begge to, for nå hadde de fått mer enn nok av eventyr med livet som innsats. Enden av marsjruten, som de selv oppga til å være godt og vel 500 kilometer, nådde de ved Østersjøhavna Åbo. Herfra tok de rutebåt til Mariehamn på Ålandsøyene hvor de ble i to dager, før de fortsatte med båt over til Sverige.

Igen ble det dager i Sverige med det svenske ekteparet som vertskap. Det var sommer og sol og mor fortalte at hun og venninnen nærmest følte det som en beruselse å kunne promenerer i gatene på shoppingturer fra den ene forretningen til den andre, for så om kveldene å nyte uterestaurantenes forfriskninger.

De minste hentydninger fra ektemennene om å bremse på utsvevelsene ble besvart med påminnelse av truslene om skilsmisse. Jentene var samspilt i alle ting og kom godt ut av det med hverandre under alle forhold. Så venninnen hadde nok gjennom sin mann hatt en finger med i bakspillet, som førte til at mor en dag kunne forespeile far en framtid i Sverige som reell skytebas. Da forsto far at tiden var inne for handling, og dermed kjøpte han billetter hjem til Hammerfest. Han var nok for sterkt biitt av polarbasillen til å kunne hensmekte sitt liv i ei gruve. Det hadde han erfart gjennom sitt rutinearbeid i den russiske tsars sølvmine i St. Petersburg.

Noen måneder etter hjemkomsten kjøpte de Vannholmene, noen ubebodde holmer beliggende ute i havgapet på vestsiden av Nordkapp og Magerøya og med Nordishavet som nærmeste nabo. Her skulle han og mor drive saueavl i stor stil, men det er en annen historie.

Dramatisk hyttetur til Ny-London

Av Berner Larsen

Det var høst 1960. Kongsfjorden lå der speilblank og pirret til tur. Rundt omkring fløt det isskulpturer og duppet i vannet. Disse kunne ha alle slags former, fra en hvilende løve til en tyranosaurus Rex med åpen kjeft. Også kvinnefigurer hadde isen formet til med former og linjer i anseelige dimensjoner.

Det var langt ut i september, og alle båter var forlengst kommet i naust eller lå godt fortøyd på land. Vi var fire mann fra formiddagsskiftet. Vi kunne ikke dy oss og ble enige om å dra på hyttetur straks etter middag. Diskre forlot vi leiren etter å ha vært i kjøkkenet og hentet proviant. Stille ble en 16 fots ranværingssbåt satt ut med en 20 hesters Jonssons påhengsmotor.

Stille før stormen

Det var rene poesien og følelsen av naturglede som preget oss. Vi var ikke kommet langt før plutselig stillheten ble brutt av et forferdelig uvær. Vår lille farkost kastet på seg som om vi var i en heksegryte. Det var alvorlig. Vi tok inn vann. Skipperen satt ved motorspaken og kommanderte: «Øs for fanden!» — «Bind dere fast» Etter en stund fortsatte han: «Sitt stille i båten, nå får vi lite på Vår Herre og han Jonsson».

Skipperen var fra Finnmark. Han var gammel ishavsgast og var ikke borte når det gjaldt å navigere. Det var lange minutter før vi skimtet bukta ved Ny-London, og innen vi kom i le av det nedlagte kaianlegget var vi helt gjennomvåte. Det beskjedne utstyret som vi hadde med var i samme situasjon.

På fast grunn

Alle hoppet ut av båten og ranværingen ble dradd langt opp over flomålet med motoren på. Det var herlig å være på land. Men da båten var vel oppe merket vi at klærne begynte å stivfryse. Det var 8-10° minus.

Da vi kom til hytta med navnet Mansfield Camp var skipperen første mann inn for å få varme i hytta.

Ingen fyrstikker

Alt fyrtøy vi bar på oss var gjennomvått. Ingen fyrstikker var å finne i hytta. Nå begynte situasjonen virkelig å bli alvorlig. Vi var gjennombløte. Det var iskaldt. Rundt ovnen var det stablet tørr fin ved og ved siden av sto to store bøtter fulle av kull. Det var forferdelig å måtte fryse ihjel midt i en dunge av brensel.

En mann begynte å gråte, og han mumlet noen strofer fra sin barnelærdom. Etterpå slo han over til motsatte krefter med bannskap på norsk, finsk og samisk. Så la han seg ned på det iskalde hyttegulvet og anmodet om å få dø. Da tok skipperen og løftet ham opp i oppreist stilling og gav han rett og slett juling. Da våknet livslysten.

«Hent påhengsmotoren» sa skipperen. Vi tre andre for på dør da vi forsto han hadde en ide. «Ta tanken med» ropte han etter oss. Det varte ikke lenge før motoren og tanken var på plass i hytta. Skipperen så seg rundt og kommanderte igjen: «Se om dere finner ei tørr fille». Alle trålte rundt i hytta og så hørtes et rop fra en av gutta som om han skulle være Askeladden: «Jeg fant, jeg fant!» Filla var ikke stor. Den var gjemt i en av madrassene. Det viste seg å være en truse — en dametruse.

Skipperen dynket trusa i bensin, la den i en blikkbøtte med utløp av eksosrøret tett over. Motoren var montert på en sengestav. Så begynte skipperen å dra. En gang, to ganger, tre ganger. Så begynte han å lese et språk som vi ikke forsto, og fortsatte å dra i startsnora.

Ild

Plutselig tok dametrusa fyr. Den ble forsiktig ført inn i ovnen hvor tørr ved lå klar. Etter en stund var det god fyr.

Da de berømte Kings Bay kullene kom i fyr strømmet det mot oss en herlig varme som ikke kan beskrives med ord. Nå merket vi hvor våte vi var. På gulvet var det tjonner med vann. Vi vrente tøyet av oss og pakket oss inn i gamle ulltepper som vi fant. Men snart ble det så varmt at vi kunne ha gått nakne.

Kameraten som hadde holdt på å gi seg over etter å ha funnet frem alle bannord han kunne på norsk, finsk og samisk ble nå den mest sprudlende — særlig etter en god omgang med Larsens Cognac. Så ble det skålet for skippern. Uten hans lederskap hadde vi frosset ihjel. Etter at pølser og annet snadder var fortært var det full fest i hytta. Historier ble fortalt og humøret var på topp. Så sier en av gutta: «Vi har ei dame vi må skåle for — hun som la igjen trusa».

Oppfrisking av vegetasjon i Longyearbyen

J. Låg, Ås

1. Litt historikk

Over 90 år er gått siden tettstedet Longyearbyen ble etablert på Spitsbergen. Det er alminnelig å regne at opprettelsen skjedde i 1905. Stedet fikk navnet etter den amerikanske gruve-eieren John M. Longyear. Det amerikanske selskapet *The Arctic Coal Company* ble startet, sikret seg store rettigheter, og drev omfattende gruvedrift i en 10-årsperiode. I 1916 ble Store Norske Spitsbergen Kulkompani dannet og kjøpte Spitsbergeneiendommene av *The Arctic Coal Company*.

Da Norge i 1925 fikk suverenitet over øygruppen Svalbard, ble senteret for administrasjonen lagt til Longyearbyen. Til å begynne med hadde denne aktiviteten et meget lite omfang.

Vegetasjonsdekkene i dette arktiske klimaet er meget sårbare. Svalbard har permafrost med teledybde ned til 450 m. Mange steder har gruvedriften skadet plantelivet. Bygging av hus og anlegg av veier medfører også forstyrrelser. Når plantedekket skades, har jorderosjon med vann og vind lett for å komme i gang.

Det er gjort noen enkle forsøk for å belyse mulighetene for utbedring av slike ødeleggelser av plantedekkene. Men mer omfattende kunnskaper er nødvendige når man skal prøve å forbedre vekstvilkårene for planter «nord i Havsbotn».

2. Husbygging og veianlegg

Straks etter at siste verdenskrig var over, startet en intens utbyggingsperiode i Longyearbyen. Det var nødvendig å bygge opp igjen hus som var blitt ødelagt under krigen, og det meldte seg også behov for store utvidelser av bygningsmassen i forhold til tidligere bebyggelse. Krigen hadde medført sterkt økende internasjonal interesse for Svalbard. Nye arealer måtte tas i bruk for utbygging.

Det ble først utpekt tomter for hus på Haugen og i områdene som ble kalt Sverdrupbyen og Nybyen. Lia er det siste store byggefeltet.

Nye veier måtte bygges. Kryssingen av elva fra Longyearbreen med raskt vekslende vannstand ga spesielle problemer. Store jordmengder er flyttet kunstig for å få bedre kontroll over avløp av vann fra breen.

3. Vegetasjonsskader på grunn av gruvedrift

Det er i alminnelighet ikke mulig å unngå skader på vegetasjonen ved drift av kullgruver. For å få fatt i de nyttbare kullene må det tas ut sidebergarter. Som regel inneholder bergartene inntil kullavleiringene sulfider. Kommer sulfidene i kontakt med vann og luftoksygen, dannes det svovelsyre.

Som mål for surhetsgraden brukes pH-tall. Når reaksjonen er nøytral, er pH 7,0. Høyere tall viser *alkalisk* og lavere tall *sur* reaksjon. Kommer pH-verdiene i jorda ned mot 3,0 er det få av de høyeststående planteartene som kan overleve. Når pH blir riktig lav, kan hydrogen-ionene direkte drepe plantene. Sterk surhet i jorda kan føre til oppløsning av andre stoffer som kan være skadelige for vegetasjonen. Som eksempler på slike elementer kan nevnes aluminium og mangan. Det er ellers tenkelig at andre giftstoffer som fremdeles er mer eller mindre ukjente for oss kan gjøre seg gjeldende.

Inntil mange gruveåpninger i Longyearby-området bærer vegetasjonen tydelig preg av forgiftning. Det ligger store mengder av bergartsmasser som avfall nedenfor de fleste gruvene. Vannsig fra avfallsmassen har spredt giftstoffer videre nedover i skråningene. Selv noen ti-år etter at driften i en gruve er avsluttet, er pH-verdien i jorda lavere enn normalt og skadene på plantedeckket tydelige.

Det synes å ha vært alminnelig fra gammelt av å bruke sulfidholdig avfallsmateriale som fyllmasse i Longyearbyen. Mange steder kan vi se forgiftning av planter på grunn av påfylling av slikt avfall.

Under en intens anleggsperiode i Lia, i østkanten av Longyearbyen, ble det tidlig i 1980-årene brukt store mengder sjeidestein i fyllinger under hus og i veilegemer. Sjeidestein blir frasortert under kullproduksjonen. Det er oppgitt at det materialet som ble brukt i Lia, sannsynligvis inneholdt 2-5% svovel. De fleste husene ble bygd på påler med tanke på bevaring av permafrosten i jorda.

I 1983 ble det notert markerte giftvirkninger i vegetasjonsdekket etter vannsig fra sjeidesteinfyllinger, og året etter hadde forgiftningsarealene utvidet seg sterkt. Under sjeidesteinfyllinger er det målt så lav pH-verdi som 2,2.

Et merkelig spesialtilfelle er notert. Nedenfor den sørlige gruvetippen i

Forsøksruter med torvstrøinnblanding, kalking, gjødsling og frøsåing på grovkornet avsetning ved elva fra Longyearbreen.

Bjørndalen, der vann pumpes ut fra gruve 3, er det målt så høy pH i jorda som 9,8. Dette må skyldes at gruvevannet har hatt kontakt med alkalikarbonater, natrium og/eller kaliumkarbonat.

4. Forsøk på utbedring av forurensningsskader

Straks giftvirkningene fra sjeidesteinen var oppdaget, ble det satt i gang forsøk på å motvirke skadene. Det var naturlig å prøve kalktilførsel. I 1983 ble det i jorda like nedenfor sjeidesteinfyllinger spadd opp noen små renner som ble fylt med kalksteinsmel. Men dette tiltaket ga ikke tilstrekkelig vern for arealer nedenfor. Det viste seg nødvendig å fjerne det sulfidrike materialet. Der jorda var blitt ekstra sterkt sur og vegetasjonen drept, ble et 15-20 cm overflatelag skrappt bort og erstattet med normal jord. Det ble tilført rikelig med kalk og allsidig gjødsel, og endelig ble de behandlede arealene tilsådd med grasfrø.

Det sterkt sure vannet inneholder vanligvis mye jern. Når surhetsgraden avtar, blir det vilkår for utfelling av rustlignende jernforbindelser. I områ-

der påvirket av sulfidholdig avfall, er det karakteristisk å finne skarpt rustfargede utfellinger langs vannsigenene et lite stykke nedenfor fyllingene.

Det har vært interessant å legge merke til ulik evne hos forskjellige plantearter til å motstå denne formen for forsuring av jorda.

For å belyse virkninger av kalking og gjødsling er det anlagt noen enkle forsøksfelter både på forgiftningsarealer og der det er normal vegetasjon. I dette permafrostjordsmonnet er kalkvirkningen langsam. Botanisk analyse vil bli utført for å få tall for endringer i sammensetningen av plantedekket.

5. Plantearter og -sorter som kan anvendes på forgiftningsfelter

Store Norske Spitsbergen Kulkompani reiste spørsmål om det var mulig å få det grønnere i Longyearbyen. Fra 1982 har vi hatt i gang undersøkelser for å komme fram til høvelige arbeidsmåter. Seinere er arbeidet ført videre av Svalbard Samfunnsdrift. Et viktig delspørsmål i denne sammenhengen gjaldt å finne egnete planteslag.

Det var lett å se at forskjellige plantearter hadde ulik evne til å klare seg om jorda var blitt surgjort. Blant gras og graslignende arter klarte følgende tre seg forholdsvis bra selv om jorda hadde lav pH: Polarreverumpe (*Alopecurus borealis*, tidligere kalt *A. alpinus*), fjellbunke (*Deschampsia alpina*) og vardefrytle (*Luzula confusa*). Den førstnevnte danner friskt grønne tepper, mens de to siste er tuedannere.

Det ville ha vært fordelaktig å kunne så ut frø av polarreverumpe der det skal etableres ny vegetasjon på tidligere forgiftningsfelter. Under relativt gunstige temperaturforhold gir denne grasarten noe modent frø på Svalbard. Men vi håpet på større frøproduksjon ved å flytte plantemateriale til fastlandet. Det ble først prøvd å få i stand frøavl i Ås, men plantene satte ikke aks, sannsynligvis fordi det var for stor forskjell i lysklimaet. Heller ikke ved forskningsstasjonen Holt i Tromsø var det mulig å få frøsetning på friland. Det forsøkes nå med frøavl i klimaregulert veksthus på Holt. Forskningsstasjonen har dessuten anlagt et frilandsfelt i Vadsø, altså enda litt lenger nord enn Tromsø. På feltet i Finnmark er det blitt aksdannelse, og vi håper på produksjon av frø som vil bli brukt på Svalbard. Grasarten polarreverumpe har i Norge naturforekomster bare på Svalbard.

Med tanke på etablering av grasdekke ble det satt i gang prøving av forskjellige plantearter og -sorter som det er mulig å få kjøpt såfrø av. Både engrapp (*Poa pratensis*) og rausvingel (*Festuca rubra*) klarte seg godt. Begge er viltvoksende på Svalbard. De høveligste sortene som er i handelen, synes å være engrappen Holt og Nugget, og rausvingelen Leik. Den

Kalking etter bortkjøring av den mest forgiftede jorda. Lia, Longyearbyen.

førstnevnte rapsorten stammer fra forskningsstasjonen med samme navn. Nugget er opprinnelig fra Alaska. Navnet skal bety gullklump. Leik er kommet fra forskningsstasjonen for fjellbygdene.

Det har vært trivelig å se at villreinen beiter ivrig på tilsådde grøntarealer. I en viss liten utstrekning har også hester fra ridesenteret i Longyearbyen utnyttet slikt beite.

Den totale produksjonen av plantemasse på disse feltene er selvfølgelig ikke stor. Det har ennå ikke vært gjennomført tilvekstregistreringer, men det blir tatt sikte på å få fram produksjonstall. Verdien av slike dyrkingstiltak er ikke i nevneverdig grad av økonomisk, men av estetisk karakter. Under de barske naturforholdene finner menneskene tilfredsstillende i synsinntrykk av livskraftig vegetasjon.

6. Kan det plantes trær på Svalbard?

Ofta er det reist spørsmål om det kan plantes trær i Longyearbyen. Men svaret må dessverre bli negativt. Det er ikke voksevilkår for trær på friland så langt mot nord.

Den største treaktige veksten i naturlig vegetasjon på Svalbard er dvergbjørk (*Betula nana*). Dette er en sjelden art som bare er funnet noen få steder ved indre deler av Isfjorden. Her har den en flattrøkt vekst med skuddene helt ned til jordoverflaten.

I Longyearbyen vil det bli forsøkt å plante dvergbjørk som stammer fra en høytliggende lokalitet i Troms.

7. Praktiske arbeidsmåter for oppfrisking av vegetasjon i Longyearbyen

A. Bruk av stedegne vegetasjonstorver

Den sikreste måten for etablering av vegetasjonsdekke er tilføring av torver med stedegen plantebestand. En slik framgangsmåte ble brukt ved anlegg av et 9 x 9 m stort forsøksfelt ved Funksjonærmessa (Funken) på Haugen i Longyearbyen. Vegetasjonstorvene ble hentet fra et fylltak for jordmasse på Pynten i Adventdalen.

Der det foregår mye byggevirkosomhet, som i Longyearbyen, skulle det være mange muligheter til å skaffe høvelige grastorver for anlegg av nye vegetasjonsflater.

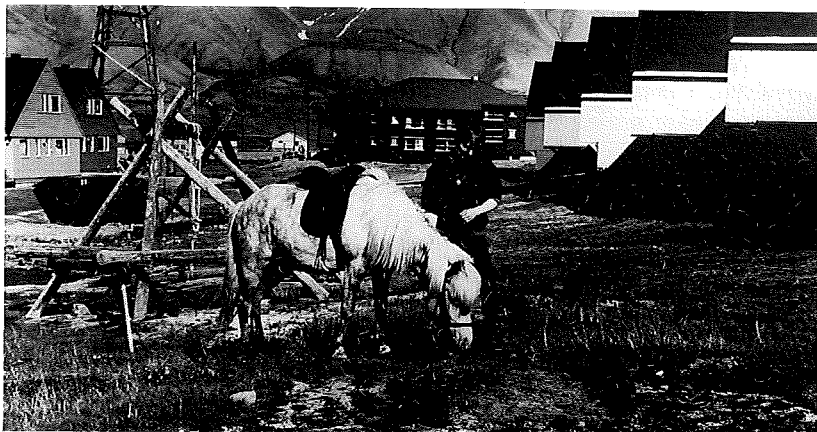
Feltet ved Funken ligger på ekstra hardt sammenpresset moreneleire. Morenemassen var så fast at bearbeidelse med alminnelige håndredskaper var umulig. Dette var altså en meget ugunstig vokseplass for planter. Vegetasjonstorvene som ble brukt, var 5-8 cm tykke. Ved årlig gjødsling med 25 g fullgjødsel pr. m² er det utviklet et livskraftig plantedekke med mange grasarter. Uten gjødsling er vegetasjonsdekket mer sparsomt.

Der det ikke skal brukes gjødsel, vil det være fordelaktig å anvende litt tykkere vegetasjonstorver eller å plassere litt jordmateriale der torvene skal legges.

B. Tilsåing av vegetasjonsfrie arealer

I forbindelse med bygge- og anleggsvirkosomhet er det ofte ønskelig å få dekket naken jordoverflate med planter. Mange av dem som bor i Longyearbyen, setter pris på innslag av friskt grønne arealer i landskapet. Et vegetasjonsdekke vil dessuten ofte verne jorda mot erosjon. Vannet får i mindre grad makt til å grave ut og føre vekk jordmasser, og vinderosjon gjør ikke så store skader.

På noen steder er jordbunnsforholdene ugunstige for anlegg av plantedekke. Langs elveløpene i Longyearbyen er det mye av grovkornet, tørke-

Det kan ikke ventes stor planteproduksjon på de nyanlagte grasfeltene på permafrostjordsmonnet. Men ridesenterets hester har en kjærkommen avveksling ved beiting på det friskt grønne gradekket. Lia Longyearbyen.

svak jord. Nedbøren er liten, bare vel 200 mm i året. Fuktighetsforholdene kan bedres ved innblanding av organisk materiale. Forsøk har vist at det kan bli et pent grasdekke etter innarbeidelse av torvstrø, kalking, gjødsling og tilsåing.

Det kan også være vanskelig å få til vegetasjonsdekke på riktig finkornet jord. Stiv leirjord har i alminnelighet uheldige strukturforhold. Tilføring av organisk stoff gir bedre voksevilkår også på slik jord.

C. Utbedring av skader fra forgiftning

Sure vannsig hadde drept vegetasjonen på i alt mange dekar store arealer i skråninger nedenfor sjeidesteinfyllinger i Lia. Som regel hadde den forgiftete jorda pH mellom 2,2 og 3,2. Etter å ha fjernet denne ekstremt sure jorda ned til 15-20 cm ble det tilført ca. 3 kg mel av kalkdolomitt og et ca. 10 cm tykt lag av frisk jord. Den tilførte jorda ble kalket med ca. 0,5 kg, gjødslet med 50 g fullgjødsel pr. m² og tilsådd med engrapp og rausvingel. På forhånd var mest mulig av sjeidesteinen under husene søkt fjernet.

For å spare utgifter ble moderate jordmengder utskiftet. Det var dermed klart av man måtte regne med etterarbeid på feltene. Av hensyn til stabiliteten av bygningene våget man ikke å ta bort all sjeidesteinen under enkelte hus. Det ble strødd rikelig med kalk over de gjenværende fyllmassene.

I noen tilfeller har sjeidestein seget fram fra husene og blitt liggende i takdryppet. Slike lokaliteter gav ekstra muligheter for produksjon av svovelsyre. Det ble på flere steder nødvendig med ny kalking, gjødsling og frøsåing. Enkle prøver med bruk av Svalbard-valmue (*Papaver dahlianum*) ved etablering av ny vegetasjon er også i gang.

I mange tilfeller har det lyktes å få i stand friskt grønt plantedekke der all høyere vegetasjon var drept på forhånd.

Der forgiftningsskadene på vegetasjonen var mindre, bare noe uttynning av plantedekket, ble det foretatt kalking og gjødsling av jordoverflaten.

8. Framtidsutsikter

Det har altså vært mulig å utbedre vegetasjonsskader som gruveavfall har vært årsak til. Men disse reparasjonstiltakene har ikke vært billige. I de nærmeste årene må det holdes øye med de behandlede feltene. Vi må regne med å foreta flekkvis ny-kalking, ekstra gjødsling og frøsåing. Feltene bør i de første årene gis en allsidig gjødsling, f.eks. med 25 g pr. m² fullgjødsel med mikronæringsstoffer.

Avfall fra gruverifta må i framtida spres minst mulig i terrenget. Det lar seg ikke gjøre fullstendig å unngå skader på vegetasjonen, men skadeomfanget kan reduseres ved at avfallsmaterialet konsentreres geografisk.

Både for dem som er fastboende på Svalbard og for tilreisende vil det være frigjørende å se frodig vegetasjon i dette storslagne landskapet.

ENGLISH SUMMARY

Reclamation of vegetation cover in Longyearbyen, Svalbard

The mining town Longyearbyen in Svalbard was established in 1905 and named after the American mine-owner John M. Longyear. Svalbard have permafrost with frozen ground down to 450 m. Many of the inhabitants in Longyearbyen would like a more luxuriant plant cover in the surroundings. Debris from the coal mining has resulted in soil pollution and eradication of the plant cover. A pH as low as 2.2 has been measured. Some elementary experiments have been carried out in order to find convenient methods to establish new vegetation. The most polluted soils have been replaced by new soil material, and the area limed, fertilized and sown with *Poa pratensis* and *Festuca rubra*. Experiments with other plant species, e.g. *Alopecurus borealis*, *Papaver dahlianum*, and *Betula nana* will be continued.

En fet kritiker

Ian Gjertz
Tegning: Trond Haugskott

En vitenskapelig ekspedisjon til Svalbard kan være så mangt. Vår ekspedisjon var nærmest som et mini-FN å regne. Ekspedisjonens fire medlemmer kom fra ulike land. Etter som det var en norsk ekspedisjon var det ikke urimelig at en av deltagerne var norsk. Den eneste andre europeeren var en polakk. En fransk-kanadier og en australiener fulltignet firkløveret.

Arbeider man sammen i felt avdekkes stadig nye sider ved ens medarbeidere. Særlig om aftenen, etter dagens dont. Etter en bedre middag blir stemningen spesielt avslappet og de siste hemninger faller. Det vakte ikke liten forbauselse at en av deltagerne hadde militær bakgrunn, for hans uflidde ytre ga intet inntrykk av dette. Nå hadde han riktignok vært militær meteorolog, noe som neppe fører til en tinnsoldats holdning. Etter eget utsagn besto hans militære meritter i å forfalske værmeldinger. Vi andre stirret vantro på ham. Tankene skjenet mot agenter og spionasje. En av firkløveret slo forsiktig frempå med slike tanker. Dette førte til en rå latter fra den dimitterte. Forfalskningene var langt fra av en slik karakter. Jagerflygerne måtte fly i all slags vær for å beholde sertifikatet. Dette gadd de ikke, og meteorologenes innsats besto i å logføre elendig vær de dagene godværsflygerne virkelig var ute. Vi andre ytret forbauset noe om at slikt ikke kunne gå upåaktet hen. Igjen en saftig latter. Det var nå slik det militære systemet var oppbygget, mente nå han. Unnasluntring og fanteri var grunnpilarene. Tvilende tenkte jeg på mine egne militære erfaringer, verneplikten. Om jeg var objektiv så passet beskrivelsen av grunnpilarene godt også på denne. I et kjapt sideblikk så jeg gjenkjennelsen avtegne seg i skjeve glis også hos de andre.

En annen av firkløveret var musikk-interessert. Dette viste han ved å dra frem en gammel læreske som inneholdt en concertina, et gammeldags håndtrekkspill som ble flittig benyttet av forrige århundredes sjøfolk. På utallige oppfordringer gikk han med på å spille. Den gamle sjantien han fremførte overdøvet helt bølgeskvulpet fra stranden like ved. Ros skal han ha, for flink var han. Men, nå er dessverre ikke alle kritikere like generøse. Spillingen ble avbrutt av en dyp knurring.

«Isbjørn» tenkte firkløveret og grep etter skytevåpen. Isbjørn var det ikke, derimot to enorme vesener med tenna på tørk - HVALROSS. De hadde karret seg halvveis opp på rullesteinsstranda, like ved teltet, og knurret høylydt. Vi var ikke sikre på om knurringen var et uttrykk for bifall eller avsky for den brått avbrutte konserten. Solisten tok derfor et ekstranummer for de fete kritikerne, helt nede i strandkanten. Resultatet var tilfreds snøfting slik at han måtte spille til fingrene var stivfrosne. Først da ble melodien plagsomt falsk, hvilket medførte at kritikerne slo en fredelig retrett.

Deretter dreiet samtalen seg om hvalross, naturlig nok. Da dette temaet var behørig drøftet skiftet vi over til andre sider ved zoologien. Da kom det fram at den tredje personen i firkløveret tidligere hadde hatt en eiendommelig interesse. Han hadde vært krypskytter. Ikke på hva som helst, men sjeldne arter som han spiste med største fornøyelse. Hvordan kommer man inn på et slikt tema? Det viste seg at han ved en tidligere anledning hadde gasset seg på en artsfrende av våre musikk-kritikere.

Klokkelig røpet jeg ikke min lille hemmelighet - at jeg nedtegnet andres!

Alvorlige sammenstøt med isbjørn på Svalbard

Ian Gjertz

Isbjørnfredningen i 1973 satte stopper for en jakt som hadde vart i nærmere 400 år ved Svalbard. Følgelig ble fangstforbudet dårlig mottatt i enkelte kretser, særlig i Nord-Norge. Det manglet ikke på dommedagsprofetier om hvor farlig det ville være å oppholde seg på Svalbard etter hvert som bjørnebestanden igjen tok seg opp som følge av fangstforbudet. Det har nå gått mer enn 20 år siden fredningen, og jeg synes derfor det kan være på sin plass å se litt på hvor farlig isbjørnen virkelig er. Har det vært en økning i antall konflikter mellom isbjørn og folk etter fredningen, hvem er involvert i slike konflikter og hvorledes kan man unngå konflikter med isbjørn?

Isbjørn lever nesten hele livet sitt i nær tilknytning til is, derav navnet. Den kan være landfast fjordis, eller drivis ute på havet. Bjørnen lever hovedsaklig av sel som den fanger langs råker i isen. Om vinteren, når fjordene fryser til får bjørnen større isområder å ferdes på, og sprer seg følgelig utover i øyriket. Om sommeren når fjordisen bryter opp må de fleste isbjørner følge med drivisen for å finne sel, men enkelte kan likevel bli igjen på land og forsyne seg med det de kommer over, det være seg egg, åtsler, tare eller søppel. Om sommeren trekker drivisen seg tilbake, oppover langs østsiden av Svalbard og bortover langs nordkysten, og bjørnene følger stort sett med. Om vinteren kommer drivisen sigende østfra og sørover langs østkysten av Edgeøya og videre rundt Sørkapp. Vestkysten av Spitsbergen er ofte isfri fordi en del av Atlanterhavsstrømmen går nordover langs denne kysten og holder isen unna.

Isbjørnkonfrontasjoner på Svalbard kan arte seg på to ulike sett. Isbjørnen kan ødelegge hytter eller utstyr, eller kan gå til angrep på folk eller hunder. I det første tilfellet kan man som hovedregel ikke skyte bjørnen, men man har anledning til å jage den. Det gis vanligvis ikke kompensasjon for skader forårsaket av isbjørn. Det blir følgelig opp til den enkelte å sørge for at hytter, snøscootere m.m. er best mulig sikret mot bjørner. I det andre tilfellet skal man, om mulig, forsøke å jage bjørnen. Dersom dette ikke lykkes kan bjørnen avlives i selvforsvar. Jeg vil i det følgende konsentrere

meg om de tilfeller der bjørner blir skutt i nødverge, eller angriper og skader mennesker.

Siden juli 1973 har det pr. oktober 1995 vært 72 slike tilfeller på Svalbard. De har ført til at tre personer er omkommet og seks personer er kommet til skade. Videre er 68 bjørner avlivet og én skadeskutt.

Dødsfall og personskader

Det første dødsfallet skjedde natt til 18. juli 1977 i Magdalenefjorden på Nordvest-Spitsbergen. Den omkomne, en 33 årig østerriker, var én blant 9 personer som oppholdt seg i teltleiren til en større fjellklatrergruppe. Leiren lå på en odde ved strandkanten. Den omkomne ble tatt idet han kom krabbende ut av teltet sitt. Klatreekspedisjonen var ubevæpnet.

I 1995 skjedde det to nye dødsfall. Det første av disse skjedde 30. mars på Platåberget like utenfor Longyearbyen. To norske turister gikk tur på Platåberget, da de ble angrepet av en ung, halvannet år gammel isbjørn. Turistene var ubevæpnet. Den ene ble angrepet, mens den andre klarte å rømme og tilkalle hjelp. Da politiet kom til var den 22 årige turist død. Isbjørnen ble avlivet.

Det siste dødsfallet skjedde 1. september på Kiepertøya ved Sørporten i Hinlopenstretet. Mannskapet på en turistbåt gikk i land på øya uten å ta med seg egnede våpen. Der ble de angrepet av en stor voksen isbjørn. To av mannskapet forsøkte å forsvare seg med såvel signalpistol som finkalibret pistol. En av de angrepne, en 58 årig nordmann ble drept av bjørnen, mens hans svenske kollega fikk en del bitt-skader i hodet. Bjørnen ble avlivet av Sysselmannen.

Foruten den ovennevnte svensken er fem personer kommet til skade i tre ulike konfrontasjoner.

En 35 årig russisk elektriker ble angrepet av en isbjørn mens han var på jobb. Dette skjedde ved vannpumpestasjonen til Barentsburg, som ligger på motsatt side av fjorden for selve byen, 10 km øst for Isfjord Radio. Elektrikeren ble angrepet 10 m fra en hytte. Bjørnen gikk til angrep og bet over høyre side av mannens hode. Mannen fikk stukket tommelfingeren inn i det ene øyet på bjørnen som slapp takket og trakk seg unna. Før den forlot området angrep den også to mann som forsøkte å unsette elektrikeren. En av dem fikk et mindre bitt i armen. Elektrikeren fikk en del hud og kjøttskader i hodet, men fikk, bortsett fra å miste hørselen på det ene øret, ingen varige skader.

I november 1978 ble en meteorolog ved den polske forskningsstasjonen

Isbjørner besøk ved fangsthytta.

i Hornsund angrepet av en bjørn da han skulle ut og foreta meteorologiske observasjoner. Meteorologibua stod snaue 100 m bortenfor stasjonsbygningen og han gikk dit langsetter en brøytet vei. Plutselig møtte han en bjørn som gikk rett på ham og bet. Han ble bitt i den ene hånden som han forsøkte å forsvare seg med. Andre av besetningen ble klar over hva som foregikk, kom til unnsetning og skjøt skremmeskudd. Bjørnen stakk, muligens lettere såret. Mannen fikk varige skader i hånden og er idag delvis funksjonshemmet.

To nederlandske forskere ble skadet av isbjørn på Edgeøya 6. september 1987. De holdt til i en hytte, og hadde en gummibåt liggende på stranden like ved hytta. En ung bjørn kom og begynte å herje med båten, og den ene nederlandereren gikk ut med en fakkell for å jage den. Bjørnen gikk straks til angrep og bet ham over hodet. Kameraten hans forsøkte å komme til unnsetning bevæpnet med nok en fakkell. Bjørnen slapp den kvestete mannen og gikk til angrep på nykommeren. Han ble bitt i armen, oppklort og bitt i enden og beina. De to stakkarene klarte å berge seg inn i hytta. Det tok tre dager før de fikk gjennom radiomelding om hjelp. Hele tiden beleiret bjørnen hytta. Da redningshelikopteret ankom, gikk bjørnen til

En isbjørn har banet seg vei gjennom veggen i fangsthytta.

angrep på det også, og ble avlivet. Nederlenderne var pasifister og motstandere av å ha med våpen i felt på Svalbard.

Det er relativt sjelden at folk blir skadet eller drept av isbjørn. Foruten de seks forannevnte tilfellene fra Svalbard kjenner jeg bare til ett annet fra tilnærmet samme periode. I november 1971 ble en meteorolog på Bjørnøya drept av en isbjørn da han var ute på tur, ubevæpnet. Canadiske forskere laget i 1988 en samlet oversikt for hele Arktis over konfrontasjoner mellom isbjørn og mennesker for perioden 1965—1985. Av 373 konflikt-situasjoner fant de at 20 førte til at folk ble skadet og seks til at folk omkom. Denne oversikten inkluderer de ovennevnte tilfellene fra før 1987, men ikke dødsulykken på Bjørnøya. Altså har det i verdensmålestokk vært syv dødsfall i løpet av den angitte tyveårs-perioden.

Konfrontasjoner uten personskader

I denne perioden har 68 bjørner blitt avlivet og en såret som følge av konfrontasjoner med mennesker. Alle disse, samt de tre ovenfornevnte tilfeller der folk er kommet til skade eller drept uten at bjørnen er blitt skutt,

er angitt etter år i Fig. 1. Som det vil fremgå av figuren har ikke antallet konfrontasjoner øket med årene, til tross for at antallet isbjørn nok må antas å ha øket som følge av fredningen. Videre er det i perioder idag langt større ferdsel innenfor øygruppen enn tidligere, fordi økt turisme og forskning har ført til at langt flere ferdes i felt på Svalbard.

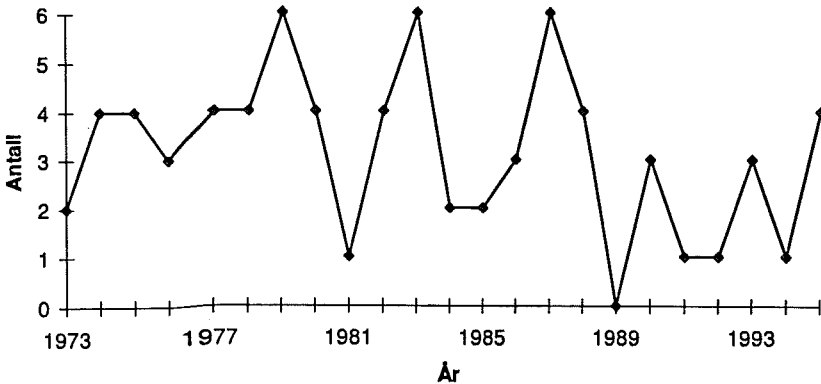
Av alle konfrontasjonene har 18 inntruffet ved de fjerntliggende utestasjonene Hornsund, Bjørnøya og Hopen. De fleste av disse tilfellene inntraff i den første perioden etter fredningen. Felles for utestasjonene er at de i en begrenset tid på året ligger i kanten av drivisen. I denne perioden kan de få store mengder bjørnebesøk på kort tid. Dersom besetningene er uerfarne vil det fort kunne inntreffe farlige episoder. Antallet alvorlige konfrontasjoner ved utestasjonene har gått merkbart ned i senere år. Dette kan skyldes en forandring i mentaliteten hos besetningsmedlemmene. Jobbene ved utestasjonene er svært ettertraktet og det er nå vanskelig for folk uten erfaring å slippe til. Dermed øker kompetansen hos besetningsmedlemmene. Samtidig er en god del av gamlekara etter hvert blitt pensjonert. Tidligere førte isbjørnfangst til en god ekstraintekt for mannskapene ved utestasjonene. De kunne skyte mange titalls, ja nærmere hundre bjørn, i løpet av vinteren. Mange av disse mannskapene hadde liten forståelse for fredningen. Man kan derfor gjette seg til at disse personene lettere skjøt bjørn i selvforsvar etter fredningen enn folk som ikke hadde opplevet jakktradisjonen.

Den lokale befolkning ellers på Svalbard er sjelden involvert i alvorlige konfrontasjoner. Dette har flere grunner. Om sommeren er mange av de norske på ferie på fastlandet. Om vinteren ferdes de nesten utelukkende i terrenget med snøscootere, noe de fleste isbjørner skyr. Dessuten bor de vanligvis i hytter når de er i felt, og kommer derfor ikke i alvorlig nærkontakt med bjørnene. Hittil har de russiske innbyggerne beveget seg lite utenfor bosetningene. Følgelig har de relativt få problemer med isbjørner. Dessuten er det færre isbjørn i de indre fjordområdene i Isfjorden, der det store flertallet bor, enn i de andre delene av øygruppen.

Siden midten av 1980-tallet har det vært en helt klar tendens til at antallet konfrontasjoner øker der forskere og turister er involvert. Av 23 selvforsvarstilfeller etter 1987, involverte 19 turister og forskere.

Før 1987 har man ufullstendige data om omstendighetene bak de ulike konfrontasjonene, men i de fleste tilfeller inntraff konflikten i eller ved leir eller hytte. Etter 1987 har 18 av 23 tilfeller inntruffet i eller ved leiren. Leirplassen er tydeligvis spesielt utsatt. Dette har flere årsaker. Man oppholder seg gjerne der i relativt lange perioder i forbindelse med måltider og

Isbjørnkonfrontasjoner 1973-1995

søvn. Videre vil det i forbindelse med leiren ofte være mange kilder som virker tiltrekkende på isbjørn. Spesielt kan nevnes mat og matlukt, men også latrine og søppel. Derfor er det spesielt viktig å være forsiktig med hvordan leiren settes opp, og hvordan matoppbevaring og matlaging foregår.

Biologiske data

Det finnes få biologiske data om de bjørnene som var involvert i alvorlige konfrontasjoner mellom 1973 og 1987, men det virker som det gjerne dreide seg om yngre dyr. Etter 1987 begynte Sysselmannen å føre statistikk, og da viser det seg at unge, ikke kjønnsmodne dyr, er de som mest vanlig ble drept i konfrontasjonene. Av 23 slike tilfeller etter 1987 var 11 ungdyr og to ukjente. Kjønnsmessig var 14 av de 23 hunner, hvorav 8 voksne, og 5 hanner, hvorav 2 voksne, og 4 ukjente. Undersøkelser fra Canada har tilsvarende vist at ungdyr, og da særlig hanner, er de bjørner som oftest er involvert i alvorlige konfrontasjoner. Flere mulige årsaker til dette angis: unge hanner og hunner har ulike vandringmønstre, hanner er mere aggressive enn hunner, ungdyr er mindre forsiktige enn voksne erfarne dyr, uerfarne ungdyr kan ha problemer med å skaffe nok føde ved jakt og er følgelig oftere sultne.

Hvordan unngå konfrontasjoner

Mennesker inngår ikke som en naturlig del av det høyarktiske økosystemet. Følgelig vet ikke isbjørnen helt hvordan den skal behandle oss. Det er viktig å huske på at isbjørnen ikke er mannevond, men derimot et for-

holdsvis nysgjerrig rovdyr. For å klare seg i isødet må bjørnen undersøke alt den kommer over for å se om det er spisende. Derfor oppsøker den alt fremmed. Finner den ut at det fremmede ikke er spesielt interessant vil den vandre videre. Derfor vil eldre, erfarne bjørner ofte holde seg unna mennesker.

Det er tydelig at isbjørnen kan være farlig, men dersom man skaffer seg litt elementær kunnskap før man begir seg ut i felt, vil faremomentet kunne reduseres betraktelig. I alle konfrontasjoner på Svalbard der folk er blitt drept, har de vært ubevæpnet. Det samme er tilfelle der folk har kommet til skade. Jeg tør våge den påstand at dødsfallene og enkelte av personskadene kunne vært unngått dersom de involverte hadde vært bevæpnet og visste hvorledes de skulle oppføre seg i felt.

Kunnskap vil for de flestes del ikke være selvlært, men derimot måtte baseres på tilgjengelig informasjon, samt en god porsjon sunt folkevett. Før man drar i felt bør man ta kontakt med Sysselmannen på Svalbard og be om nødvendig informasjon og råd om hvordan man bør opptre i isbjørn-terreng. Slike råd vil innbefatte tips om leirslagning, bevæpning, hvordan man bør oppføre seg, og litt om isbjørnens typiske adferd. Man anbefaler alle å ha med seg våpen i felt, men det er også viktig å poengtere at ukyndig våpenbruk kan være en større trussel enn isbjørnene.

De fleste som er bosatt i området der det finnes isbjørn har et relativt avslappet forhold til mulighetene for å møte bjørn. Typisk er det at det er flere som er opptatt av å se bjørn i Longyearbyen enn de som skyr den. Når bjørner en sjelden gang viser seg i Longyearbyen eller omegn går folk mann av huse for å få sett den. Det er viktig å sette bjørnefaren i perspektiv. Siden begynnelsen av 1970-tallet har flere folk på Svalbard kommet til skade og omkommet som følge av snøscooterkjøring enn på grunn av isbjørnen.

Konklusjon

Antallet alvorlige konfrontasjoner mellom isbjørner og mennesker på Svalbard synes å være forholdsvis konstant over tid, på tross av at isbjørnbestanden sannsynligvis har øket i antall, samt at antallet folk i felt også er økende. For folk med erfaring fra arktiske strøk synes det tvert imot som om det er en synkende tendens for slike konfrontasjoner. Det er den stadig økende strømmen av uerfarne turister og forskere som idag er involvert i de fleste alvorlige konfrontasjoner med isbjørn. Vil man unngå slike situasjoner, er det viktig å gå ut med informasjon spesielt rettet mot denne gruppen mennesker.

Skonnerten *Ino* på Grønland 1893-94*

Av Arthur Oxaas

Den driftige konsul J. Giæver i Tromsø hadde kjøpt skonnerten *Ino* av Oslo i 1890. Den var på 175 br. tonn og uten maskin. Den ble forsterket og påsatt ishud slik at den skulle tåle påkjenninger i isfylte farvann. Giæver bestemte seg til å sende fartøyet til Grønland. Kapteinen og en del av mannskapet var fra østlandsområdet, resten fra Tromsø.

Sesongen 1915-16 overvintret jeg på Bjørnøya. Om våren fikk vi besøk av *S/S Minerva* som var på selfangst. Den kom til Bjørnøya fordi den hadde med seg en syk mann som skulle sendes til Tromsø med første leilighetsfrakt. Den syke, Johan Pedersen, som hadde vært med på *Ino*, fortalte meg om turen til Grønland.

Ino seilte i 1893 fra Oslo til Kapp Farvel og fulgte østkysten nordover. Planen var å ligge vinteren over og å drive byttehandel med eskimoene. De søkte derfor å finne frem til en større boplass hvor de samtidig kunne ha en god vinterhavn for fartøyet.

På seilassen nordover var de innom flere øyer. På en av dem traff de en enslig eskimokvinne som var etterlatt av familien sin. Om sommeren pleide eskimoene å fare ganske langt avsted fra boplassene, og her hadde de etterlatt kvinnen som var syk. Det var vanlig skikk at når noen ble syke eller gamle og skrøpelige, ble de etterlatt for å dø i fred og ro. Det var en ordning som de eldre og syke var fullt fortrolig med. Det harde livet og kampen for tilværelsen ga ikke anledning til å reise rundt med syke og eldre som ikke kunne gjøre nytte for seg.

Den syke ble tatt ombord i *Ino*, og de ga henne den pleie de kunne. Nærende mat og renslighet virket godt, og hun frisknet snart til. Det var kapteinens mening å føre henne til den eskimoleiren hvor hun hørte hjemme.

De seilte *Ino* nordover og fant en større boplass hvor de også fortøyde for vinteren. Begge ankrene ble satt ut og trosser festet i land. Fjorden frøs snart til, og *Ino* lå fastfrosset i sin vinterhavn. Den syke kvinnen var nå blitt helt frisk, men ville ikke flytte på land. Hun syntes hun hadde det så godt og

*Arthur Oxaas sendte oss dette manuskriptet straks før sin død.

sorgløst at hun helst ville være ombord. Kapteinen lot henne være der hele vinteren, og til vederlag sydde hun en masse skinnklær til mannskapet.

Eskimoene bodde i skintelt og drev sjøfangst med kajakkene som de var mestre i å manøvrere. Med padleåren kunne de oppnå en anselig fart. Det var ingen kunst for dem å hive kajakken rundt og komme på rett kjølgjen. Selen i sjøen ble satt fast med harpun, og i linen hadde de en stor luftblære. Når dyret hadde mattet seg ut ved å dra i blæren, ble det avlivet med spyd eller lanse. Med spydet hadde eskimoene en enestående treffsikkerhet. De drepte fugl både på bakken og i luften med dette våpenet.

Mellom eskimoene og besetningen ble det etterhvert et vennskapelig forhold. De innfødte var godt tilfredse med å få bytte skinn mot andre varer. Da fjorden ble islagt, drev de også fangst etter sel. De lå på vakt ved pustehullene og harpunerte selen når den skulle opp og puste.

Straks det var blitt sne nok bygget eskimoene igloer. De ble laget av hardføykene snøklepper og bygd runde. Inngangen var gjennom en flere meter lang snøtunnel. Til oppvarming og belysning brukte de spekklamper. Møblelementet bestod av skinn til å sitte og ligge på. Tvers over rommet var det trukket to forheng av skinn. De gifte lå i rommet i midten, guttene på den ene siden og jentene på den andre siden av forhengene.

Ut på vinteren når dagen lysnet, kom det besøk fra andre boplasser, og de ble meget godt mottatt. Det var ikke bare mat eskimoene serverte sine langveisfarende gjester. Ungkarene som kom på besøk ble plassert i jenteavdelingen, og de gifte karene fikk madamene. Hundene ga de en mindre gjestfri mottagelse. Der ble det slåssing på liv og død. På den norske besetningen hadde eskimokvinnene ingen tiltrekning. De var altfor skitne og fulle av utøy.

Vinteren var en rolig tid, fangsten foregikk fra boplassen, og på fjorden utenfor lå *Ino* fastfrosset. Den var som en fremmed verden for eskimoene. Ombord i denne flytende igloen av tre var det mange rare ting som eskimoene hadde stor respekt for.

Nyttårsaften hadde mannskapet rigget til stor fest ombord. Det nye året ville de hilse velkommen som de pleide å gjøre. De sendte opp raketter og skjøt med kanonen så det ga gjenlyd fra fjellene omkring. På land stod eskimoene og betraktet skuespillet. Etterpå gikk mannskapet på land for å traktere dem med forskjellige gode saker. Da de kom oppover mot boplassen, stod eskimoene utenfor igloene med spydene i forsvarsstilling. Det var klart at de ikke hadde forstått dette med raketten og kanonsalutten. Da kapteinen forstod at eskimoene hadde misforstått situasjonen, ga han ordre til mannskapet om at de skulle gå ombord igjen.

I en av igloene bodde en kvinne som hadde vært syk hele vinteren. Mannskapet ombord i *Ino* hadde prøvd å hjelpe henne, men hun ble likevel stadig svakere. En morgen hørte de ombord at det var mer enn alminnelig livlig på land. De så at eskimoene kastet ut alt som var inne i igloen til den syke, og forstod nå at hun var død. Når noen døde i en iglo ville ingen bo i den lenger, og en ny iglo måtte bygges et stykke borte. To eskimoer tok tak i den døde kvinnen og drog henne ned til landkallrevnen og kastet henne ned i den. Denne sprekken dannes ved bevegelser i isen ved flo og fjære og kan bli flere meter dyp alt etter terrengets beskaffenhet. Den 10 år gamle sønnen hadde de kastet ut i sneskavlen hvor han lå og gråt. Hunden hylte og holdt et sørgelig spetakkel. En stor eskimo tok tak i gutten og drog han nedover mot sprekken. Gutten skrek og strittet imot, men det hjalp ikke. Gutten ble kastet levende ned i sprekken etter sin mor. Ombord i *Ino* sto de og så på denne sørgelige tildragelsen. Noen av mannskapet ville springe på land for å hjelpe gutten, men kapteinen mente at de ikke skulle legge seg opp i eskimoenes saker og ting.

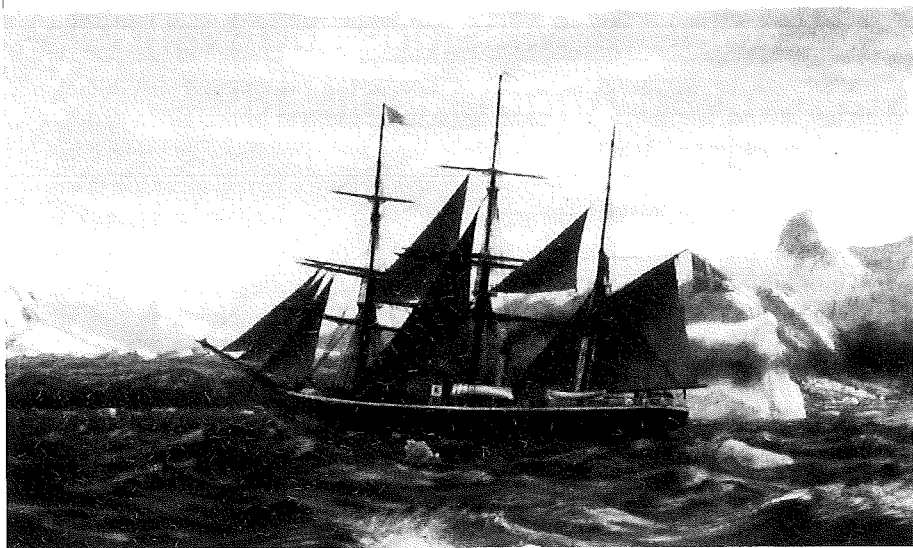
Senere, da det var blitt ro på land, var noen av mannskapet oppe ved sprekken for å se om de kunne gjøre noe. På en avsats nede i sprekken lå den døde kvinnen, men gutten så de ikke. Han var falt helt ned og var borte. Om våren da isen brakk opp ute på fjorden, sydde mannskapet den døde kvinnen inn i en presenning og senket henne i sjøen.

Da isen gikk på fjorden, gjorde mannskapet *Ino* klar for avreise hjem til Norge. Eskimoene gjorde også sine forberedelser til sommertoktene. Men så var det eskimokvinnen de hadde hatt ombord hele vinteren. Henne måtte de få plassert trygt på en boplass. Det ble til at kapteinen fikk overtalt en av de beste fangerne til å ta seg av henne. Denne eskimoen fikk endel proviant og redskaper som kunne være ham til nytte. På denne måten ble han en rik mann i forhold til de andre på boplassen.

Så kom reisedagen. *Ino* gled ut fjorden for en lett bris med alle seil satt. Alle eskimoene på boplassen sto på stranden og så det flotte fartøyet forsvinne i synsranden. Det måtte nok føles noe rart for dem å se det store skipet forlate dem — det hadde jo vært som et eventyr fra en annen verden.

Giæver gjorde enda et forsøk på byttehandel med eskimoene på Grønland, men da begge turene gikk med underskudd ble det oppgitt.

For å få bedre nytte av den flotte skonnerten, fikk Giæver satt inn dampmaskin og utstyrte den med en tovinget propell. Han ville satse på arktiske ekspedisjoner. Den første som leiet *Ino* var den engelske ornitologen Henry Pearson, og turen gikk til Vaigatsj og Novaja Zemlja. På denne turen ble *Ino* omdøpt til *D/S Laura* etter konen til Pearson.

Carl Rasmussens maleri av «Hvidbjørnen» på vei inn til Godthåb i 1891. Bildet fra Tidskriftet Grønland nr. 4-5 1994.

Tillegg. Av Odd Lønø

I Meddelser om Grønland (1994, b. 134 nr. 2) står det at *Ino* ble låst inne av drivisen og fikk en ufrivillig overvintring ved Cape Dan Island. Året etter forlot skipet området noen dager før den danske båten *S/S Hvidbjørnen* kom med en last materialer for å anlegge tettstedet Ammassalik.

Kapteinen G. Holm ombord i *Hvidbjørnen* skrev etter sin hjemkomst i 1894 en rapport til Direktoratet for den Kongelige grønlandske Handel. Denne rapporten har Rigsarkivet i København velvilligst funnet frem for meg. Her står det at den norske kapteinen het Mikkelsen og var fra Kristiania, og videre blant annet:

Grønlændernes Udseende i Klædedragt er meget forandret, siden min Ankomst til Angmagsalik i 1884. Største Part af dem ere nu forsynede med europæiske Pjalter. De fleste ere blevne forsynede med disse Klædningsstykker i den sidste Aarstid fra et Skib, der har overvintret deroppe. Jeg har indsendt særlig Indberetning om dette Skib.

Denne delen av rapporten gjengis her i sin helhet og viser at besøket av *Ino* ble oppfattet som en trussel mot danskens suverenitet på Grønland.

I følge Grønlændernes Beretning indkom til Angmagsalik ifjor Efteraar et Seilskib, nemlig en Brig med 9 Mands Besætning. Skibet havde Fløi paa begge Mastetoppe, men viste aldri Flag. Kaptainen (af Grønlænderne kaldt «Kapotane») paa dette Skib var indrettet paa Handel med Beboerne, thi han var i den Hensigt forsynet med: Tøivarer, saavel Uld- som Bomuldstøier, i hele Stykker; færingske Uldtøier, tynde Jernstænger, der parteredes til Pilejern, Uloer, Perler o.s.v. Han havde ingen Geværer til Forhandling, men solgte 3 Bagladerrifler, som vare til eget Brug ombord. Kun Kaptainen maatte handle; de andre gjorde det kun af og til og med brugte Klædningstykker.

Efter at have handlet, vilde Kaptainen atter afreise. Skibet kom udenfor, men paa Grund af Vindstille og stærk Strøm opgav Kaptainen Reisen og gik tilbage og overvintrede ved Kulusuk, tæt vestfor Kap Dan. Skibet var rigeligt forsynet med Proviant hele Vinteren igjennem. Udbyttet af Handelen har for Skibet vært: omtrent 60 Bjørneskind, foruden Ræveskind, Sælkind, Spæk, ethnografiske Sager (deriblandt 3 Kajakker) m.m. saa at Skibet var fuldt ladet, da det gik hjem. Skindene havde Angmagsalikerne samlet i de sidst forløbne Aar, efter at de vare underrettede om at der vilde blive oprettet en Mission- og Handelstation.

Storisen gik bort fra Landet d. 16 August, hvorefter Skibet afreiste d. 23 s.M. nemlig 3 Dage førend «Hvidbjørnen» ankom. Kaptainen har sagt, at han vilde komme tilbage næste Aar med et Dampskib. Han vilde da tage Rifler med til Forhandling og bygge sig et Hus ved Kulusuk.

— — —

Et Saadant Handelsforetagende kan virke fuldstændigt ødelæggende saavel paa Befolkningen som paa Mission- og Handelstationen. Gjentakelse af det maa forudsættes ikke at kunne finde Sted.

Saafermt der ved det omtalte Handelsforetagende foreligger et Brud paa Danmarks Monopol, vil det neppe være vanskeligt aa faae Skibet stoppet, thi, som ovenfor nævnt, har det først forladt Angmagsalik d. 23 August.

Saafermt fremmede Stater ikke ere bragte til Kundskab om, at Kyststrækningen ved Angmagsalik i 1884 er taget i Besiddelse i Kongen af Danmarks Navn, samt at det var Danmarks Hensigt at anlægge en Mission- og Handelstation paa den nævnte Kyst og derfor udvide det Monopol som Danmark har paa Vest-grønland til ogsaa at gjælde for Dansk Østgrønland (Østkysten Syd fra til c. 68° Bredde, hvortil Angmagsalikernes Reiser udstrækker sig), tillader jeg mig at anbefale, at en saadan Kundgjørelse snarest mulig tilstilles de fremmede Stater, thi man kan ikke vide, om den omtalte Kaptain har taget den omtalte Kyststrækning i Besiddelse i sin Stats Navn, uvidende om at dette tidligere er gjort, og man kan i saa Tilfælde muligvis ikke i Tide faae Leilighed til at forhindre, at en fremmed Magt notificerer denne Tagen i Besiddelse og giver en privat Mand Eneret til Handelen paa Angmagsalik.

G. Holm

Ruslan's tragiske forlis ved Sørkapp

Av Odd Lønø

Da russerne begynte med kulldrift på Svalbard ønsket de å kunne utskipe kullene hele året. Kullene skulle forsyne Kvitsjø-området. Det skulle snart vise seg at mørketid og is la mange hindringer i veien. Høsten 1932 gikk *D/S Tavaritch Stalin* på grunn ved Spitsbergen, men ble trukket av og kunne gå tilbake til Arkangelsk. Langt alvorligere var det da isbryteren *Malygin* grunnstøtte i Isfjorden i romjula 1932.

I julehelgen gikk de russiske isbryterne *Malygin* og *Sedov* fra Murmansk med kurs for Spitsbergen. De hadde med forsyninger og passasjerer til de russiske gruveanleggene i Barentsburg og Grumant. Om bord i *Malygin* var det i alt 300 passasjerer. Det var kvinnelige og mannlige arbeidere og en stor vitenskapelig ekspedisjon.

Da de to båtene nærmet seg innløpet til Isfjorden ble det sendt telegram til Barentsburg med ønske om at det ble tent bål på Kapp Linné slik at det ble lettere å finne veien inn Isfjorden. Det var årets mørkeste tid og det var ingen fyrlykter den gang.

Fra Barentsburg ble flere menn satt over Grønfjorden. Herfra gikk de på ski utover til Kapp Linné og fyrte opp et digert bål. Døgnet rundt holdt de vakt og holdt bålet vedlike med stry som de dyppet i olje.

Men fra *Malygin* så man ikke lyset fra bålet. Det snødde for tett. På veien inn Isfjorden fikk skipet rorskade, men skaden var ikke større enn at det gikk videre ved egen hjelp for å ta seg inn til Barentsburg.

Den 29. desember idet *Malygin* svingte inn i Grønfjorden, gikk den på et lite skjær 100 meter fra land ved Festningen. Den gikk så hardt på at den fikk 20° slagside og hull i bunnen foran. Vannet fosset inn, fordekket kom under vann og det ble nødvendig å få passasjerene evakuert straks. De ble satt ombord i livbåter og overført til *Sedov* som var like i nærheten. Det var meget sterk vind som vanskeliggjorde bergingen.

Grunnstøtingen ble straks kjent i Longyearbyen, og dagen etter ble en motorbåt med tre mann sendt ut til *Malygin* for å hjelpe til. De tre gjorde godt arbeid, første gang da en russisk livbåt støtte sammen med et isflak i mørket og slo hull i baugen, samtidig som det tok fyr i motoren. Nordmennene fikk se dette og kom til og fikk reddet alle ombord. Litt etter drev

stormen en av livbåtene avgårde ut fjorden med passasjerene ombord. De ble også oppdaget og bragt i sikkerhet.

Da alle passasjerene var trygt på land begynte bergingen av varer og utstyr. En del ble reddet, men mye var ødelagt av vann. Alt ble lastet i livbåtene og tauet inn til Barentsburg av en russisk motorbåt og motorbåten fra Longyearbyen.

Sedov forsøkte å trekke *Malygin* av grunnen, men den rikket seg ikke. Den gikk så opp til skipet og hjalp til med å pumpe ut vannet. Det hjalp ikke, vannet fosset like fort inn som det ble pumpet ut.

Situasjonen var kritisk, og ble forverret da det blåste opp til storm, opp til 18 sekundmeter, og det var høy sjø. *Sedov* klarte ikke jobben alene. Fra Arkangelsk ble isbryteren *Lenin* og bergningsskipet *Ruslan* (380 tonn) sendt nordover med utstyr og dykkere som skulle besiktige skadene. Elektriske pumper ble satt ombord i det grunnstøtte skipet. *Sedov* gikk til Arkangelsk for å hente lektere til bergingen.

Det ble et vanskelig bergningsarbeid, og først den 27. mars ble det meldt at *Malygin* var berget og slept til Barentsburg for midlertidig utbedring. Det heter i den russiske beretningen: «På ti dager med spennende anstrengelser greide dykkerne å holde det ord som de hadde gitt partiet og regjeringen: *Malygin er berget.*»

Dette er første del av historien, men den neste skulle bli mer dramatisk.

Den 24. april tok *Ruslan* og *Malygin*, akkompagnert av salutt og hurrarop, avskjed med Barentsburg og satte kurs for Murmansk. Det var klart og rolig vær. Ytterst i Isfjorden gikk *Malygin* forbi *Ruslan*, og nå hadde været slått om til snøstorm. Allerede sent på kvelden samme dag telegraferte *Ruslan* at den var i vanskeligheter. Stor sjø slo over båten. Sjøsprøyten frøs til is på dekk og rigg, og til tross for mannskapets iherdige arbeid, ble situasjonen stadig verre.

Ombord i *Malygin* visste de ikke noe om den alvorlige situasjonen *Ruslan* var i, fordi antennesystemet var brutt sammen. Det ble ikke reparert før dagen etter, og da var fartøyet langt unna på vei til Murmansk.

Den russiske isbryteren *Krassin* som lå og bunkret i Adventfjorden mottok imidlertid nødsignalene og gikk straks til assistanse. Det var ekstremt dårlig sikt.

Den 26. april ut på natten telegraferte kapteinen på *Ruslan* til Barentsburg og ba dem om å ta vare på hans brev og fotografier og sende dem til Russland. Siste del av telegrammet lød: «Et siste farvel til alle i Russland. Nu synker vi.»

Krassin lette i tre dager, men fant intet. Fra Barentsburg ble det sendt ut

en patrulje langs kysten sørover til Bellsundområdet og antagelig videre sørover også. Den fant ingen ting som kunne tyde på at noen overlevende hadde klart å komme på land.

Om morgenen den 1. mai ved 6-tiden var selfangeren *Ringsel* av Tromsø 140 nautiske mil vest av Sørkapp. Den hadde fangstet i Vesterisen og hadde 1100 sel, derav 550 kvitunger, og 200 tønner spekk ombord. *Ringsel* var på vei til Nordisen for å komplettere med mere fangst. De oppdaget en livbåt en kvartmil borte. Båten hadde et lite seil oppe. Da de kom frem fant de en mann i bakskotten. Han vinket såvidt med den ene hånden. Tre til lå som livløse i bunnen av livbåten. De fikk dem ombord og fant snart ut at den ene allerede var død. De to andre var i en slik forfatning at de så ut som døde. Føttene var store isklumper og hendene helt stive.

De tre ble med en gang tatt hånd om av alle ombord i *Ringsel*. Klærne ble skåret av dem. Etter anvisning i legeboken satte de i gang med massasje og kalde omslag. Føttene, leggene, armene og hendene var blåsorte og sterkt opphovnet på dem alle. Først etter 12 timers iherdig behandling begynte de å komme til bevissthet.

Skipperen på *Ringsel* satte full fart på maskinen og gikk mot Barentsburg. Det var den korteste veien til sykehus og leger. Etter noen timer blåste det opp til storstorm og kapteinen kjempet mot været i to døgn før han ga opp og satte kursen mot Norge. Med all den energi motoren kunne prestere kom *Ringsel* inn til Laukvik i Senja og derfra til Tromsø den 8. mai. De tre var fremdeles så dårlige at de måtte ha hjelp til å snu seg i sengen.

I livbåten som ble tatt med ombord, fant de en grovkalibret rifle, en øks, et kompass, en del kavring og noen stivfrosne klær. Helt på bunnen av båten, under snø og is fant de en død mann som bare var iført skjorte og dongeribukse. Liket var en del medtatt. Det kom frem senere at det var maskinist Voroncov.

To dager etter at de var kommet til Tromsø Sykehus var den yngste, matros Bekusov, 23 år, istand til å stå opp av sengen. Han skrev brev og snakket med russerne fra *Krassin* som kom inn til Tromsø for å gå i dokk på sin vei til Leningrad. Ombord der hadde de intet hørt om de reddede før de kom til Tromsø.

De to andre, 1. styrmann Gerosin Datsjilov, 34 år, og matros Popov, 24 år, var ille ute. Den ene fikk straks amputert det ene benet ved kneet. Senere ble begge ben amputert på dem begge. Dessuten mistet Datsjilov alle fingrene unntatt tommelfingrene.

Det som var skjedd etter at *Ruslan* sammen med *Malygin* gikk ut fra Barentsburg var at de kom ut i en nordvest storm med høy sjø. Det var

-12°C og mye drivis som de måtte gå rundt. Etter åtte timers gange var *Ruslan* sterkt nediset, men båten klarte seg bra til tross for den høye sjøen og stadig nedisingen. Ved halvfem-tiden sprang skipet lekk etter å ha gått på en iskoss. Det fikk 45 graders slagside, men fløt på de vannrette skottene. Alle 28 ombord arbeidet uavbrutt i ni timer for å holde skipet flytende, men så sprang skottene og skipet la seg over på den andre siden. Sjøen var så grov at det var ensbetydende med døden å forsøke å sette ut livbåtene mens denne kampen varte.

Da *Ruslan* velvet rundt på den andre siden sprang alle i livbåtene som ble hengende i davidene til skipet la seg så mye over at de fløt. Heldigvis sprang ikke kjelen i maskinen. De så ikke land. I den ene livbåten hadde 13 personer klart å komme ombord, i den andre ti. Båtene holdt seg nær hverandre i et par timer. Da forsvant den med ti mann ombord, og intet er sett av dem senere.

Kaptein Kluzev var ombord i den med 13 mann. Det første de gjorde var å hugge hull i toften og rigge til et nødseil. Sjøen slo hele tiden inn i båten og de måtte øse uten opphold for å holde seg flytende. De drev for vær og vind. Det var bitende kaldt, og alle var gjennomvåte. Etter ett døgn ga maskinisten opp. Han sa han var trett, la seg ned og sovnet inn. Det var ham mannskapet på *Ringsel* fant i bunnen av livbåten. Den ene etter den andre frøs ihjel og ble kastet overbord.

Kapteinen som ikke så noen utsikt til redning, ga de gjenlevende hver sin patron og foreslo at de skulle forkorte lidelsene ved å skyte seg. De nektet, for tross alt hadde de et ørlite håp om redning. Kapteinen ladet geværet og med sine siste krefter løftet han det opp mot tinningen og trakk av. Hodet sprengtes i stykker og han falt over båtripa og forsvant i havet. Geværet ble igjen i båten.

Matros Bekusov sa det var et gruffullt syn. De kjempet videre med det lille de hadde igjen av krefter og kom til bevissthet først ombord i *Ringsel*.

Bekusov kom bra fra forliset og kunne etter en tid reise hjem til Russland. De to andre måtte gjennom et lengre sykeleie. Styrmannen ble krøpling resten av livet, og den tredje døde etter en tid. Bare to av mannskapet på 28 overlevet.

Kilder:

Moberg, Arvid, 1960: Svalbards Sønner. J. W. Eides Forlag.

Nordlys 1933, 3, 4, 6, 24. jan., 27. mars og 8, 9, 10, 13. mai.

Tromsø 1933, 3, 4, 5, 6, 7, 9, jan. 18, 20. feb. 29. april og 8, 10, 11, 27. mai.

Aftenposten 1933, 8. mai.

Bjulleten' Artičeskogo Instituta SSSR nr. 3 og 8.

Stavnicer, M. 1948: Russkie na Špicbergene. Mosva — Leningrad.

Hvalsommer -95

Av Christian Lydersen

Hvithvalen er et pattedyr som de fleste på Svalbard har sett, men som vi vet velsignet lite om. Hvorfor skal nettopp hvithvalen gå fri fra forskernes plagsomme inntrengsel i en arts privatliv, tenkte vi, og med dette for øyet startet vi et forskningsprogram sommeren 1995. Først og fremst måtte vi finne ut hvordan vi kunne fange disse hvalene levende, og i tilfelle vi klarte det, hadde vi med fire satellitt-sendere som vi ville montere på fire dyr. Disse senderne gir informasjon om hvalenes vandringer og dykk-mønstre. I tillegg ville vi samle inn vevsprøver fra innfangede hval for ved hjelp av DNA-teknikker å kunne si noe om bestandtilhørighet i forhold til hvithval ved Grønland og i de vestlige deler av Russland. Det vi vet om hvithvalen på Svalbard er at store flokker kommer langs iskanten om våren, og at de observeres på stadig vandring ut og inn av fjordene hele sommeren. På høsten engang forsvinner de, antakelig ved at de følger iskanten etter som den brer seg sørover. Vi vet ikke om Svalbards hvithvaler overvintrer ved Grønland, sør i Barentshavet eller muligens begge steder. Oftest er det to typer flokker vi observerer, enten bare voksne hanner, eller blandingsflokker som består av voksne hanner og hunner samt ungdyr. Hvithvalene ved Svalbard har vært gjenstand for fangsting i flere hundre år. Rundt 1715-20 begynte russiske fangstfolk å fange hvithval, mens nordmennene først blandet seg inn fra 1866. Fangsten foregikk stort sett ved at det ble satt ut kraftige grovmaskede nøter fra land. Når en hvithvalflokk nærmet seg, skremte man så mange dyr som mulig inn i nota hvor de så ble drept. I tidligere tider brukte man lange kniver, mens det senere som oftest ble brukt dynamitt til avlivningsprosessen. Dyrene ble så dradd inn på stranda ved flo sjø og flådd mens sjøen falt. Det var særlig spekket og skinnene som var av noe verdi. Men i slutten av 1950-årene falt prisene på disse produktene slik at fangsten sluttet av seg selv i begynnelsen av 1960-årene. I perioden 1945-1960 ble det årlig fanget gjennomsnittlig 277 dyr i Svalbard-området.

Så tilbake til sommerens tokt. I kanadiske farvann er det i flere år satt satellitt-sendere på hvithval. I disse områdene svømmer de opp i elvemunningene, og på grunt vann hvor de er relativt lette å fange ved å jage dem

*Hvithvalen er dradd opp i fjæra og en satellitt-sender settes fast i ryggkammen.
Foto: Ian Gjertz.*

med gummibåt. Når båten kommer opp på siden av hvalen hopper en mann ut og trer en hov over hodet på den, og med hjelp av et par medhjelpere greier man etterhvert å kontrollere dyret og få det passivisert slik at man kan sette på en sender. Vi så derfor med glede frem til et virksomt feltarbeid med raske gummibåter, gjennomvåte forskere samt mange blåmerker og mye banning. I så måte ble vi svært skuffet. Fordi ingen elver på Svalbard er dype nok til at hvithval kan gå opp, finner man hvalene på relativt dypt vann, i hvert fall for dypt til at det kunne forventes å bli noen suksess å hoppe ut med hov. Det viste seg derimot at hvithvalene var lette å «gjete». Man kjørte rolig med gummibåt etter hval som svømte langs land. En annen gummibåt kjørte noen hundre meter foran og satte ut en ca 50 meter lang not med tau i ytterenden slik at nota kunne stenges. Hvithvalene ble så rolig gjetet inn i nota, som ble stengt og hvalene var våre. Dyrene ble så dradd inn i fjæra og påmontert satellitt-sendere. Fordi hvithval mangler ryggfinne monteres senderne på en kam som går langs ryggen fra midt på dyret bakover mot halefinnen. Senderen blir festet fast med fire plastbolter som stikkes gjennom denne kammen som består kun

av skinn og spekk. Vi kommer ikke i kontakt med noe muskelvev, og siden innneringen i spekket er minimal kjenner ikke dyrene noe smerte når senderne festes. Deretter ble hvalene kjønnsbestemt og målt før de ble sluppet fri. De fire hvalene vi merket i sommer ble alle fanget i Van Mijenfjorden. Det var tre voksne hunner og en voksen hann, og de var mellom 4,0 og 4,7 meter lange. Vi utprøvde to typer satellitt-sendere og den ene viste seg å være uegnet. Den andre typen, som vi satte ut tre av, sendte informasjon om dykk og vandringsmønster fra 40 til 70 dager. Dykkdata som ble samlet inn er ennå ikke analysert, men vi har sett på posisjonene som viser oss vandringsmønstrene. De tre hvalene svømte alle sørover til Van Keulenfjorden. Av og til svømte to av dem sammen, så skiltes de for lengre perioder for siden å møtes igjen. Etter noen uker i Van Keulen var alle tre innom Hornsund og tilbrakte endel tid der. Deretter vandret to av hvalene opp i Bellsund-området igjen, mens den tredje vandret rundt Sørkapp og opp Storfjorden. Etter å ha svømt langs kysten opp til Agardhbukta, dro den så ned til Sørkapp igjen.

Alt dette er jo svært foreløpige data, som til nå indikerer at voksne hvithval i dette området foretrekker å oppholde seg innerst i fjordene om sommeren, ofte foran brefronten. De vandrer fra fjord til fjord, og oppholder seg i lengre perioder inne i fjordene mens svømmingen utenom synes å være rene transport-etapper til neste fjordbunn. Hva kan det så være som er så interessant innerst i fjordene i forhold til ved kysten utenfor? Dette får vi prøve å svare på etterhvert som vi får samlet inn mer data. Vi vet blant annet at det ved brefronter er konstante upwellings-områder, der det blir en konsentrasjon av potensielle byttedyr for hvithvalen. Temperaturen i vannet inne i fjorden er noe høyere enn ved kysten utenfor. Hvithvalene skifter ytterhuden om sommeren, en prosess som krever økt blodsirkulasjon til området. For å redusere varmetapet i forbindelse med en slik prosess, er det gunstig å oppholde seg i relativt varmere vann. Av samme årsak fødes gjerne hvithval-kalvene inne i fjorder og på grunt vann. En tredje årsak til at hvalene holder seg her kan være det ferske vannet i overflaten foran breene. Det er ting som tyder på at ferskvann er med på å stimulere hudfellingsprosessen. Hvithvalen blir ofte sett foran brefronter, men det er også vanlig å se flokker stoppe opp ved elveutløp langs fjorden på Svalbard.

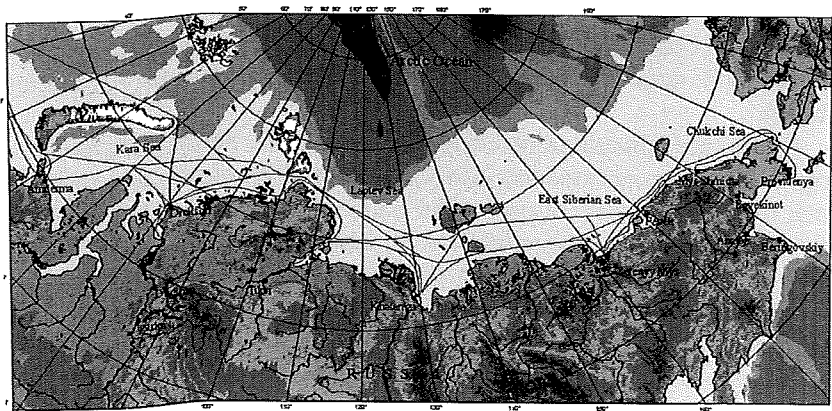
Alt dette og mer til vil vi sikkert finne svar på når vi får satt ut flere sendere og samlet inn flere data. Hensikten med sommerens tokt var å lære seg hvordan disse hvalene kunne fanges på en fornuftig måte og å få erfaring med å håndtere dem. Og det fikk vi jo.

Den Nordlige Sjørute – Utredning av miljøkonsekvenser som en integrert del av International Northern Sea Route Programme

Av Kjell A. Moe og Rasmus Hansson

Den Nordlige Sjørute

Den Nordlige Sjørute (NSR) er betegnelsen for nettet av skipsruter i russisk Arktis — fra Novaja Zemlja i vest til Beringstredet i øst. Med skipsledene gjennom Kara-, Laptev-, Østsibir- og Chukchihavet bindes øst og vest — Atlanterhavet og Stillehavet — sammen. De store elvene Ob, Jenisej og Lena er farbare for sjøgående fartøyer helt til den transsibirske jernbane. Via havner som Dikson, Dudinka, Igarka, Tiksi og Jakutsk — innfallsporter til det nordlige Russland — betjener NSR store deler av det nordlige Eurasiske kontinent. I lengde tilsvarende disse seilingsledene omlag 2200-2900 nautiske mil (Nm). En oversikt over seilingsleder i nyere tid er gitt i figur 1.

Figur 1. Den Nordlige Sjørute. Seilingsleder fra nyere tid er markert med heltrukne linjer. Prøveseilingen i regi av INSROP sommeren 1995 er markert med prikket linje.

NSR – fra pionertid til militærstrategisk og økonomisk fokusområde

Den kommersielt motiverte seilingen på NSR kan føres tilbake til det 15. århundre (Armstrong 1996). De russiske Pomorer, handelspionerene i nord, var blant de første som drev organisert frakt- og handelsvirksomhet i dette havområdet. Også britiske handelsmenn var aktive på femten- og sekstenhundretallet. Det er antatt at så mange som ti britiske skip drev sin virksomhet helt øst til munningen av Ob hvert år. Utnyttelsen av nordområdenes egne ressurser — først og fremst handelen med pels — var det førende motiv.

Interessen for å finne en handelsvei mot Det Fjerne Østen ble etterhvert økende, og flere britiske og russiske ekspedisjoner forsøkte på denne tiden å gå en nordlig rute. Også Barents' tre ekspedisjoner til Novaja Zemlja (1594, 1595 og 1596-97) var drevet av økonomisk interesse; hovedmålet var å finne en handelsvei til China. I hans kjølvann fulgte flere nederlandske ekspedisjoner utover på seksten- og syttenhundretallet.

I denne pionerfasen var virksomheten hele tiden størst i vest — isforholdene ved blant annet Novaja Zemlja var en effektiv barriere mot øst for den tidens fartøyer. Russernes egen ekspansjon mot øst skjøt etterhvert fart rundt første del av sekstenhundretallet. Lena-bassenget ble nådd rundt 1630, og Jakutsk, som regionens viktigste senter, ble grunnlagt i 1632. For russerne var imidlertid elvene og landsiden viktigere som ferdselsårer.

Ekspedisjonsaktiviteten i de østlige delene av NSR startet trolig noe senere, rundt midten av sekstenhundretallet. Lokket av ryktet om pelsrikdommer, seilte kosakken Dezhnev fra Kolyma til Anadyr og trolig også helt ned til Kamchatka i 1648-49. Denne ferden representerte gjennombruddet mot øst; nå kunne russiske sjømenn seile langs hele den nordlige kysten av Eurasia — kanskje med unntak av deler av Taimyr (Armstrong 1996).

Rundt siste århundreskifte ble NSR tillagt økende økonomisk, politisk og sikkerhetsmessig betydning. Sovjetregimet definerte den gang to hovedmål for NSR: *Transit*, i første rekke militær, men også for kommersiell skipstrafikk mellom Atlanterhavet og Stillehavet, og *Regional aktivitet*, for å styrke utbyggingen av bosetting og industri. Begge disse målsettinger er fremdeles gjeldende, men har endret noe karakter. I perioden 1918-1945 var de militærstrategiske føringer dominerende. Idag er trolig utnyttelsen av Sibirs enorme naturrikdommer et viktigere element. Det militærstrategiske aspekter er således byttet ut med det økonomiske. Men det regionale aspekt er avhengig av mulighetene for transit — helst året rundt — og hovedmålene er idag derfor høyst integrerte (Østreng 1991).

NSR — dagens aktivitet og mulig utvikling

Idag er NSR betegnet som *Russia's national transportation artery in the Arctic* (Mikhailichenko & Ushakov 1993). Opp til 400 skip har vært involvert i de årlige, regulære fraktoperasjoner på NSR. Det seiles vanligvis i konvoier på tre og fire skip, med en eller flere isbrytere i front. I 1935 var seilingssesongen omlag 90 dager. Da atomisbrytere ble tatt i bruk på sytti-tallet økte seilingssesongen til rundt 150 dager. Seilingstiden gjennom hele NSR har også gått dramatisk ned, fra 66 døgn med den dampdrevne isbryteren *Alexander Sibiryakov* i 1932 til 19 døgn på turen Japan-Hamburg med m/v *Kola* i 1990 (Mikhailichenko & Ushakov 1993). Dette viser samtidig noe av potensialet til NSR. Seilingsruten Hamburg-Yokohama er nesten dobbelt så lang via Suez (11430 Nm) som via NSR (6920 Nm).

I perioden 1950-1970 lå lastevolumet i gjennomsnitt mellom ett og to millioner tonn. På midten av 80-tallet økte volumet til over 6 millioner tonn. Siden da har imidlertid fraktvolumet blitt gradvis mindre. Selv om det på 80-tallet var stor optimisme, med et potensielt fraktvolum på 21 millioner tonn (Granberg 1992), er det mange tegn ved dagens politiske og økonomiske utvikling i Russland som indikerer at denne nedgangen vil fortsette. Selv om russiske fartøyer har vist at reduserte avstander kan omgjøres til nedkorting av frakttiden gjennom deler av året, gjenstår det å bevise at kostnader fordelt gjennom helårig aktivitet på NSR er lavere enn ved bruk av andre ruter (Østreng 1991; 1992).

Tidlig på 90-tallet ble det påpekt at både logistikken og politiske såvel som økonomiske aspekter måtte forberedes for å gjøre NSR mer økonomisk attraktiv på det internasjonale fraktmarkedet (Wergeland 1991). Dette gjaldt særlig for transitt-trafikken.

Den regionale utviklingen styres trolig av andre faktorer. Eksempelvis har den russiske oljeproduksjonen vist en jevn nedgang siden 1988-89. Samtidig har tap av raffinerikapasitet og utskipningshavner i Baltikum og Svartehavet ført til at Russland trolig innen kort tid blir en nettoimportør av raffinerte oljeprodukter samtidig som landet eksporterer råolje. Det russiske Dumaen ønsker naturlig nok å motvikre denne dreiningen (råolje og oljeprodukter sto i 1992 tross alt for 47% av Russlands eksportinntekter), og har besluttet at en større andel av eksporten skal foregå fra russiske havner.

Økende utbygging av petroleumsindustrien i nordområdene, som både har isfrie og store uutnyttede petroleumsressurser på Timor Pechora og Jamal, peker seg naturlig ut som et potensielt alternativ (Ramsland 1995).

Utlekking av olje fra Yamburg foregikk i 1995, og internasjonale oljeselskaper har allerede planer om å legge 200 000 tonn tankere i «isfrie» farvann for oppsamling av oljeprodukter fra det russiske nord. Mange oljeselskaper, inkludert de norske, venter i spenning på de nye reguleringene som skal omhandle eier- og utvinningsrettigheter for petroleum på russisk territorium (inkl. russisk sokkel). Etter planen skal disse foreligge våren 1966.

De russiske nordområdene har også enorme naturressurser i form av tømmer og mineraler. Problemene med eksisterende transport i Russland er store, og en økning i utskipningen av den denne type laster via NSR er derfor ikke usannsynlig.

Utviklingen på NSR sett i miljøperspektiv

Både regulær skipstrafikk og eventuelle uhell kan føre til belastning av miljøet gjennom støy, forstyrrelser og utslipp til luft og vann. Alle de større oljesølene man har opplevd langs norskekysten de siste årene stammer fra skipshavarier. Et fellestrekk for disse uhellene er at skipene var gamle og generelt dårlig vedlikeholdt.

På kort sikt vil russiske skip trolig spille en viktig rolle på NSR (Granberg 1992). Enkelte nøkkeltall for denne flåten er gitt av samme forfatter:

- Bare 141 av de 254 frakteskipene som trafikkerte NSR rundt 1990 var av is-klasse.
- Den gjennomsnittlige alderen på flåten var 13 år; 50% var eldre enn 20 år. I dette bildet kan det samtidig føyes til at:
- risikoen for uhell er langt høyere ved å seile i konvoier enn ett og ett skip alene,
- seiling i isfylte farvann øker risikoen ytterligere,
- vedlikehold av russiske fartøyer de siste årene har vært preget av det økonomiske forfallet og er i beste fall ikke tilfredsstillende.

Statistisk materiale viser da også at uhellsfrekvensen på NSR ikke umiddelbart kan karakteriseres som lav.

Hvordan passer denne utviklingen inn i et miljø som Arktis, og hvordan skal man kunne gi svar på de mange spørsmål som kan reises innenfor et såvidt stort og innviklet problemområde?

Spørsmålene er tett sammenvevet. I første rekke dreier det seg om menneskelig aktivitet i et åpent, dynamisk økosystem — «den siste villmark» — som er av stor internasjonal miljøinteresse. Lav temperatur,

lange perioder med lite eller intet dagslys, og store områder dekket av is og permafrost, utgjør ekstreme forhold for den arktiske flora og fauna. Svingningene i produksjon og omsetning av energi er store. Det arktiske miljø er relativt homogent med et mindre antall økologiske nisjer. Relativt få arter har tilpasset seg dette miljøet, men disse viser til gjengjeld en bemerkelsesverdig overlevelsessevne, og kan ofte opptre i store antall og tette ansamlinger over begrensede arealer.

I prinsippet er arktiske arter ikke mer sårbare for menneskelig aktivitet enn arter i tempererte områder. De fleste artene er tilpasset dramatiske fysiske endringer, lange perioder med lite mat og mange sesonger hvor det ikke produseres avkom. Mange kjemiske og biologiske reaksjoner er langsomme, forplantingsevnen kan være lav, næringskjedene er enkle, mye av energien lagres som lipider, og det at større forekomster samles over mindre arealer, gjør at konsekvensene kan bli langt mer alvorlige i Arktis enn i andre områder hvis uhellet først skulle være ute (Hansson 1992; 1994).

Miljøutfordringene i Arktis har i de seneste ti-år vokst seg til viktige elementer i det internasjonale politiske bildet. I juni 1991 undertegnet ministre fra åtte av de arktiske landene (Russland, Finland, Sverige, USA, Canada, Grønland/Danmark, Island og Norge) «*Arctic Environmental Protection Strategy*» (AEPS) i Rovaniemi, Finland. Strategien ble utformet i fire hovedavtaler: «*Arctic Monitoring and Assessment Programme*» (AMAP), «*Conservation of Arctic Fauna and Flora*» (CAFF), «*Protection of the Arctic Marine Environment*» (PAME) og «*Emergency Prevention, Preparedness and Response*» (EPPR). I juni 1994 undertegnet Barentsrådet ytterligere en avtale med delvis overlappende formål: «*Environment Action Programme*».

Det eksisterer således en rekke gode initiativer og programmer som sikrer det internasjonale samarbeidet med å ivareta hensynet til det arktiske miljø. Et stort antall institusjoner og forskere er involvert i kartlegging av ressurser og vurdering av forurensning, og resultatene blir løpende rapportert. Uheldigvis har det også vært en tilsvarende vekst i byråkratiet.

I ethvert arbeid hvor økonomiske interesser står opp mot miljøhensyn blir formidling av kunnskap på tvers av disipliner et svært viktig element. Det er et tankekors at kommunikasjon med relevante beslutningstagere trolig kan være en like stor utfordring som de metodiske og analytiske sider ved internasjonalt miljøarbeid. Det er derfor et behov for et visst mangfold i dette arbeidet hvor flere disipliner arbeider med felles spørsmål både parallelt og på tvers av etablerte faglige skillelinjer.

«The International Northern Sea Route Programme» (INSROP)

INSROPs historie kan føres tilbake til talen tidligere president M. Gorbatsjov holdt i Murmansk 1. oktober 1987, hvor han uttalte behovet for «. . . a radical lowering of the confrontation level in the Arctic.» Målet måtte være at «. . . the northern part of the globe . . . become a zone of peace – the North Pole become a pole of peace.» Konfrontasjon skulle erstattes med samarbeid. Et av tiltakene for å oppnå dette var Gorbatsjovs forslag om, under visse forutsetninger, å stille NSR tilgjengelig for internasjonal skipsfart (Østreng 1991).

NSR hadde tidligere ikke vært særlig brukt av andre enn Russerne selv. Det var generelt akseptert at «. . . the Northeast Passage was purely of Russian concern and jurisdiction» (Franckx 1988). Gorbatsjovs initiativ sådde imidlertid tvil om NSRs status, og la grunnlaget for en diskusjon om de legale, sikkerhetspolitiske, økonomiske og miljømessige forhold rundt bruken av NSR¹. Den russiske deltakelsen i det internasjonale samarbeidet om Arktis skjøt samtidig fart, og NSR kom på banen som ett av flere satsningsområder.

Høsten 1988 tok den russiske marineministeren følgene av Gorbatsjovs initiativ og søkte kontakt med Fridtjof Nansen Instituttet (FNI) på Lysaker. Det ble tegnet en avtale om et forskningsprogram om NSR som skulle være åpent for internasjonale prosjekter og forskningsinstitusjoner. Central Marine Research and Design Institute (CNIIMF) ble utpekt som samarbeidspartner på den russiske siden.

Avtalen munnet ut i et forprosjekt, hvor det ble konkludert at behovet for ytterligere forskningsinnsats var stort (Østreng & Jørgensen-Dahl 1991). I 1992 gikk Ship & Ocean Foundation (SOF), Tokyo, Japan, inn i INSROP som en tredje samarbeidspartner på lik linje med CNIIMF og FNI. De finansielle brikkene for INSROP falt etterhvert på plass, med et årlig budsjett på omlag 12 millioner NOK. I mai 1993 underskrev partene en kontrakt om forskningssamarbeid, hvor hovedmålet ble definert ved: «to build up a scientifically based knowledge foundation encompassing all relevant aspects of the NSR activity, to enable public authorities and private

¹) Den 14. september 1990 godkjente den russiske marineministeren nye reguleringer som trådte i kraft juli 1991, hvor det blir gjort klart at bruken av NSR skulle være ikke-diskriminerende, og at NSR skulle være åpen for trafikk av hjemmeflåten såvel som fartøyer under utenlandsk flagg, såfremt disse møtte tekniske, operasjonelle og andre krav som ble satt av russiske myndigheter for å opprettholde sikkerheten og hindre forurensning av det marine miljø i nordlige kystområder (Mikhailichenko & Ushakov 1993).

interests to make rational decisions based upon scientific insight rather than upon mythology and insufficient knowledge» (Østreng 1993).

INSROP ble planlagt for en periode på 3 + 2 år, og rutiner etablert for å sikre internasjonal standard på arbeidet. I praksis skal alle forskningsprosjekter evalueres og godkjennes av INSROPs høyeste organer, «*Steering Committee of Sponsors*» og «*Joint Research Committee*». I tillegg ble det etablert en gruppe med internasjonalt anerkjente eksperter, «*International Advisory Group*», som fungerer som diskusjonspartnere og rådgivere. Egne ekspertgrupper, «*International Working Groups of Experts*» er også etablert i hvert av samarbeidslandene.

Selve forskningsarbeidet er igjen organisert i fire likeverdige delprogrammer:

I: Fysiske forhold og skipsfart i isfylte farvann

II: Miljøfaktorer

III: Handel og økonomiske aspekter

IV: Politiske, juridiske og strategiske faktorer.

INSROP har således en sterk flerfaglig profil, hvor bredden mer enn dybden har vært førende for arbeidet i Fase I (1993-1996). I denne perioden er det gjennomført over 50 prosjekter med deltagelse av mer enn 170 forskere fra nærmere 100 forskningsinstitutter fordelt på ni land og tre kontinenter (Østreng 1994).

For utfyllende informasjon om INSROP og de øvrige delprogrammene vises det til Prosjektkatalogene og Årsrapportene for 1993-1995. Disse er tilgjengelig hos INSROP-sekretariatet ved FNI.

Delprogram II: Miljøfaktorer («*Environmental factors*»)

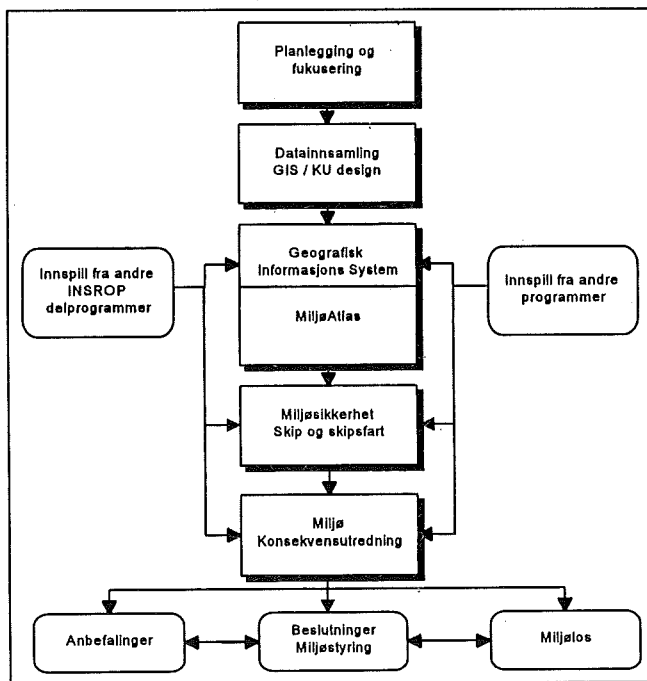
INSROP Delprogram II er i prinsippet en storskala konsekvensutredning (KU), dvs. en prosess med målsetting om å utrede mulige konsekvenser for miljøet som følge av skipsfart og relatert virksomhet på NSR. Delprogrammet er utformet for å etablere et grunnlag for beslutninger og miljøstrategisk styring utfra hensynet til det arktiske miljø og urbefolkning (Hansson & Moe 1995).

Basert på en flerfaglig, integrert tilnærming er delprogrammet bygget på fem hjørnester²:

² Bakgrunnen for denne oppbygningen er enkel og logisk: for å kunne si noe om *hvilke konsekvenser som kan oppstå* og *hvor store disse kan bli*, må man vite *hvor, når* og *hvor mange* deler av økosystemet som er innenfor rekkevidde av de ulike deler av virksomheten på NSR. Kunnskap om og forståelse av den arktiske faunaens utbredelse på NSR er således et sentralt element i delprogrammet.

- *Geografisk Informasjon System (GIS)*, med integrert databasekartsystem som et rammeverk for å lagre, hente fram og analysere miljøinformasjon.
- *Miljø Atlas*, med identifikasjon og kartlegging av miljøkomponenter og deres biologiske egenskaper i NSR-området.
- *Miljø sikkerhet ved Skip og Skipsfart*, med etablering av regelverk og effektive tiltak for kontroll og begrenning av forurensning.
- *Miljø Konsekvensutredningen*, som utgangspunkt for miljøstrategisk styring og administrative beslutninger.
- *Miljølos*, som et operasjonelt navigasjonsverktøy for miljøvennlig virksomhet på NSR.

Delprogrammet er satt sammen av nærmere 30 prosjekter og arbeidet har pågått i tre faser. Hvert av prosjektene er i utgangspunktet frittstående, men også sammenvevete enheter av Delprogrammet for å sikre en løpende integrering av resultatene. En skisse av delprogrammets struktur er vist i figur 2.

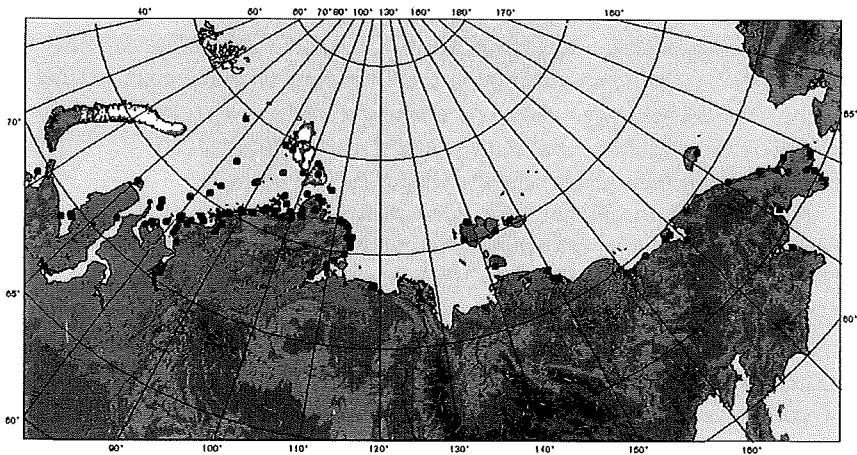
Figur 2. INSROP delprogram II: Miljøfaktorer. Hjørnesteiner og struktur.

Den første fasen ble innledet i 1993. Fokus ble rettet mot utvalgte deler av miljøet, eller «Verdsatte Økosystem Komponenter» (VØKer), som del av de nødvendige forenklinger i utredningsarbeidet. De russiske kildene for miljøinformasjon ble identifisert (Gavrilo & Sirenko 1995), og i samarbeid med Delprogram I foregikk en parallell utvikling av INSROP GIS (Løvås et al. 1994).

Innsamling av data om de utvalgte VØKene, i praksis representert ved alle ledd i økosystemet — fra laverestående organismer og fisk, til fugl og pattedyr som hval, sel og isbjørn — utgjorde den gradvise overgangen til *den andre fasen*. Denne informasjonen ble løpende lagt inn i databasen. Samtidig er det metodiske grunnlaget for konsekvensutredningen lagt (Thomassen et al. 1995, 1996), og forholdet mellom VØKene og de ulike deler av aktivitetene på NSR ble dokumentert gjennom virkningshypoteser (Larsen et al. 1995, Bakken in prep., Wiig et al. in prep.). På russisk side er det utarbeidet regelverk for akutt oljeforurensning ombord i skip og avfallshåndtering på land (Semanov 1995).

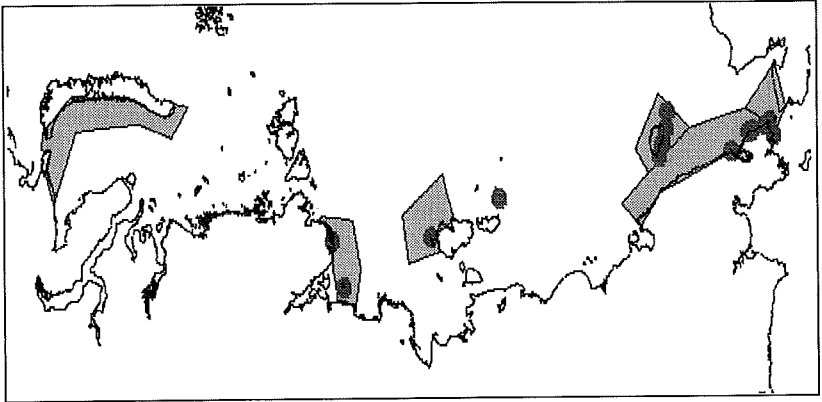
Ved inngangen til 1996 kan delprogrammets status kort oppsummeres som følger:

- INSROP GIS er operativt. Databasen inneholder pr. dato mer enn 2 500 sted- og tidfestede registreringer av VØKenes utbredelse i NSR-området. Den systematiserte informasjonen representerer et unikt produkt, hvor mye av dataene for første gang presenteres for et vestlig publikum. Eksempler på dette er gitt i figur 3 og 4.

Figur 3. Hekkeforekomster av ringgås. Etter Bakken et al. (1995).

Figur 4. Utbredelse av hvalross i NSR. Hvileplasser er gitt som punkter. Etter Bakken et al. (1995).

- Regelverk for håndtering av akutt oljeforurensning er utarbeidet og harmonisert mot gjeldende internasjonale regler i «*International Maritime Organization*» (IMO).
- Det metodiske grunnlaget for konsekvensutredningen er utviklet som en modifisert utgave av «*Adaptive Environmental Monitoring and Assessment method*» (Holling 1978; Hansson et al. 1990).

Selve analysene i konsekvensutredningen gjenstår som en *tredje fase*. I denne fasen ligger også utarbeidelsen av Miljøatlasen som et frittstående kartverk. Begge disse oppgavene vil bli prioritert i det videre arbeidet i 1996-1997. Arbeidet med Miljøloven er fremdeles på planleggingsstadiet. Dette arbeidet vil bygge videre på erfaringer fra bl.a. «Grønne skip»- og «FARGIS»-prosjektene, ved å utnytte analysemulighetene i INSROP GIS i kombinasjon med sårbarhetsvurderinger og Miljøatlasen.

Norsk Polarinstitutt har hele tiden stått sentralt i INSROP-arbeidet, både som ansvarlig for utformingen og gjennomføringen av Delprogram II (Brekke & Fjeld 1991; Hansson 1992; Moe et al. 1994; Hansson & Moe 1995). Det har hele tiden vært et utstrakt samarbeid med de andre INSROP delprogrammene, og det har vært løpende kontakt med programmer under AEPS (AMAP, CAFF, PAME, EPPR) og «*International Arctic Science Committee*» (IASC). Arbeidet i INSROP Delprogram II har så langt vært helt i overensstemmelse med intensjonene bak disse programmene.

CNIIMF har vært koordinator for de russiske prosjektene på sikkerhets-siden.

De øvrige prosjektene har vært gjennomført under ledelse av forskere ved norske institusjoner som Norsk Polarinstitutt, Norsk Institutt for Naturforskning, Akvaplan-niva, Zoologisk Museum (UiO) og Det Norske Veritas. GRID-Arendal har bidratt på GIS-prosjektene, hvor SINTEF har vært en drivende kraft.

Russiske samarbeidspartnere har stått helt sentralt i arbeidet med å hente fram informasjon til Miljøatlasen. Uten deres bidrag hadde programmet langt fra hatt dagens status.

INSROP Fase II?

Ved inngangen til 1996 går INSROP inn i en interimfase. Arbeidet fra den første fasen har da vært internasjonalt verifisert gjennom presentasjon av de samlede forskningsresultatene på et stort internasjonalt symposium i Tokyo, oktober 1995 (IST'95). Alle artikler som ble presentert her foreligger i et to-binds Proceedings. I tillegg er det nedsatt en internasjonal komite for ytterligere gjennomgang av det materialet som publiseres. Dette arbeidet igangsettes ved avslutningen av Fase I, 1. april 1996, og skal ta for seg et samlet rapportvolum på mer enn 70 titler. I henhold til den vedtatte standard, er dette rapporter som har gått gjennom INSROPs «review» av internasjonalt anerkjente og uavhengige fagfolk og har således status som «*INSROP Working Papers*».

Det ligger i kortene at det fremdeles gjenstår mye ugjort arbeid. For å oppfylle målsettingen om tverrfaglig samarbeid må det legges vekt på å sammenholde resultatene fra de respektive delprogrammene. INSROP GIS er tiltenkt en rolle i dette arbeidet, både til analyser og ved formidling av resultater (Løvås & Smith 1995). En overordnet målsetting med evalueringsarbeidet i Interimfasen er da også at eventuelle huller skal identifiseres for å kunne tettes som en del av Fase II. Denne fasen vil tidligst kunne igangsettes rundt årsskiftet 1996-97, og fokus vil da trolig rettes mer mot dybde enn mot bredde.

Litteratur

- Armstrong, T. 1996: Historical and Current use of the Northern Sea Route: Part I. *INSROP Working Paper No. 28*.
- Bakken, V., Brude, O. W., Larsen, L. H., Moe, K. A. & Wiig, Ø. 1995: INSROP Dynamic Environmental Atlas. Paper presentert på INSROP Symposium Tokyo (IST'95), Tokyo, 1-6 October 1995. SS II-2 i «IST'95 - Conf. proceedings».

- Beanland, G. 1989: Scoping methods and baseline studies in EIA. In Watern, P. (ed.): *Environmental Impact Assessment: Theory and Practice*. Unwin Ilyman Ltd.
- Brekke, B. & Fjeld, P. E. 1991: The Northern Sea Route Programme. Environmental factors. *Norsk Polarinst. rap.ser. nr. 70*.
- Franckx, E. 1988: Non-Soviet shipping in the Northeast Passage and the Legal Status of Proliv Vil'kitskogo. *Polar Record* 24 (151), 269.
- Gavrilo, M. Sirenko, B. 1995: Initial survey of Russian data sources. *INSROP Working Paper No. 9*.
- Granberg, A. 1992: The Northern Sea Route and the Policy of New Russia. *International Challenges* 12 (1), 5-14.
- Hansson, R. 1994: The Northern Sea Route: Plain sailing or environmental disaster. *WWF Arctic Bull. No. 3*, 10-12.
- Hansson, R. 1992: An Environmental Challenge to Half the Arctic. *International Challenges* 12 (1), 90-96.
- Hansson, R. & Moe, K. A. 1995: INSROP Sub-programme II: Environmental Factors Conceptual design & Current status. Paper presentert på INSROP Symposium Tokyo (IST'95), Tokyo, 1-6 October 1995. SS II-1 i «IST'95 — Conf. proceedings».
- Hansson, R., Prestrud, P. & Øritsland, N. A. 1990: *Assessment system for the environment and the industrial activities in Svalbard*. Norwegian Polar Institute, Oslo, Norway.
- Holling, C. S. 1978: *Adaptive environmental assessment and management*. John Wiley & Sons, New York.
- Larsen, L. H., Evenset, A. & Sirenko, B. 1995: Linkages and impact hypothesis concerning the Valued Ecosystem Components (VECs) invertebrates, fish, coastal zone and large river estuaries and deltas. *INSROP Working Paper No. 12*.
- Løvås, S. M. & Smith, C. 1995: INSROP GIS — The concept and its role in INSROP. Paper presentert på INSROP Symposium Tokyo (IST'95), Tokyo, 1-6 October 1995. «IST'95 — Conf. proceedings».
- Løvås, S. M., Smith, C. & Moe, K. A. 1994: INSROP Information System — Specification and Design. Overall System Specification. *INSROP Working Paper I.3.1 & II.3., No. 4*. ISBN 82-7613-079-8.
- Mikhailichenko, V. & Ushakov, A. 1993: The Northern Sea Route and the Applicable Regulations for Navigation along its course. Pp. 11-29 in Simonsen, H. (ed.): Proceedings from the Northern Sea Route Expert Meeting 13-14 October 1992. Fridtjof Nansen Institute, Lysaker, Norway.
- Moe, K. A., Thomassen, J., Løvås, S. M. & Hansson, R. 1994: The Northern Sea Route — Environmental Assessments as an Integrated Part of the International Northern Sea Route Programme (INSROP). Paper presentert på: «International Conference organised by the Advisory Committee on Protection of the Sea (ACOPS)», Moscow, 19th-22nd Sept. 1994. Conf. Proceedings.
- Ramsland, T. R. 1995: Oil product export from North West Russland. *INSROP Working Paper No. 8*.
- Semanov, G. 1995: The ecological safety of navigation on the Northern Sea Route. Paper presentert på INSROP Symposium Tokyo (IST'95), Tokyo, 1-6 October 1995. SS II-3 i «IST'95 — Conf. proceedings».
- Simonsen, H. (ed.) 1993: Proceedings from the Northern Sea Route Expert Meeting 13-14 October 1992. Fridtjof Nansen Institute, Lysaker, Norway.

- Thomassen, J., Løvås, S. M. & Vefsnmo, S. 1996: The adaptive environmental assessment and management AEAM in INSROP — Impact assessment design. *INSROP Working Paper No. 31*.
- Thomassen, J., Løvås, S. M. & Vefsnmo, S. 1995: Environmental Impact Assessment (EIA) in INSROP Paper presentert på INSROP Symposium Tokyo (IST'95), Tokyo, 1-6 October 1995. SS II-4 i «IST'95 — Conf. proceedings».
- Wergeland, T. 1991: Commercial shipping and the NSR. Pp. 185-236 i Østreng, W. & Jørgensen-Dahl, A. (eds.): *The Northern Sea Route Project. Pilot Studies Report. R:013-1991*. Fridtjof Nansen Institutt.
- Østreng, W. 1991: The Northern Sea Route: A new era in Soviet Policy? *Ocean Developm. Intern. Law* 22 (3), 259-287.
- Østreng, W. 1992: The geopolitics of the Northern Sea Route. *International Challenges* 12 (1), 21-25.
- Østreng, W. 1993: INSROP startup — Why INSROP? *INSROP Newsletter* 1/93 (1), 1-2.
- Østreng, W. 1994: INSROP: A multi-and crossdisciplinary challenge. *INSROP Newsletter* 3 (2), 1-2.
- Østreng, W. & Jørgensen-Dahl, A. (eds.) 1991: The Northern Sea Route Project. *Pilot Studies Report. R, 013-1991*, Fridtjof Nansen Institute, Norway.

Nansen, *Fram* og fotografi

Av Susan Barr

Det er ikke nok å vite hvor du har vært — du må også kunne vise andre hva du har sett. Omtrent slik kan mottoet ha vært for reisende helt fra den tiden da fotografering ble en noenlunde hånderlig operasjon og frem til våre dager. Tidligere måtte man ty til tegne- og malekunsten når man skulle gjengi inntrykk fra en reise, og det var en helt annen sak.

Verdens første fotografi skal ha blitt til i Frankrike i 1826, med åtte timers eksponeringstid. Men prinsippene for fotografi (å skrive med lys) ble beskrevet allerede av Aristoteles på 300-tallet f.Kr. Det ekte fotografiets fødselsår er imidlertid fastsatt til 1839, da daguerrotypi-prosessen ga brukbare resultater, også denne gangen i Frankrike. Det eldste norske fotografiet med sikker datering skal ha blitt laget i Bergen ikke så lenge etter, i 1843¹. Utviklingen gikk etterhvert med stadig større stormskritt. De første fotografiene var enestående, i den forstand at de ikke lot seg duplisere på annen måte enn ved å avfotografere originalen, slik man må med malerier. Da våtplateteknikken slo igjennom på slutten av 1850-tallet, fikk vi negativer som det kunne lages positiver av. Ulempen var at platene måtte fremstilles i mørkerom umiddelbart før eksponering. Tyve år senere kunne prefabrikerte tørrplater kjøpes i butikken og det ble mulig å fotografere i naturen uten å ha mobilt mørkerom med seg. I løpet av 1880- og '90-årene utviklet teknikken seg hurtig, med bedre plater og apparater, frem til rullefilm og det stativløse håndkameraet. Nå kunne fotografiene virkelig slippe seg løs.

Det er selvsagt sort/hvitt fotografier det her er snakk om. Forsøk med fargefotografering var blitt gjort fra fotograferingens begynnelse, men den første brukbare fargefilmen — Kodacrome fargediapositivfilm — kom ikke før i 1936. Først omkring 1950 ble det noenlunde vanlig med fargenegativfilm.

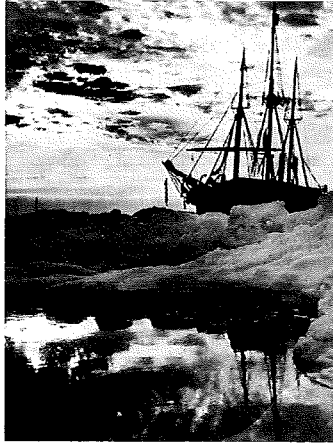
Så hvor passet Fridtjof Nansen inn i dette bildet av fotografiets utvikling? Han er kjent for å ha vært innovatør. Dersom eksisterende utstyr og instrumenter ikke var godt nok egnet til hans formål, kunne han like godt tenkes å sette i gang med modifikasjoner eller endog oppfinnelser. En nylig utført identifisering og registrering av gjenstandene i Nansens tårn-

værelse på Polhøgda ble delvis vanskeligjort av dette faktum. Det var simpelthen usikkert om enkelte instrumenter hadde vært brukt og kanskje derfor var dokumentert et sted, eller om de var ufullendte stadier i Nansens egen utvikling av det «best egnede».

Det er derfor ikke overraskende at Nansen begjærlig grep den sjansen det nye fotografiske mediet bød på. Et blick på hans barne- og ungdomsbilder viser at han heller ikke hadde noen form for sjenanse i forhold til det å bli fotografert. Tvert imot, det er tydelig helt fra unge år, der han stirrer bevisst og uredd rett inn i kameraet, at han visste å beherske mediet. I 1888 lanserte George Eastman sitt Kodak-rullefilmkamera under mottoet *Du trykker på knappen – vi ordner resten*, akkurat tidsnok til at Nansen kunne få et av de første med seg over innlandsisen på Grønland:

En nødvendig artikel paa alle moderne forskningsreiser er et *fotografiapparat*. Jeg medbragte et lidet apparat med to rullekassetter til ruller af papir med ømfindtlig gelatinfilm [note: Hvad jeg anvendte, var de saakaldte «Eastman's American stripping films»]. At transportere glasplader blir selvfølgelig baade for tungt og for uhensigtsmæssigt. For at kunne skifte papirrullerne, hvilket som bekjendt maa ske i mørke [note: Dette var let at skaffe sig, om ikke andesteds saa i soveposerne.], medtoges 2 røde lygter, en af glas og en i reserve af papir, hvilken sidste imidlertid var den bedste. Til disse medbragtes 5 stearinlys. (Nansen, Fridtjof 1890: Paa ski over Grønland. Kra. s. 69).

At Nansen betegnet fotografiapparatet som en nødvendig artikkel på alle moderne forskningsreiser, forteller også noe om de trender i tiden som fotografiet på sin måte bidro til. På siste halvdel av 1800-tallet blomstret den vitenskapelige utforskningen av polarområdene. Ikke minst bidro Det første internasjonale polarår 1882-83 til sterkere å fremheve vitenskap i forhold til nasjonalistisk-inspirerte geografiske oppdagelser. Fotografiet skulle være en del av den metodiske kartleggingen av miljøet som vitenskapen gradvis avslørte. Trenden var europeisk. Den romantiske fremstillingen av naturen som hadde utviklet seg innenfor europeisk malerkunst i Norge — særlig manifestert ved J. C. Dahl (1788-1857) og Hans Gude (1825-1903), og ført videre inn i fotografikunsten av store norske landskapsfotografer som Axel Lindahl, Knud Knudsen og Anders B. Wilse — skulle nå gradvis vike plassen for vitenskapelig dokumentasjon. Naturen skulle ikke lenger bli fremstilt som uendelig stor og vill, i kontrast til det lille mennesket og dets materielle manifestasjoner. Ikke minst de ovennevnte fotografene ga på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet en grundig fotodokumentasjon av norsk liv og landskap. Dette var på sin måte med på å bygge opp den norske nasjonalidentiteten.

Da startskuddet gikk for *Fram*-ferden fem år etter Grønlandsekspedisjonen, var vekten ikke lenger det store problemet. Det er også tydelig at fotografiapparatene var blitt mer selvfølgelig og derfor trengte mindre beskrivelse. I beskrivelsen av utrustningen finner vi derfor det kortfattede: *Blandt andre instrumenter kan nævnes . . . fotografiapparater, hvoraf vi hadde syv større og mindre, . . . Det fotografiske udstyr skyldtes for en væsentlig del ekspeditionens utrættelige ven hr. C. J. A. Dick.*

Imidlertid hadde Nansen med seg ikke bare nyoppfinnelsene på fotograferingsfronten og den vitenskapelige metoden, men også arven fra de romantiske landskapsmalerne. Nansens hadde mange ferdigheter, og var også en talentfull tegner og maler. Leif Østby forteller at han tok tegne- og akvarelltimer hos den norske landskapsmaleren Franz Wilhelm Schiertz (1813-87), som i sin tur hadde vært elev av J. C. Dahl. I tillegg hadde Schiertz reist i Arktis, som kunstner på Den norske Nordhavs-Expedition 1876-78, der han malte bilder fra Island, Bjørnøya, Spitsbergen og Jan Mayen. På mange måter representerer Nansen overgangen fra «manuelle» til fotografiske illustrasjoner i ekspedisjonsberetningene, og fra den romantiske fremstillingen av naturen til den vitenskapelige. I hans beretning fra ekspedisjonen over Grønland i 1888 er illustrasjonene basert på en blanding av fotografier og skisser. I beretningen fra *Fram*-ekspedisjonen er det fotografiene som dominerer. Tegninger og akvareller bli nå brukt mer spesifikt, tegningene for å illustrere dramatiske eller naturromantiske situa-

sjoner hvor fotografiapparatet ikke kunne brukes, som for eksempel *Ringer om månen den 12te januar 1895* og «*Nu får De nok skynde Dem –*» der Johansen ligger under isbjørnen (I:515 og II:184). Disse tegningene er stort sett utført av Nansens kunstnervenner, som Halfdan Egedius, Otto Sinding og Andreas Bloch. Akvarellene er Nansens, og er hovedsakelig gjengivelser av nordlys, måneskinn og lignende stemninger som ikke er lett å reproducere på fotografi. I den norske utgaven av ekspedisjonsberetningen er det kun tre slike «farveskisser», mens det i den engelske som utkom samme år, er hele 16.

Av det rike utvalg av fotografier i *Fram over Polhavet* (ca 200 hvorav noen tegninger etter fotografier) har mange en kunstnerisk komposisjon og en lyrisk/romantisk stemning. *Sommerliv på «Fram»s agterdæk* (I:396), *Blessing på algefiskeri* (I: 402) og *En sommerkveld ved råken forud* (I:370) er bare noen få eksempler, hvor fordelene med sort/hvitt fotografi fremfor farge er særdeles godt illustrert i de to site. Nansens kunstneriske talent ser vi også i fotografiene som Frederick Jackson tok på Nansens instruks ved Kapp Flora som *I vore enkeltkajaker* (II:203), *Seilas langs iskanten* (II:332) og det meget velposerte *Nansen foran Jacksons hytte* (II:350). Ikke uventet, med litt kjennskap til Fridtjof Nansens og Roald Amundsens forskjellige personligheter, er Nansens fotografier svært forskjellig fra fotografiene i Amundsens egen samling. Amundsens fotografier er hovedsakelig situasjonsskildringer. Bare portrettene, av ekspedisjonsdeltagerne og av de innfødte de møtte ved Nordvest- og Nordøstpassasjen, synes å vitne om bevisst komposisjon. Det eneste bildet som gir et sterkt inntrykk av dette elementet er Bjaalands berømte fotografi av de andre fire ved teltet på Sydpolen. Betegnende nok er det dette bildet som brukes mer enn noe annet for å illustrere både Amundsens bragder og generell norsk polarhistorie.

Også på Nansens ekspedisjoner var det flere fotografer enn han selv. Derved fikk han selv opptre på en del av bildene, samtidig som det ble bilder fra *Fram* også etter at han selv var gått fra borde. Imidlertid følte utvilsomt Nansen at fotograferingen på ekspedisjonen hovedsakelig var hans jobb og ansvar. Vi leser at under 17. mai-toget 1894 ble det *på veien [blev det] fotografert af ekspeditions fotograf . . . da det var ankommet til lænselemmen på bagbords side, holdt fotografen fra kommandobroen en tale for dagen* (I:388 og 389). At det var fotografen som talte for den store dagen, kombinert med at fotografiet i ekspedisjonsberetningen (I:389) viser at Nansen under fotograferingen har forlatt sin plass fremst i toget med *det rene norske flagg*, støtter opp om dette. Det siste fotografiet som ble tatt av ekspedisjonsdeltagerne før Nansen og Johansen forlot dem,

mangler også Nansen, fotografen (II:1). Vi vet imidlertid fra en senere kilde at denne situasjonen var mer komplisert enn som så. Otto Sverdrups gode medhjelper på den annen *Fram*-ferd, Ivar Fosheim, kom nært inn på Sverdrup under denne fire år lange ekspedisjonen. Den vanligvis så tause Sverdrup fortalte ellers ukjente detaljer om sitt forhold til Nansen både under og etter den første *Fram*-ferd. Sverdrup berettet at han hadde tatt mange fotografier under ferden, og han fikk disponere fritt over de resterende fotoapparatene da Nansen gikk fra borde. Ifølge Sverdrup brøt Nansen avtalen de to hadde om bruken av fotografiene etter at ekspedisjonen var slutt bl.a. ved å ta alle til eget fritt bruk. Dette førte til krangel og deretter vedvarende dårlig forhold de to imellom.

Det er ellers få direkte henvisninger i både Nasens og Johansens beretninger om at det ble fotografert i motsetning til for eksempel hos Frederick Jackson, som tilsynelatende noterer det hver gang. Vi hører fra Nansen at han *Fotograferte idag* [6. mars 1894] *Johansen ved vindmåleren, og mens det stod på, frøs han af sig næsen* (I:331-2). Og at *I disse dage* [under den verste isskruingen i januar 1895] *gjorde jeg også en del forsøg på at fotografere «Fram» fra forskjellige sider i måneskinnet. Jeg eksponerte gjerne et par timer. Udfaldet var over forventning godt* (I:515-6). Vi har til og med et fotografi av Nansen på vandring i isen med fotografiapparatet sitt (I:360). Johansen nevner også noe om dette i sin egen beretning om ekspedisjonen, like før han og Nansen skal av garde mot Nordpolen: [Anton Amundsen] *vilde dog se, om han ikke kunde faa [møllen] til å sveive rundt og tine op de elektriske batterier, saaledes at vi alle kunde bli fotografert ved elektrisk lys i salongen, før vi reiser... Blessing har overtaget de fotografiske arbeider og vært i lære hos Nansen i det sidste, vi kalder ham Szacinski, og han faar en masse bestillinger.*

Når man skulle være ute på en slik banebrytende ekspedisjon i tre-fem år, var det nødvendig å sørge for jevnlig fremkalling og kopiering av film. Slik kunne eventuelle feil forsøkes unngått en annen gang, og originalmaterialet ble bedre sikret. En lege, som ikke var plaget av spesielt mye medisinsk arbeid, kunne brukes til mangt, inkludert dette: *Blessing sidder oppe i arbeidslugaren og kopierer de fotografier som jeg endnu ikke har fåt aftryk af* (I:524). Disse skulle tas med på sledeturen, sammen med øvrig dokumentasjon fra ekspedisjonen så langt, da alle regnet med at Nansen og Johansen ville nå sivilisasjon før *Fram*. At Nansen og Johansen hadde større sjanse for å bli borte i isen enn *Fram* med mannskapet synes ikke å ha falt noen inn.

Da sledene skulle pakkes til forsøket mot Nordpolen, var vekten igjen et

avgjørende spørsmål, slik det hadde vært over Grønland. Nå var det kun ett fotografiapparat som ble tatt med. Det veide 2,1 kg og i tillegg kom 1 kassett dertil, og 1 blikkboks med fotografiske filmer 1,75 kg . . . Fotografisk løgt m.m. 0,49 kg (II:25,26). Det ble derved det fotoapparatet som til da hadde vært lengst mot nord, og flere fotografier ble også tatt ved den nordligste leirplassen på 86°14'N.

Også Hjalmar Johansens publiserte beretning er godt spekket med illustrasjoner, og andre enn Nansens. Tegninger, enten fra muntlige opplysninger eller etter fotografi, dominerte der selve skituren med Nansen beskrives. Kunstneren, S. Segelcke, er antagelig Severin Segelcke (1867-1940). I så fall kan det være en forbindelse mellom ham og Johansen fordi han var både maler og offiser. Vi skjønner ihvertfall at også Johansen syntes det var viktig med fotograferingen da han forteller hvordan hans kajak ble blåst avgårde midt på mørke vinteren mens han og Nansen lå i hulen på Frans Josef Land: *Begge kajaker laa ved siden af hinanden, min paa luv side, og en lykke var det, at ikke Nansens kajak blæste afgaarde; thi da havde vi sikkert mistet alle fotografierne, som er taget paa turen, og apparatet med* (Johansen: 288). Det er også Johansen som gir en av de få beskrivelser av naturfotografering. Det var på Torups Øy, som Nansen kalte en af de skjønneste pletter jeg nogensinne har set på denne jord (II:210), at Johansen forteller: *Nede ved foden af fjeldet laa herlig rød sne. (Det er en algeart, som gjør at sneen blir rød). Vi syntes, det var deiligt, og kløv tilfjelds med fotografiapparatet* (Johansen: 245). Noen få andre motiver forteller Nansen om: *Mens Johansen stod med børsen, tvilrådig om enten han skulde skyde eller ikke, nytted jeg leiligheden til at ta et fotografi af ham og hvalrossen* (II:253-4). *Det sidste vi gjorde var at fotografere hytten vor både invendig og udvendig, og så lægge igjen en kort beretning om vor færd* (II:315). Om hvalross: *Det var så vidt de letted lidt på sig da jeg stak dem med pigkjeppen i snuten, og da kunde jeg få et nogenlunde fotografi* (II:322). Ved ankomst til Jacksons hovedbase på Kapp Flora er det forståelig at det var om å gjøre å sjekke om fotografiene hadde tålt påkjennningene: *Nansen, helped by Child, developed one or two of his negatives, which he feared might have been damaged by salt water when a walrus knocked a hole in his kayak, but he found them uninjured.* (Jackson II:71).

Selve mengden av fotografier i ekspedisjonsberetningen, og de enda flere i Nansen-databasen ved Universitetsbiblioteket i Oslo (479 med tilknytning til ekspedisjonen, noen før og noen etter) vitner om at ihvertfall noen av de syv medbrakte fotografiapparatene ble flittig brukt. Frederick Jack-

Ekspedisjoner som har krysset eller forsøkt krysset Grønlands innlandsis 1989 - 1994

Av Gunnar Jensen* og Odd Lønø

I de første hundre år etter at Fridtjof Nansen krysset innlandsisen på Grønland i 1888 har 54 ekspedisjoner gjort det samme, mange med langt lengre turer enn Nansens. Dette er omtalt i Polarboken 1991-92. Mislykkede ekspedisjoner ble ikke nevnt der.

I denne artikkelen omtales alle ekspedisjoner som har forsøkt seg. Det er ikke bare skiferdighet og kondisjon som bestemmer om en lykkes. Stormer, overvann på breen, uhell o.s.v. kan få de beste til å gi opp. Det er derfor like interessant å lese beretningene om dem som ikke kom over.

I de seks årene denne artikkelen omhandler har 50 ekspedisjoner forsøkt å krysse innlandsisen. Av disse har 26 klart det og er merket med (F) i overskriftene. Av de resterende har 19 ikke fullført, og vi mangler opplysninger om fem. I Fridtjof Nansens Minneløp i 1994 fullførte bare sju av 18 deltagere.

Fridtjof Nansen Memorial Expedition 1989 (tysk). Første ekspedisjon som brukte sykler

Ulrich Schum (T,49) og Desiderion Gomez (Sp) ble fløyet med helikopter fra Angmagssalik til Hann Gletcher, 1350 meter over havet, den 23. juni. De gikk på ski og dro hver sin pulk på 65 kg. Inkludert var vekten av sykkel som de ville prøve å bruke på krysningen av innlandsisen. Gomez hadde konstruert syklene med et meget bredt bakhjul med tilpasset utveksling og ingen bremses. På syklene (Greenland-Ice-Bike) var det bygget et stativ en

* Gunnar Jensen driver firmaet Arctic Expeditions Adviser, Kastanie Allé 5, 3520 Farum, Danmark. Dette firma gir råd og assistanse til alle typer ekspedisjoner på Grønland. Jensen er utdannet jagerpilot i Danmark og USA og har tjenestegjort ved NATOs hovedkvarter i Norge. I tiden 1968-80 har han hatt mange oppdrag i Grønland av logistisk og planmessig art og hadde bl.a. ansvaret for driften av Station Nord i Nordøst-Grønland. Siden 1983 har han bare arbeidet som ekspedisjonsrådgiver.

Syklene kunne brukes bare 10-15% av veien over Grønlands-isen.

halv meter frem for plassering av et kulekompass, slik at det var lett å avlese.

Foruten kompass og distanseshjul brukte de ELNA Satellite Navigator Receiver (GPS). Den svenske Trans Greenland Expedition 1988 var den første ekspedisjonen som brukte GPS til posisjonsbestemmelse. Den var også den første som brukte solceller til oppladning av batteriene.

Syklene kunne de bare bruke høyst 10-15% av veien. De hadde også med seg vindskjermer, som bare ble brukt 10 km. De hadde godt vær i starten, og en dag i juli lese de av -26°C . Det var kaldere enn vanlig i juli måned. Den siste uken hadde de dårlig vær med mye bløt snø og usiktbart vær.

De var innom DYE 3. Før de begynte nedstigningen i sprekkeområdene ble de som avtalt hentet med helikopter og fløyet til Nuuk (Godthåp). De var 21 dager på isen.

Kilde: Schum, Ulrich: Mit Ski und Mountain Bike in der Mitternachtssonne. Harz-Alpen & Sport nr. 1, 1990.

Bristol Greenland Expedition 1989 (britisk) (F)

Ekspedisjonen ble ledet av Keith M. Burges. De startet fra Sangmileq Fjord, som er en sidefjord til J. Petersen Fjord, og gikk til Søndre Strømfjord.

Norwegian «OFF-TRACK» Glacier Expedition (1990) (F)

Den 13. april ble Lars Willhelmsen, Tony Helgøy (27) og Erling Frode Ellingsen (26) fløyet med helikopter fra Angmagssalik til brekanten av Hann Gletscher.

På veien opp sprekkområdet på breen falt en av deltagerne i bresprekk. Han ble hengende igjen i draget til pulken, så det gikk godt. De brukte ikke sikringsutstyr. Hver mann dro sin pulk på 100 kg. Til navigering ble brukt sekstant og kompass.

Været var ikke alltid det beste, og de hadde alt i alt 14 liggedager. Disse dagene ble rasjonene satt ned på «sparebluss» til 500 kal pr. dag. Ellers var dagsrasjonene regnet til 4000 kal.

En orkan opplevde de med vindhastigheter på 160 km/t. Den varte i fire døgn. I denne stormen brukte de teltypen «The north face vestvind». Det var trangt da det var beregnet til to mann, men det var et godt telt til den typen vær.

Noen dager etter denne opplevelsen snødde de ned. Bare luftkanalene på teltet var over snøen. De brukten en hel dag på å grave frem telt og utstyr.

Men de hadde også hyggelige dager og gode opplevelser. Den 17. mai ble feiret i strålende sol. De gikk i tog, undte seg dobbel rasjoner og arrangerte skytekonkurranse. Den 21. mai hadde de kontakt med et militærfly og dagen etter med et sivilfly. Begge kastet ned pakker som inneholdt sjokolade, brus, frukt og brev. Det ble ekstra hyggelig i teltet de to kveldene.

De navigerte rett på høyde 660 og hadde ingen store vanskeligheter med vann på isen eller nedstigningen fra breen. De kom til Søndre Strømfjord etter en tur på 40 døgn.

Kilde: Erling Frode Ellingsen pers. med.

Belgische Trans-Greenland Expedition (1990)

Belgian Polar Exploration Society rustet ut tre mann våren 1990 for en ekspedisjon som skulle gå over Grønland. Fra Angmagssalik ble Louis Beyens (41), Paul Hendrix (38) og Luc Beccu (25) fløyet med helikopter til Hann Gletscher. Herfra startet de den 13. april med kurs for Søndre Strømfjord. De gikk på ski og dro hver sin pulk. Seil hadde de også med for å bruke ved lagelig vind.

Den sjette dagen ble de tvunget til å bli liggende uvirksomme i teltet på grunn av en voldsom storm. De krøp ut i et «rolig» øyeblikk og målte da vindstyrken til 146 km/t. Siden de nå den sjette dagen opplevde sin annen orkanaktige storm på en årstid det vanligvis ikke skulle forekomme slike, bestemte seg for å snu. Værsituasjonen var så ustabil at de mente det ikke var forsvarlig å fortsette.

På tilbaketuren fikk de da brukt seilene som var til å montere på pulkene. De kom tilbake til Isortoq 27. april etter å ha vært 15 dager på breen.

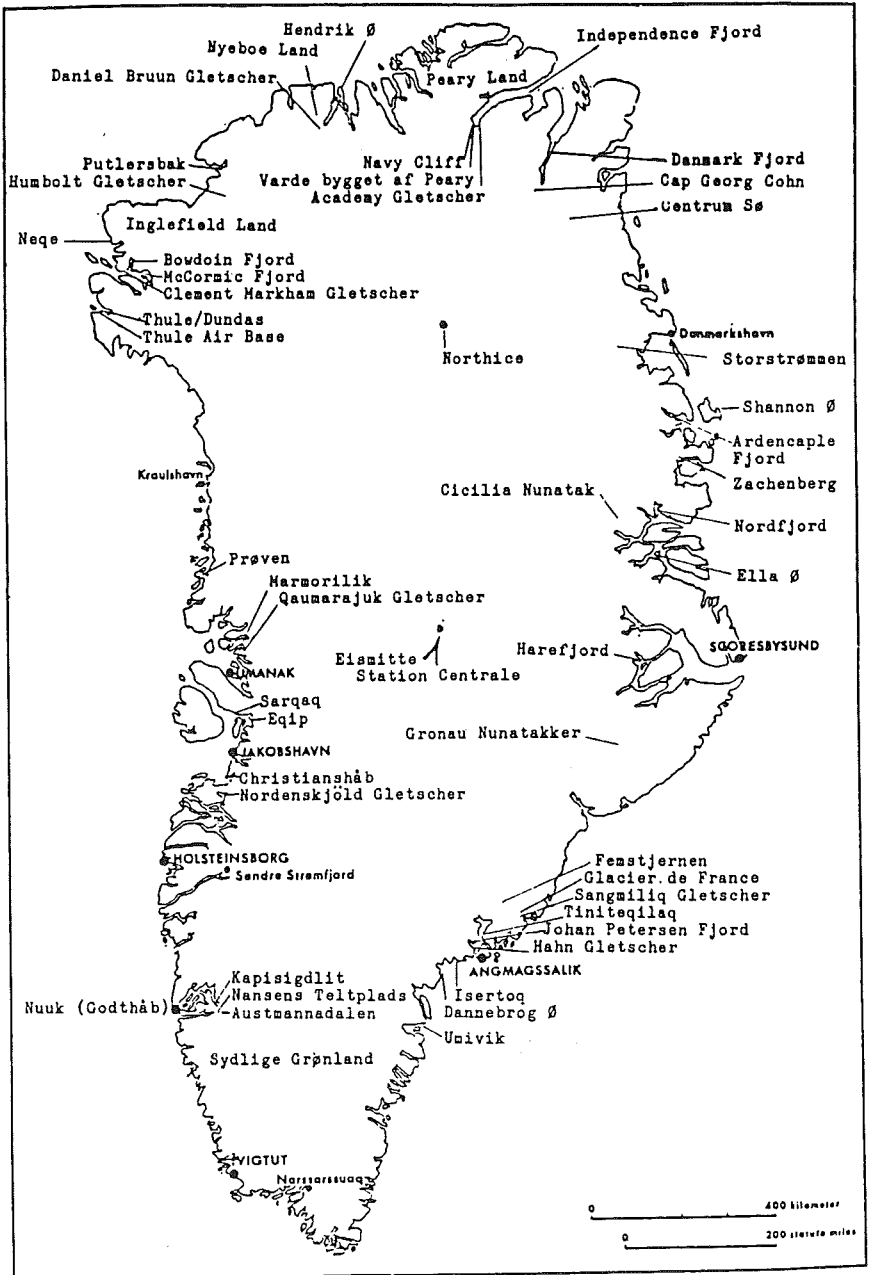
Kilde: Beyens, Louis pers. med.

Beyens, L. & Peeters, A.: Orkaan op de Ijskap. Lannoo 1990.

The British Trans-Greenland Expedition 1990

Kenneth Carlaw og Mark Stevens ble fløyet ut med helikopter fra Angmagssalik til en brearm på vestsiden av Johan Petersen Fjord. Vinden var så sterk da de skulle settes ned at maskinen ikke kunne stoppes da de to og utstyret ble dumpet ned på breen. De fikk samtidig beskjed om at en storm (pitera) var i anmarsj, så de slo opp teltet med en gang. De laget en snømur, men i den tiltagende vinden fikk de ikke teltet skikkelig opp, og det kostet dem nesten livet. For dagen etter da vinden med mer enn 80 miles i timen blåste vekke snømuren lå de i det ubeskyttede teltet i mer enn 36 timer. Etter 48 timer brøt innerteltet sammen av snøtyngden. Resten av turen måtte de bruke bøyde og svake teltstenger. Heldigvis opplevde de ikke flere slike stormer.

Den 23. april kunne de starte med pulkene på vel 100 kg. Snøflaten var full av grove skavler og pulkene veltet alt i ett. Det resulterte i at en parafindunk sprakk, og for resten av turen hadde de mat som smakte og luktet av parafin. Etterhvert bedret forholdene seg slik at de fikk normale dagsmarsjer mot Søndre Strømfjord. De hadde en del trøbbel med navige-

ringen som ble utført med sekstant og distansehjul. Det viste seg at hjulet anga det dobbelte av den distansen de hadde gått.

Vindskjermer kunne de bruke bare en dag. Den 23. mai kunne de se fjellene i vest for første gang, og da de nærmet seg kom de bort i områder med farlige sprekker. De måtte legge igjen utstyr og bære det nødvendige på ryggen, og måtte ta seg fram i dyp snø og sludd. Ofte gikk de gjennom isen på vannene.

Den 28. mai så de punkt 660 hvor de skulle gå av breen. De var i et farlig område og bare 1,5 km fra punkt 660 falt Kenneth i en trang bresprekk, skadet seg en del og ble svært avkjølt av vannet på bunnen av sprekken. Mark aktiverte med en gang nødsenderen fordi Kenneth mistet alt utstyret i vannet og det var det ikke mulig å redde. De bestemte seg for å vente på redningsmannskaper da de kunne nåes på 15 minutter fra Søndre Strømfjord. Dette mente de var bedre enn å foreta et farlig redningsforsøk selv. Men etter tre timer følte Kenneth seg sterkt avkjølt og svak, og det var nødvendig å få ham opp. Mark firte et tau ned til ham og dette festet han rundt hoftene sine. Det tok en time for Kenneth å klatre opp. Fem timer senere ble de hentet og fløyet til Søndre Strømfjord.

Kilde: Carslaw, K. og Stevens, M.: The British Trans-Greenland Expedition 1990. Rapport.

Norsk Grønlandsferd 1990

De tre, Stein P. Aasheim (38), Odd Eliassen (45) og Jo Toftedahl (30), som i 1988 sammen med Nils U. Hagen hadde gått i Nansens fotspor med kopi av Nansens utstyr, bestemte seg for å gå samme turen om igjen i 1990. Men nå ville de gå med det letteste, beste og mest moderne utstyr som fantes. De kom ned til 45 kg på hver pulk, mot 120 pr. slede da de kopierte Nansen.

Fra Angmagssalik var planen å bli fløyet de 250 km til Umivik og derfra gjøre en rekordrask tur over innlandsisen. Men planen måtte endres i siste øyeblikk da de ikke fikk helikopter som kunne fly dem så langt som til Umivik. De ble bare lovet å bli fløyet over Sermelikkfjorden. Det gjorde turen 100 km lenger og målet ble nå Søndre Strømfjord. Det ble en hektisk og kort handletur i Angmagssalik av mere mat og parafin før de ble lastet inn i helikopteret og fløyet til Hann Gletscher. De ble satt av i 1000 m.o.h. Kart over nedstigningen av innlandsisen fikk de ikke tak i og de måtte nøye seg med verdenskartet på bakerste side i en syvendesans.

Da de den 3. juni pakket ut ved Hann Gletscher oppdaget de at litt av den parafinen de hadde kjøpt i Angmagssalik hadde lekket ut på det danske rugbrødet, og sekstanten hadde brukket. Sekstanten limte de sammen, og den virket.

Fint vær og lange lyse dager gjorde lange dagsmarsjer mulig. I 1988 var de nede i 3-4 km pr. dag. Nå klarte de det tidobbelte på de dårligste dagene.

Det gikk raskt unna og de var en tur innom den nedlagte DYE II. Videre gikk de med rekordfart mot vestkysten. Det eneste ubehag de hadde var gnagsår og det eneste de manglet var solbadolje. Aasheim forteller:

«Nye støvler resulterte selvfølgelig i alle varianter av gnagsår. Det var jevnt i teten når antall vannblemmer skulle telles opp om kvelden. Jo og jeg knivet lenge om førsteplassen med 6-8 blemmer på hver fot. Jo dro fra ved 30-milspasseringen, mens jeg kom sterkt mot slutten. Med penicillin og krykker etter hjemkomsten, halte jeg i land en klar seier.

Vi gikk om natta for å slippe unna den verste heten midt på dagen. Om ettermiddagen sløvet vi oss gjennom tilværelsen med spionroman, kun iført underbukse. Etter hvert var vi like solbrente på ryggen som i ansiktet. Det eneste som manglet var sandstranda. Og bikinikledde damer. Snart hadde vi også tømt den siste flasken fra Taxfree-butikken. Den første Grønlandskrysning som har brukt mer solbadolje enn parafin, mente Jo.»

Det var det fine været som skulle bli ekspedisjonens skjebne. De nærmer seg nedstigningen av innlandsisen:

«De første åpne vannene gjorde oss bare glade. Det var det første tegnet på at innlandsisen var i ferd med å bli tilbakelagt. Men snart var det nettopp isens flate vidder vi skulle savne. For vannet samlet seg i bekker, og bekkene samlet seg i elver. Og elvene ble større og bredere og dypere for hver kilometer. Først brukte vi timer på å gå milelange omveier. Så ga vi f... og vasset uti til skrittet med pulken hengende og duppe bak. Andre steder vasset vi først og sendte pulken etter i tau. Så langt vi kunne se var det en utmattende labyrint av elver og bekker og vann. Kompasskursen hadde vi forlengt gitt opp.

Vi snodde oss gradvis ned til 1000 meter, 400 høydemeter igjen til fastlandet.

Optimismen forsvant først da det var 15 kilometer igjen. Nærmere målet kom vi aldri. Det var på den tolvte dagen. Under en «pulk-ferjing» over en av breelvene ble den ene pulken presset ned av strømmen. Hjelpeløse sto vi og så på da den ble trukket nedover elva helt til sikringstauet strammet. Resten skjedde lynraskt selv om det hele virket som sakte kino. Trekket på pulken ble presset opp av vannmassene, og med ett var hele innholdet

spredde nedover en rasende foss av en elv. Vi var aldri i nærheten av å ha en mulighet til å forhindre situasjonen før det hele var over. Da vi omsider fikk fisket opp pulken, var det bare et tomt skall tilbake.

Det kunne sikker ha skjedd verre ting. Men det var ganske ille å miste halvparten av maten og nødradioen.

Vi satt gjennomvåte på elvebredden og gikk gjennom alle muligheter og risikoer. Det rasende fossebrølet ved siden av bidro ikke akkurat til å lette stemningen . . . Til slutt valgte vi det mest forsmedelige, men antagelig minst risikable alternativ.: Forsøke å finne igjen DYE 2, 180 kilometer tilbake på isplatået. Vi hadde observert radioantenner. I den andre enden måtte det være en radio.

Vi oppdaget fort at forholdene var blitt enda verre bak oss. Over store områder var den den reneste sumpblandingen av vann og elver og sjøer. Noen steder kunne vi gå på isen, andre steder brast den, og vi sto i vann og sørpe til skrittet. Det var et skuespill å komme seg opp igjen, med ryggsekk, pulk og ski på bena. Hvis edder og galle hadde varmet, så hadde det ikke vært mye igjen av Grønlandsisen i dag.

180 kilometer på tre dagsrasjoner. Vi dumpet alt utstyr som ikke lenger var livsviktig og halverte dagsrasjonene i tilfelle dårlig vær.»

De klarte å gå tilbake til DYE II på fire dager, og det var en radio der. Med den fikk de sendt ut en melding om situasjonen som ble oppfattet i Søndre Strømfjord. Etter kort tid ble de hentet derfra av et helikopter.

De hadde vært på isen i 16 dager. Hadde det ikke vært for det håpløse området med smeltevann hadde det blitt en rekord.

Kilde: Aasheim, Stein P.: Grønlandsisen slo tilbake.
Vi menn, 1990 nr. 35.

Nuliaq-ekspedisjonen. Den første jenteekspedisjon på grønlandsisen (norsk 1990)

Marit Sørensen (41) hadde lenge brent for idéen om å organisere en ren jenteekspedisjon som skulle gå tvers over innlandsisen på Grønland. Litt dristig foretagende da ingen ekspedisjon bestående av bare kvinner hadde forsøkt dette tidligere. Så vidt vi vet har ikke noen ekspedisjon i Arktis og Antarktis tidligere bare bestått av kvinner.

Hun fikk med seg Anne Marte Pensgård (26) og Katinka Mossin (32). Katinka hadde drevet med hundekjøring i mange år, og det var viktig da de ville satse på hjelp fra hundespann.

I Angmagssalik kjøpte de inn hunder i god tid før start, og føret dem opp så de var i brukbar form.

Planen var å bli satt inn til foten av Hann Gletscher og starte derfra. Av forskjellige grunner ble det ikke noe av det. Den 18. juli ble de fløyet med helikopter i to vendinger inn på innlandsisen øst for Hann Gletscher. Herfra startet de med 16 hunder som dro to pulker (katamaraner). Totalvekten på sleder og utstyr var 465 kg. Til navigering brukte de sekstant, kart og kompass.

De tre jentene fikk den friske, opplevelsesrike breturen som de hadde håpet på, og de kom ikke bort i noen farlige situasjoner. Hundene hadde de god hjelp av, og mye underholdning under føring og stell når hele koplet slet seg.

Da de hadde passert midten og nærmet seg den nedlagte DYE II var det en del spenning i leiren. Hadde de navigert riktig? Jo, de fikk se DYE II rett foran seg i marsretningen. Dit ankom de den 20. dagen og tok en hviledag der.

To dager senere kom de til den første smeltevannssjøen. På veien videre ble det stadig flere sjøer og breelver, og de valgte å slutte av 50 km før de nådde brekanten. Marit skriver i boken: «Vi hadde gått over grønlandsisen så langt det var is. Det hadde aldri vært meningen å svømme over, vi fikk være fornøyd, og la det være igjen noen grenser å sprengte for jenter som kom etter oss! Vi hadde gjort det vi kom for og hatt de flotte opplevelsene som var hensikten. Festen var over!»

De ble hentet av et helikopter den 14. august og fløyet til Søndre Strømfjord. De hadde vært 26 døgn på breen. En full traversering hadde de ikke gjennomført. De hadde sluppet den bryssomme oppstigningen i vest og den ennå bryssommere marsjen ned gjennom sprekkgeområdene i øst.

Kilder:

Pensgård, Anne M. 1991: Jenteturen over Grønland. SNØ & SKI, Årbok 1991, Oslo.

Sørensen, Marit, 1991: Jentenes tur. Cappelen, Oslo.

Pensgård, Anne M. 1991: Jentene som krysset isørkenen. SkiSport nr. 9, Oslo.

Pedestrian Crossing of Greenland 1990 (fransk)

Antonie Macquant, leder

Frederic Mathisen

Louis Marie Asselineau

Georg-Hansi Asselineau

Prøven! Norsk-svensk Grønlandsekspedisjon 1991

Initiativstager til denne turen var Per Einar Bakke (25). Han ville benytte turen over Grønland som trening foran Nordpol-ekspedisjon Transarktis '92. Med seg på turen hadde han Per-Ivar Weydahl (27) og svensken Rune Andersson (26). Ruten var valgt med omhu etter studier av kart, flyfoto og råd fra kjentfolk. Fra Constable Pynt skulle de gå til startstedet Scoresbysund-kolonien, så innover verdens største fjord, og deretter opp på bredplataet og vestover til Prøven. De beregnet å bruke 60 dager. Planen var altså å gjennomføre en av de lengste kryssninger bare med ski og pulk, 1200 km i luftlinje. Den italienske ekspedisjonen i 1983 var den eneste som hadde gjennomført en like lang tur bare ved hjelp av ski og pulker.

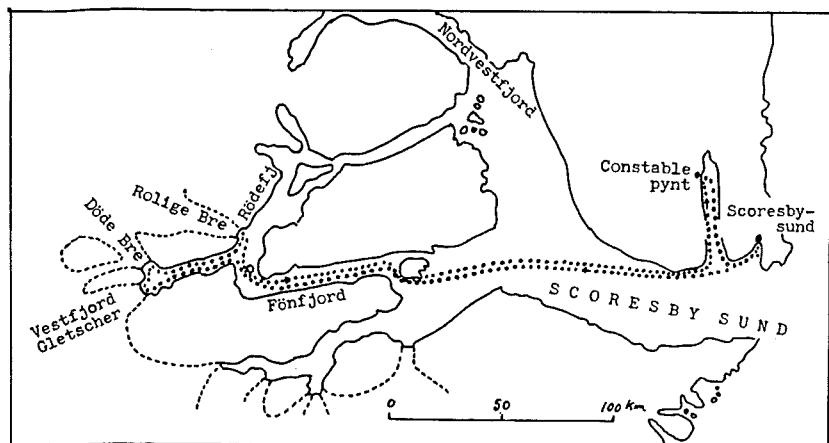
Bakke forteller selv resten av historien:

«Etter år med drømmer, planlegging og forberedelser var tillatelsen fra Dansk Polarcenter endelig vår.

Mot Scoresbysund

Det var en sitrende følelse å sitte i flyet og se den ville, forrevne Grønlandskysten nærme seg. Nå, den 8. mars, var eventyret i ferd med å begynne! I Constable Pynt ventet 23 kolli i god stand. Lekelystne grønlandsbikkjer logret rundt, og danskene tok videofilm av oss og ristet på hodet over «gale nordmænd». At vi hadde en svenske med gjorde ingen forskjell.

Det var mildt, minus 20-25 grader og strålende vær. Etter tre dagers

marsj var vi i Scoresbysund, og ble møtt av en flokk med nysgjerrige eskimobarn.

Gjestfriheten var det ingenting å utsette på. Vi ble straks invitert til stedets danske politimann med familie, og hans eskimokone disket opp med nyskutt sel og kraftsuppe. Dette var annen kost enn våre frysetørrede og vakuumpakkede kaloribomber på 5500 kcal. pr. dag, som vesentlig bestod av havregryn, sjokolade og fett.

Vestover

Vi takket for oss, spente på oss hver vår pulk med startvekt på vel 120 kilo og satte spreke og forventningsfulle avgårde. Fjordisen var slett ikke flat overalt. Det gikk opp og ned mellom bølgedalene, og her og der var noen smale råker og tidevannsskruinger. Pulkene var tunge, men dette ble oppveid av et fantastisk landskap og lys. Kilometerlange isfjell lå fastfrosset i fjordisen. Bakenfor reiste sylspisse fjell seg, og i de bratte dalene vellet brearmene frem fra den opptil 3 km tykke innlandsisen. Ikke en lyd var å høre. Det er en forunderlig og god følelse å være et lite menneske i en så voldsom og veldig natur.

To fortsetter

Den 4. og 5. dagen etter Scoresbysund lavet det ned med snø. Etterhvert målte løssnøen 0,5 meter, og vårt dagstempo falt til det halve: Fattigslige 8-12 km etter lange dager med snøbrøyting. Og så var uhellet ute: Svenske Rune fikk skadet begge bena. Vi holdt det gående nærmere en uke med omfordelt pulkvekt og hjelp til Rune, uten at skaden leget seg. Det var ingenting annet å gjøre enn å aktivere nødpeilesenderen, og den 10. dagen ble han hentet ut med helikopter.

Føret ble snart bedre. Vi var kommet godt i siget, og jog fremover. Kropp, utstyr og proviant fungerte bra. Det var sjelden kaldere enn minus 35 grader, og så langt vest som vi var kommet var været stabilt. Scoresby Sund var passert, likeså Hall Bredning, Gåsefjord, Føn fjord og enden av Rødefjord. Vestfjord og oppstigning på breplataet var neste!

Full stopp – og retur

Vestfjorden var porten til breplataet og de hvite, endeløse flater. Forventningene var store til hvordan oppstigningsforholdene ville være. Ytterligere to dager fulgte før vi skimtet Vestfjord Gletscher i det fjerne. Jo nærmere vi

kom, jo mer endret føret seg. Fjordisen ble mer og mer kupert, fastfrosne iskoss og 10-15 meter høye isfjell sinket oss. Om nettene våknet vi av voldsommet smell fra breen. Aktiviteten var tydeligvis stor, og det var intet oppuntrende tegn. Fremdriften ble vanskeligere. De siste 10 timene med gange hadde vi tilbakelagt vel 1,5 km tilsammen med 100 kilo tunge pulker på slep — over råker, nyfrosset fjordis, tidevannsskruinger og kalvingsis fra breen. Etterhvert ble det full stopp. Foran oss tårnet ismassene seg opp i 8-10 meters høyde. Presset fra den blåsvarte, veldige breen høyere oppe gjorde at isen stadig beveget seg. Det smalt og brakte og meterhøye isblokker løsnet i ett sett. Vi satte fra oss pulkene og brukte dagen til å rekognosere. Vårt håp var å finne et farbart spor langs de stupbratte fjellsidene, men det viste seg snart at fremdrift var umulig og livsfarlig. Vi brukte timer på å klatre forsiktig tilbake til pulkene. Nødløsningen var å forsøke Døde Bre, men forholdene viste seg å være like umulige der. Datoen var ironisk nok 1. april, og dette var litt av en 1. aprilsnarr. Vi kom ikke videre.

Nå var tiden og provianten knapp dersom vi skulle ha håp om å nå vestkysten. Runes skade, uvær og umulige oppstigningsforhold hadde allerede forsinket oss med nærmere 2 uker. Ut av Vestfjord og nordover Rødefjord bar det, med håp om at brearmen Rolige Bre måtte lyde navnet sitt. Men nei. Sprekker på kryss og tvers og isskruinger så langt øyet kunne se. Og fjellene var like bratte.

— Det går hvertfall bakover, var Per-Ivars lakoniske kommentar da vi starter på de 350 kilometerne tilbake til Constable Pynt. Vårt siste håp var å chartre helikopter eller fly forbi ismassene. Dette viste seg å ville bli alt for kostbart. Snipp, snapp snute, så var Grønlandseventyret ute. For denne gangen. Vi var fulle av mektige naturinstrykk, rike på nyttige erfaringer, og hadde tilbakelagt 700 km på ski på 38 dager — uten å komme over den lokkende innlandsisen. Og det må vel være en slags rekord?»

Kilde: Bakke, Per Einar personlig meddelelse.

Arctic Trail 1991 (norsk)

Den 21. mars ble Rolf Arne Nilsen og Kjell Langaker fløyet med helikopter til sjøkanten av Hann Gletscher. Etter bare en times gange var de nødt til å stanse og slå leir på grunn av totalt tap av sikt. De ble også liggende neste dag. Tett snødrev gjorde det umulig å komme videre.

Den tredje dagen fikk de klarvær og kunne komme avgårde etter noen

timer. Løssnøen rakk dem til over knærne når de gikk på ski. Derfor måtte de først gå opp et spor før de begynte å trekke pulkene som hver veide 120 kg. Lasten måtte deles i to så det ble mange turer mellom leir 1 og 2. Dagen etter var snøen like dyp og løs og framdriften fortsatte på samme måte som dagen før.

Den femte dagen var det tett snøvær og null sikt, og da de hadde et sprekkeområde foran seg, valgte de å ligge i teltet.

Den sjettede dagen startet med klarvær og vindstille. Snøen var noe fastere, og de gjorde en brukbar dagsetappe. Klokken fem om ettermiddagen, da de nærmet seg 800 m o.h. gjorde de klar til å slå leir. Det hadde frisknet på med noe vind, men ikke verre enn at det var til å leve med. Men plutselig øket vinden til en styrke som ingen av dem noen gang hadde vært i nærheten av. De ble overfalt av en Piteraqa (eskimoenes navn på stormer fra innlandsisen). Dette skjedde før de hadde rukket å få opp teltet, og det var ikke mulig å få det opp. De måtte også oppgi å grave seg ned i snøen, da stormen fylte opp gropen like hurtig som de spadde den ut. Under planleggingen hadde de forutsatt at det kunne bli problemer med å få opp teltet, og de hadde kjøpt hver sin vindsekk. Vindsekkene var forsynt med tre glidelåser, slik at man kunne lukke seg helt inne. Men det viste seg da de skulle søke ly i sekkene, at glidelåsene åpnet seg på grunn av det enorme vindpresset og vakuemet på lesiden. Dermed var nytten av vindsekkene lik null. Det var også umulig å få de vibrerende flikene sammen for å tre i glidelåsene på nytt.

Teltet som hadde ligget flatt forankret til snøen, var nå sammenfiltret og nesten dekket av snø. De forsøkte å få det løsnet, og til slutt fikk de klar en flik som kunne gi ly til en person.

Rolf som nå var blitt en del nedkjølt fikk krype inn under teltfliken, og etter mye besvær klarte han også å krype ned i soveposen. Imidlertid var klærne hans fyllt av snø, og han fikk også mye snø med inn i posen da han krøp inn i den .

Utpå natten, antagelig ved tretiden, hadde Rolfs tilstand forverret seg ytterligere, og han mente det var stor fare for at han ville få alvorlige forfrysninger i begge føttene. På grunn av tidsnød hadde de forsøkt å få opp teltet før de tok på fotposer. Senere var dette helt håpløst.

På grunn av den umulige situasjonen de var havnet i og uvitende om hvor lenge Piteraqa'en ville vare, besluttet de seg til å avbryte ekspedisjonen. Det medbragte radiofyret ble derfor aktivert. Mens uværet pågikk holdt Kjell seg oppreist og i kontinuerlig bevegelse i nærheten av kameraten.

Etter 36 timer løyet vinden av. Det var da den 28. mars klokken

fire-halv fem om morgenen. Klokken 0500 kom et helikopter. Foruten føreren og mekanikeren var politimesteren i Agmagssalik og to hjelpere ombord. De to ble øyeblikkelig tatt hånd om og fløyet til sykehuset i Agmagssalik. Her ble Rolf innlagt, mens Kjell slapp med en frostskaide på høyre håndledd.

På tross av de alvorlige hindringene værgudene la i veien for de to helt fra starten av, har de uttalt et håp om å få fullføre marsjen over Grønland en annen gang.

Kilde: Langaker, Kjell, 1991: Arctic Trail 91. Rapport, ikke publisert.

Den Tronhjemske Grønlands Ekspedisjon 1991 (norsk) (F)

Fra Agmagssalik ble Asbjørn Mangerud (27), Morten Ulsnes (27) og Ole-Finn Håndlykken (27) fløyet til Hann Gletscher i Sermelikkfjorden. I starten dro hver en pulk på 85 kg. Første dag, 4. april, var de fornøyde med å ha klart 14,3 km. Forholdene var ikke de beste de første dagene. I dagboken til Ole-Finn står det 5. dagen: «Dagen gikk ellers som normalt. Vind, skavler og atter skavler. Skavlene var enda større i dag, opptil en meter høye på det verste. Tungt å gå, ikke den helt store framdriften.»

Etter at høyeste punkt var passert ble det bedre, men fortsatt slitsomt. Dagboken 19. dagen: «En tung dag for meg. Våknet ikke før kl 0645 til min kokkeøkt. Hadde stappet propper i ørene på grunn av snorkingen til mine kompisar. Tror vi hadde turens laveste morgen-temp i dag, -32 inne i teltet. I tillegg blåste det en sur vind som vi fikk midt i trynet hele dagen . . . Hadde på meg Gore-Tex bukse etter bare en halv time. Livredd for å forfryse tisse-fanten. Jeg er villig til å ofre mye, men der går grensen. Ellers så var det ansiktsmaske og slalombriller hele dagen.»

Den 21. dagen kom de frem til den nedlagte DYE II. De ble forbauset over å finne to amerikanere der, og ble kongelig mottatt. Alt det de hadde fantasert om i de siste ukene kom på bordet. De ble i to dager. Men amerikanerne syntes antagelig de var litt rare for først kom de stupende inn i fra villmarka og hev i seg alt de fikk av mat, deretter la de igjen halvparten av sin egen proviant.

Etter DYE II gikk det raskt videre: Den 27. dagen så de land. Foran lå en labyrinth av blåis og sprekker. Etter nøyaktig navigering traff de nedstigningspunktet. De startet en langspurt for å få satt opp teltet på bar mark. Det gikk ikke. De måtte bite i det sure eple å overnatte på isen. Dagen etter

omfavnet de hver sin gråstein. Klokken 1230 den 29. dagen hadde de krysset Grønlands innlandsis.

Fra iskanten til sivilisasjonen var det 30 km. De bestemte seg til å gå non-stop til Søndre Strømfjord. Først gikk de til politiet som ved første øyekast uttalte: «Hei, dere må være nordmennene, jeg kan se det på skjegget.» Neste besøk var restauranten.

Kilde: Den Trondhjemske Grønlands Ekspedisjon 1991. Utdrag av rapport skrevet av deltagerne, ikke publisert.

Sisorartartut '91. Den andre jente-ekspedisjon på Grønland (norsk, 1991)

Den 9. april ankom Liv Arnesen (38), Unni Syversen (40), Julie Maske (26) og Marita S. Haugen (29) Angmagssalik. Ti dager senere ble de satt ut nederst på Hann Gletcher med helikopter. De dro hver sin pulk på 95 kg. Det var tungt føre med varmegrader, men de avanserte likevel 3 km og 320 høydemeter på denne første halve dagen. Videre lar vi Liv Arnesen fortelle om turen:

«Den 21. april: Vindstille morgen, økende vind utover dagen. 0 grader. Tungt å dra pulkene over store snøskavler.

22. april: Våknet 0300 til storm som stilnet av ut på dagen. Avmarsj 1230. Ved 17-tiden voldsomme tordnende vindkast. Umulig å bruke vindsekkene. Besluttet raskt å sette alt utstyr i to pulker og bruke de andre to til nødbivuakk. Vi setter oss to og to i pulkene og hadde med oss sovepose, litt sjokolade og en termos. Pulkene var forankret med isøkser og snøanker. Liv fikk seg en trøkk da hun blåste avgårde da hun slo ned snøanker. Ikke lett å orientere seg i snøfokket. Pulkene ristet og tippet rundt i stormkastene. Vi var midt inne i en pitera! Dagen etter kunne vi se at en del av «tordenen» vi hørte skyldtes ras fra hengebreen rundt Hahn Gletcher. Vi satt i pulkene 17 timer.»

Dagen etter stormen tøket vi tøy, hvilte og tok et overblikk over «skadene.» Vi hadde fått bensinlekkasje og fått ødelagt en del mat og skjønnte at vi ikke hadde nok mat til å nå Diskobukten og endret kurs til Søndre Strømfjord.

I ettertid har vi fått endel spørsmål og kommentarer på hvordan vi kunne blande mat og brennstoff? Dette var noe bare jenter kunne greie o.s.v. Tydelig var det at «verdensmestrene i friluftsliv» aldri har opplevd

orkan. Vi tenkte kun på å redde oss selv og mest mulig utstyr. En av de fire andre ekspedisjonene som hadde hatt problemer før vi la ut på vår ekspedisjon, ble hentet ut omtrent der vi befant oss etter å ha ligget 36 timer i en piterač. Vi hadde alle den ene deltakerens blå fingre og tær friskt i minne.

Selv var vi fornøyde med hvor raskt vi greide å komme oss i sikkerhet. — Og det var 17 lange timer mens stormen herjet med oss: Ville forankringene holde? Hva med pulkene med utstyr? Var de fremdeles ved siden av oss eller hadde de rast ned breen? Ville vi følge etter? Hva med psyken vår — ville den holde?

Men problemene tok ikke slutt. Været ble riktignok bedre. Det ble klarvær og kaldt, men store skavler gjorde den siste etappen opp på plataet til en har tørn. Det største problemet var imidlertid primusene. Vi var blitt tipset på forhånd å sjekke brennstoffet nøye på Grønland. Vi hadde i ventedagene i Ammassalik brukt den ene brenneren hver dag, og alt fungerte bra inntil perioden rundt stormen. Vi skrudde den fra hverandre en mengde ganger og fant ut at den var blitt tett. Skifting av deler og dyse hjalp ikke. Etter hvert ble effekten av den andre brenneren også dårligere og dårligere. Vi hadde fått med oss brennstoff med bly som avleiret seg og tettet primusen.

Det tok lenger og lenger tid å smelte vann. Til slutt gikk vi over til bare å bruke kaldt vann. Det var vanskelig å få full effekt av den frysetørrede maten, — og bensinsmaken var der . . . Kaldt var det også. Frisk vind og minus 20 midt på dagen, og under 40 når solen gikk ned. Den 2. mai om morgenen var det umulig å få liv i brenneren.

Vi kunne ikke nå frem til DYE 2, en tidligere amerikansk radarstasjon som nå var bemannet med forskere. Vi kunne heller ikke nå fram til Isortoq, det nærmeste bebodde stedet. Etter to timers diskusjon om mulige alternativer, tok vi den tunge beslutningen å aktivisere nødpeilesenderen. Det var klart vær, men barometeret var synkende . . .

To og en halv time etter at senderen var aktivisert kom det fly fra nordøst. Vi hadde VHF-radio og fikk forklart situasjonen. Ba om primus, brennstoff og mat. Vi fikk beskjed om at de ville komme tilbake om tre timer. I mellomtiden fløy et rutefly fra Grønlandsfly over i lav høyde. Flygeren var fra Stavanger! Han spurte på vegne av politi i Søndre Strømfjord hvor mange tonn (!) mat vi trengte . . . Han lovt å sende en fax hjem om at alt tross alt var OK og at vi ville fortsette. Heldigvis gjorde han det. Lite visste vi da at dagen etter preget forsiden på en av tabloidavisene med «Jenter i nød på innlandsisen», og ikke særlige oppløftende antydninger i påfølgende artikkel. Heldigvis tikket faxen fra vår landsmann i

Grønlandsfly inn på kontoret til mannen min et par timer etter at avisen var kommet ut.

Nød-droppet kom med primus og parafin. Mat kom det også i form av hermetikk: forloren skilpadde med cherry i spagetti, hønsesuppe, gule erter, hakkebøf, ris med koketid 16 min. og hermetiske pærer, ananas og aprikos. Vi satte oss ned og spiste glupsk — alt dette gikk det ikke an å dra med seg. Og mat uten bensinsmak smaker himmelsk. MEN i droppet lå det også en beskjed fra politimesteren i Nuuk. Vi skulle vende om og gå tilbake «til gletcherspaltene ved Ammassalik» og der aktivisere nødpeilesenderen slik at vi kunne hentes ut. Meldingen avsluttet: «Ordren SKAL etterkommes». Vi antok at det ikke hadde vært kommunikasjon mellom politiet på øst- og vestkysten. Da vi startet fikk vi beskjed om at uansett hva som skjedde måtte vi gå vestover — det lille helikopteret som var stasjonert i Ammassalik var ikke egnet for redningsaksjoner. Så vi meldte dette til politibetjenten oppe i luften, og at vi nå hadde fått den hjelp vi trengte og gikk videre mot DYE 2 og Søndre Strømfjord. Vi fikk et nølende OK og lovet å kalle opp og melde om tilstanden når vi hørte fly . . .

Tre timer etter flydroppet kom skyene og snøværet. En uke senere lenger vest hørte vi flydur. Vi meldte alt OK. Vi begynte å seile vestover med up-ski skjermer. Piloten hadde en melding fra politimesteren i Nuuk: *Dersom vi fortsetter vestover blir tillatelsen og forsikring trukket tilbake. DYE 2 er forbudt område.* Jeg har aldri opplevd maken til verbal uppercut — tårene kommer. Dette er klart en maktdemonstrasjon fra Nuuk. Før start ble vi invitert til middag av forskerne på DYE 2 — av politimesteren i Søndre Strømfjord! Vi satte oss ned for å diskutere. Vi var fire. To ønsket å fortsette, to ønsket å snu. Det er bare å snu kompasset og gå tilbake den vei vi seilte friskt dagen før.

Vi bestemte oss for å gå til Isortoq, et lite fangstsamfunn sørøst for Ammassalik, for å unngå ny aktivisering av nødpeilesenderen samt redde utstyret vårt. Tidligere ekspedisjoner som var blitt hentet ut i helikopter fikk ikke ta med seg noe.

Tilbakemarsjen ble tung. Snøbyger, white-out og snø til knes. 20 minutter hver i tet, 1 time og 20 min, så en kort pause. En dag gikk vi i åtte timer — GPS'en viste 5 km. Dagene går, og brått går det nedover og vi skimter morenen. Det blåser opp, det er 15. mai. Grønlandsfly blir oppringt av familien hjemme som er bekymret, men de får beskjed om at all flyging er innstilt p.g.a. piteraqq.

Vi har imidlertid fått opp teltet mellom noen svære steiner. Vind og sludd setter teltet på en hard prøve, men det holder. Vi vet at turen nærmer

seg sluttet og kan begynne å fable om hva vi skal gjøre når vi kommer hjem til våre og sommer.

Stormen sluttet like fort som den begynte. Vi famlet oss videre nedover. Delvis på bre, delvis i morene. Om kvelden skimtet vi fjorden under oss i tåken, og det er overvann . . .

Vi hadde vært 29 dager på breen.

Dagen etter 17. mai og strålende sol. Vi har ikke sett solen siden nød-droppet og fyrer av et par salutter og synger nasjonalsanger. Går barbent på svaberget og tørker klær og utstyr. Dessuten ser vi sledespor på isen. Den er farbar!

På isen traff vi en fanger som tok pulkene våre bak sleden sin. Vi ble med på selfangst og isbjørnjakt helt ute på den gyngende isen i havgapet, med en sel som resultat. Om kvelden var vi fremme i Isortoq. Vi ringte hjem og slo oss til på skolen mens vi ventet et par dager på rutehelikopteret til Ammassalik».

Kilde: Arnesen, Liv: pers. med.

International Women's Expedition 1991

Ekspedisjonen ble ledet av karen Marie Graversen (DA, 26). De andre var Karoline Thomsen (DA/GR, 28), Olga Osetrova (Russland, 28) og Susan Frankenstein (USA, 28). De startet fra Akureyri på Island den 20. april og ble fløyet med Twin Otter til foten av Hutchinsons Gletscher. Herfra gikk de på ski og dro hver sin pulk.

Helt fullbefarne var nok ikke deltagerne. Piloten som fløy dem gjorde dem oppmerksom på at den kursen de hadde avsatt på kartet ikke var riktig. De fikk rettet det, ellers hadde de havnet på et helt annet sted enn det planlagte Søndre Strømfjord. Piloten lærte dem også å binde bretau. De hadde store språkproblemer da Olga Osetrova ikke kunne engelsk.

Under marsjen kom deltagerne enkelte ganger langt fra hverandre, men de hadde hellet med seg og fant hverandre igjen. Da det gjensto 15 km, ga de opp og tilkalte hjelp. Et helikopter fløy dem til Søndre Strømfjord.

Kilde: Graversen, Mie. 1993: Brutal Skønhed. Gyldendal.

AIDA x Greenland 1991 (norsk)

Fra Angmagssalik ble Erik Mortenrud, Sverre Planke, og Lars Ebbesen (37) fløyet inn til foten av Hann Gletscher. Hver mann hadde pulker på 70 kg med utstyr beregnet for 25-30 dager på skituren som var planlagt over til Søndre Strømfjord. De startet den 20. april kl 11.00 i perfekt være med -15°C, vindstille og sol.

Oppstigningen på breen var enkel. De gikk til ca. 850 m o.h. før de ble stanset av sterk vind og slo leir. De så da kanten av innlandsisen. Neste dag fortsatte klatringen opp til ca. 1000 m før de dreide vestover mot Søndre Strømfjord. Det begynte å snø om ettermiddagen, og det fortsatte det med i tre dager. Sikten var lik null med fullstendig «white-out». Natten etter sluttet det å blåse og snødybden var over 50 cm da de krøp ut av teltet. En lang og hard dagsmarsj brakte dem bare 3-4 km fremover.

Utpå ettermiddagen begynte Erik å få smerter i høyre lår og hofte. Det ble verre neste dag, og han hadde problemer med å holde følge. De bestemte seg for en hviledag, men smertene ble bare sterkere og han greide ikke å gå. Tidlig neste morgen ble det bestemt at han måtte hentes ned fra isen. De aktiviserte nødpeilesenderen kl 8.00. Ved hjelp av nødradio fikk de kontakt med et transatlantisk fly, og helikopterbasen i Angmagssalik kunne fortelle at helikopter var underveis.

Været var bra, men det tok hele dagen før helikopteret fant fram fordi posisjonen ble feilaktig referert fra flyet. Vinden økte utover dagen til omkring 90 knop. Da helikopteret nådde inn, på tredje forsøk inkludert bensinfylling underveis, måtte de bare komme seg raskest mulig ombord. Alt utstyret ble etterlatt.

Etter et døgn på sykehuset ble Erik utskrevet og alle fløy hjem. Erik hadde fremdeles smerter, og han var sykemeldt i tre uker. Endelig diagnose på Rikshospitalet var akutt virusbetennelse i leddbåndene i hoften.

Det var en stor skuffelse for alle tre at de ikke kom over Grønland og et stort tap at alt utstyret måtte forlates på breen.

Kilde: AIDA x Greenland 1991. Rapport skrevet av deltagerne.

Norsk Grønlandsekspedisjon 1991. Rekordfart over innlandsisen (F)

Ivar E. Tollefsen (29), Odd Harald Hauge (35), Morten Lie (28) og Bård Stokkan (30) ankom Angmagssalik den 30. april. Planen var å gå til Søndre Strømfjord, og å sette rekord på distansen. Det viktigste var likevel å fullføre. Været laget vanskeligheter for helikopteret som skulle fly dem

inn til startstedet Hann Gletscher i bunnen av Johan Petersen Fjorden. Ventetiden ble så lang at de tenkte også på å fly over til Søndre Strømfjord og gå den motsatte veien. Da fjorden var åpen og full av drivis var det ikke mulig å bruke hverken båt eller ski for å komme til startstedet. Men den 16. mai etter tre avskjedsmiddager ble Ivar med utstyr satt av ytterst i Johan Petersen Fjorden. Noen timer senere ble resten fløyet ut. Snøen var så dyp at helikopteret måtte holdes en halv meter over snøen, mens de fire jobbet på spreng for å få ut alt utstyret.

Den første kvelden gikk med til å gå de 12 km inn til Hann Gletscher. Hver av dem dro pulker på 50,677 kg. Det er de letteste pulker noen ekspedisjon har gått med. De 677 gr var øl til å feire nasjonaldagen med.

Den 17. mai startet de fra havnivå og begynte oppstigningen. Etter åtte timer var de 1244 m o.h. og hadde tilbakelagt 10 km. En bra start. Ventetiden hadde ikke tatt fra dem lysten på en rekordtur.

Ekspedisjonen brukte satelittnavigator (GPS) som hentet ned opplysninger fra opp til fire satellitter på en gang. Med forhåndsprogrammerte posisjonsangivelser om start og innkomst, fikk de i løpet av kort tid oppgitt eksakt posisjon, høyde, utgått og gjenværende distanse.

Selv om været ikke var det beste, gikk det greit unna. Den 5. dagen fikk de radiokontakt med et fly på vei til USA i det det passerte. Foreldrene til Bård var ombord og fikk snakke med sønnen sin nede på breen.

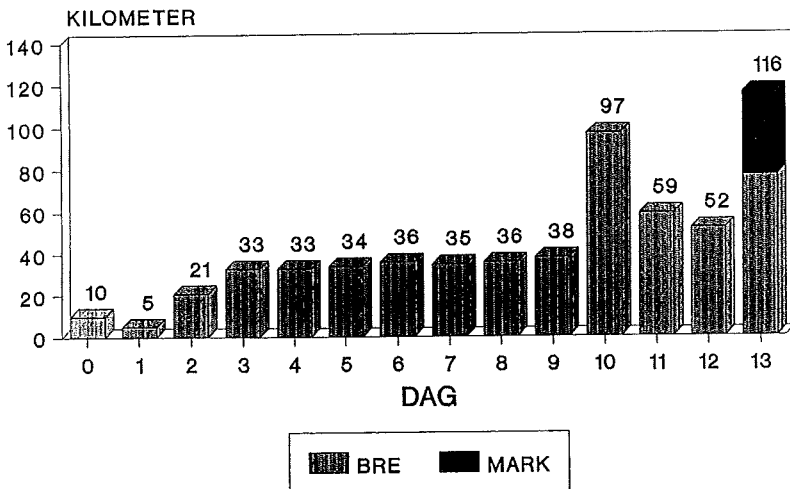
Vi visste at en jentee ekspedisjon hadde fått beskjed om å snu, og Ivar og Odd Harald gjorde seg klare til å møte dem til en helaften. Dessverre ble det ikke noe møte.

Den 9. dagen fikk de vind skrått bakfra og det står i rapporten: «Vi var avgårde kl 09.45 og prøvde å seile ved hjelp av teltdukene, men måtte fort innse at det skal mye vind til for å flytte på 250 kg (2 mann/pulker). Derimot var vinden absolutt sterk nok til å rappe utstyr som ikke var festet skikkelig. Jeg hadde festet både votter og lue til bukseselene, men det hendte ofte det ble morsomme redningsoperasjoner når noen skulle løpe etter utstyret som ble tatt av vinden, med pulk hengende bakpå.»

Dagen etter våknet de opp til full storn, men rigget seg allikevel til for vinden kom skrått bakfra. Etter at de hadde gått en stund var det klart at de kunne seile ved hjelp av teltdukene, og de jobbet mye med å finne festeanordninger. Det gikk ganske brutalt for seg i den sterke vinden. Ivar og Bård kom opp i 60-70 km/t og hadde det veldig morsomt, men det ville det ikke vært om de hadde kommet fra hverandre på den kokende snøflaten. Totalt la de bak seg 97 km den dagen. De hadde mistet telstengene som lå oppe på en av pulkene og måtte improvisere en teltløsning. Den første varianten, der de bygde en lemur av snøblokker og så lagde et skråtelt av ski og pulkedrag i retning av vinden, ble nesten en felle. Lemuren virket som en snøsamler og la all snøen oppe på teltduken. De skøv den videre så godt de kunne, men måtte sove litt innimellom. Ingen misunte Morten som laget middag den natten. Etter hvert ble de

DAGSETAPPER

NORSK GRØNLANDSEKSPEDISJON 1991

trykt ned av all snøen, og den kunne ikke lenger skyves videre. Da det endelig ble morgen var det noen som lå fastlåst. Odd Harald hadde heldigvis krefter og plass nok til å begynne å grave de andre ut.

Det planlagte besøket på DYE 2 ble det ingen ting av. Vinden hadde blåst dem for langt mot nord.

Den 13. dagen var de fremme ved Høyde 660, og kunne gå ned fra breen med ski på bena uten problemer. Det var gjort et grundig forarbeid med hensyn til posisjoner og ruter for å treffe riktig gjennom breområdet i kanten av innlandsisen. Fra havnivå til de var på bar mark hadde de brukt 12 dager og 23 timer. De hadde klart å slå den tidligere rekorden som var på 22 dager. Ett døgn og 40 km senere var de alle i Søndre Strømfjord.

Noen av grunnene til at det ble en så rask kryssning av innlandsisen var at de hadde bestemt seg for lange dager uansett vær og føre, lette pulker og nedstigning av breen på natterstid uten ismelting, og etter en nøyte planlagt rute.

Kilder:

Stokkan, Bård, 1991: Norsk Grønlandsekspedisjon 1991. Rapport ikke publisert.

Tollefsen, Ivar E., 1991: Over Grønland på rekordtid. Snø & Ski, nov. 1991.

Asker og Bærums Budstikke, 4. juni 1991: Raskest over Grønland.

Grønland på Ski 1991 (norsk, fransk) (F)

En rask tur over innlandsisen på Grønland var målet for Vegard Ulvang (28, N) og Pierre G. Peret (27, Fr). De startet fra Isortoq den 22. mai kl 1500. Hver dro en pulk på 50 kg. De første ti dagene var det tungt føre med mye snø, og de klarte ikke å holde den beregnede farten. Derfor gikk de i fire dager på halv rasjon for å drøye provianten og være sikre på at den varte til de kom over. Vekten på pulkene, og dermed antall dagsrasjoner, var satt så lavt som mulig. Dagsrasjonene var beregnet til 5000 kcal. De siste fem dagene var føreforholdene bedre, og en dag med god medvind rigget de til et seil av teltduken og seilte 40 km. De kom ned fra breen Høyde 660 den 6. juni kl. 1700. Derfra var veien ikke lang til Søndre Strømfjord. På turen over Grønland hadde det hatt et vekttap på tilsammen 12 kg.

Traverseringen hadde blitt gjennomført på 15 dager og 2 timer. Det er den nest beste tiden. En bedre tid var gjort bare noen dager tidligere. Se Norsk Grønlandsekspedisjon 1991.

Kilde: Ulvang, Vegard, personlig meddelelse.

South East Greenland Traverse 1991 (engelsk)

Ekspedisjonen bestod av fire deltagere. Fra Angmagssalik ble de satt ut til Sermelik Fjord med båt. En uke senere, og den 26. juli, etter at de hadde gått i fire dager på breen, brøt en av deltagerne fullstendig sammen både fysisk og psykisk. Så langt hadde alt gått bra og det hele så lovende ut. Den sykes tilstand var slik at han var ute av stand til å dra pulken og det var til og med vanskelig for ham å gå på ski.

Det var klart at de ikke kunne fortsette. Den syke måtte til lege. Nødsenderen kunne de ikke bruke for de var ikke i en nødsituasjon. Å gå tilbake samme vei de var kommet var heller ikke mulig da de ikke ville kunne få båtskyss. De måtte gå til Isertoq.

De ble enige om at alle skulle hjelpe til med å få den syke ned til brekanten. Så skulle to gå tilbake og fortsette turen etter planen, mens lederen fulgte den syke. Alt utstyr og proviant som ikke var nødvendig for syketransporten ble lagt i et depot og merket på beste måte.

På veien ned fikk de tykk tåke og måtte slå leir da de var i et farlig sprekkområde. Det begynte å snø og blåse, og de ble nødt for å ligge i tre dager i teltet før de kunne gå videre. De kom ned til brekanten og hadde bare 9 km igjen til Isortoq. De to som skulle gå tilbake og fortsette turen måtte nå se i øynene at de neppe ville kunne finne igjen utstyret som sannsynligvis var føyet ned slik at alle spor var slettet.

Alle fire tok veien til Isortoq og fikk den syke til lege. Dette var en sørgelig slutt på en tur som de hadde brukt to år på å forberede og som de hadde brukt mange penger på.

Kilde: Per. med. fra lederen.

Norwegian-Italian Winterexpedition 1992

Bare noen få har forsøkt å gå over innlandsisen om vinteren. Ingen har klart det. Odd Eliassen (48) brant for tanken å gå over Grønland midtvinters, og sammen med Stein Aasheim (41) og Reinhold Messner (48, Italia) skulle planen settet ut i livet. Alle tre er veltrente og rutinerne fra fjellklatring og ekspedisjoner i Arktis og Antarktis. Messner er den eneste i verden som har besteget samtlige 14 fjelltopper som er over 8 000 meter.

I Angmagssalik hyrte de eskimoer og hundespenn og ble satt over til Isortoq. Planen var å gå over til Søndre Strømfjord. De startet den 6. januar med hver sin pulk på 85 kg. Aasheim forteller:

«Etter et par liggedager i storm - og silregn, utnyttet vi effektivt en liten

glippe i lavtrykkene og kom oss innpå breen. Så var vi iallfall i gang. Men neste dag var igjen helt marginal for skiturister utendørs. Sterk vind, snø og tåke. Men vi ble enige om å gjøre et forsøk. Høyere opp og lenger inn ble det sikkert bedre.

Etter tre timer måtte vi gi oss. Vinden hadde øket på til en solid storm, og hva det var i kastene er ikke godt å si. Vi skrek inn i ørene på hverandre for å bli hørt. Jeg fikk de første flekkene av hvit, gjennomfrosset hud i ansiktet. Var det overhode mulig å få opp et telt i dette været? Men tanken på å begynne å grave seg ned utpå denne vidda var enda mer skremmende. Etterpå var vi enige om at dette var ny «pers» i «teltoppslagning under ugunstige omstendigheter».

Odd har så dårlige nerver at han alltid har med seg sov-i-ro for å slippe å høre stormkastene rive i teltdukene. Men nå hjalp det ikke. Mye av natta gikk med til å presse mot vindkastene fra innsiden.

— Etter to dager på Grønland har jeg opplevd verre stormer enn i løpet av tre måneder over Antarktis, sa Reinhold.

Det ble mye av den slags de neste dagene.

Vinden nådde heldigvis aldri samme styrken igjen. Men snøen ble verre. En dag vadet vi i fonner til midt på magen. En annen dag måtte vi først sette igjen pulkene og trække spor for å gå tilbake og hente lasset. Det blir ikke lange dagsetappene på den måten. Mat for 40 dager var iallfall ikke nok for å komme over Grønland . . .

Vind og løssnø resulterte i det samme i dagene fremover:

Timer i soveposen for å vente på levelige forhold . . .

Vi ga opp Grønland etter 70 km i en høyde av 1700 meter. Vær og føre var umulig. Men det var teltet som egentlig stoppet oss. Antarktis-teltet til Reinhold hadde en innerduk som var helt tett og ikke slapp ut kondens. På Sydpolen fungerte det fordi det var sol og tørr kulde. På Grønland la kondensen seg i tykke lag. Når vi kokte smeltet den. Etter hvert var alt en eneste iskake. Soveposene var isklumper som måtte brekkes opp hver kveld. Vi greide ikke å komme ut og inn av teltet uten å ta fram primusen og smelte opp klidelåsen. Vi brukte seks dager tilbake til Isortoq.»

Når man kjenner til hva disse tre er verd som ekspedisjonsfolk, så forstår man hvilke vanskeligheter de måtte ha hatt for å ta beslutningen om å snu. Vinteren på det mørkeste inne på Grønlands innlandsis er på ingen måte noe å spøke med.

Kilde: Aasheim, Sten P.: Grønlandsisen slo tilbake.
Vi menn, nr. 15/16-1992.

AWE American Women's Trans Greenland Expedition 1992

Fire amerikanske kvinner planla å gå på ski tvers over Antarktis. Til denne kjempeoppgaven trengte de trening og erfaring. Derfor bestemte lederen Ann Bancroft (36), Sue Giller (45), Anne Dal Vera (38) og Sara Harrison (38) seg til å gå på ski tvers over Grønland. Det ville være en god prøve på det meste av det de ville oppleve i Antarktis.

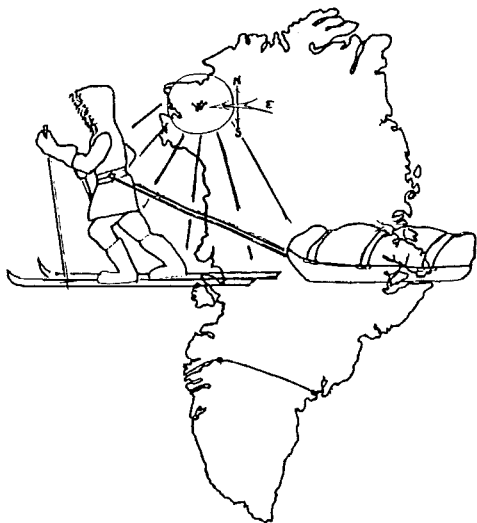
Den 3. april 1992 ble de fløyet med helikopter fra Angmagssalik opp på innlandsisen til en høyde av 1000 meter, 12 km sydvest for Hanm Gletscher. Herfra startet de med hver sin pulk på 90 kg. Allerede andre dagen fikk de store problemer. Primusen ville ikke brenne. Uten varme til å koke mat og tine snø var det hasardiøst å fortsette. Over radioen fikk de kontakt med Angmagssalik. Grunnen til vanskeligheten var at de hadde kjøpt parafin i Angmagssalik og den virket ikke i deres brennere som måtte ha whitegas. De hadde ikke hatt tid til å teste brennstoffet i Angmagssalik. Etter fem kalde dager i teltet kom et helikopter med nye primuser og mer brennstoff. Selv om flere døgn var gått tapt, startet de opp med nytt mot. Dagen etter opplevde de sin første storm, en piteraqa, og måtte ligge i ro og vente til være hadde bedret seg. Men den 9. dagen: «Radio kontakt. Alle er i god form. Alt fungerer bra. Så langt har treningsturen vært slik vi ventet den: ristet av små vansker, prøvet systemet og gitt oss praksis i det uventede.»

Turen fortsatte med korte etapper på trått føre og lange etapper hvor de kunne bruke vinskjerm: «Det er en utrolig opplevelse å seile over snøflaten. En oppkvikkende kontrast til det langsomme tempoet når vi drar sledene.» En dag seilte de 34 km på et par timer. Den dagen kunne det blitt langt mer, men den ene skjermen gikk i stykker og kunne ikke repareres i den sterke vinden.

Den 25. dagen ble Sara syk med feber, kvalme og ryggmerter. På grunn av dette kunne de gå bare halve dagsmarsjer. Forsinkelsen i starten, syv døgn med storm og sykdom gjorde at provianten som var beregnet på 35 døgn ikke rakk til, selv med rasjonering. De var ikke langt fra målet, men bestemte seg til å bryte. Den 43. dagen på breen ble de hentet ned til Søndre Strømfjord med helikopter. «Here they really eat for three days until they catch the SAS flight to Copenhagen on May 18th.»

Kilde: Ann Bancroft, pers. med.

ARNAT 1992. Første danske skiekspedisjon og bare kvinner (F)

De to danske jentene, Lone Madsen (32) og Lis Lindal (30) startet fra Isortoq 5. april med det mål å gå på ski og trekke hver sin pulk til Søndre Strømfjord. I starten fikk de hjelp opp på innlandsisen av to grønlandere med hundespenn de første 7 kilometerne til en høyde av 500 m. Da eskimone forlot dem, fortsatte de to videre med sine pulker som veide 95 kg. Etter fem kilometer slo de leir og var fornøyde med den første dagen. Mat hadde de med for 40 dager. Til navigering hadde de med kompass, satellittnavigator og sekstant.

Starten med de tunge pulkene var besværlig. Lone skriver: «Det gikk opad. Mange ganger så meget at det var like på grænsen af, at vi kunne klare hver vores pulk. Vi gikk nærmest i slalom for at kunne gå på flade og glatte snefelter, hvor pulken gled godt. Lis, der er en del kilo lettere end jeg, måtte slås særlig meget med sin pulk; ofte var det tæt på at det var pulken der trak hende og ikke omvendt.

Vi hadde behov for trøst, og det fikk vi. Daglig forsikrede vi hinanden, at det kun kunne blive bedre: formen ville blive bedre, pulken lettere og tærrenget fladere. Og da vi efter et par dage løb ind i østkystens mest berygtede storm, Piteraqaq, tog vi imod den som en gave. Tænk sig at kunne sove og hvile helt uden dårlig samvittighed.

... Det lykkedes os at komme ud af teltet, og derefter foregik al bevægelse på alle fire, støttende sig til en spade. I praksis på en måde at vi hakkede spaden ned i sneen foran os og klamrende os til den for ikke at blæse væk.

... Fra da av besluttede vi os til at invide den ene apsis, forteltet, til toiletafdeling. Ud ville vi ikke igjen.

Efter to nætter og en dag løjede viden af, og vi kunne fortsætte. Stilhed, hvilken herlig lyd at vågne til.»

Lone og Lis i godt driv på innlandsisen.

Videre gikk turen etter programmet. De visste at pressefolk og interesserte hadde planer om å besøke dem. Besøket fikk de allerede dagen etter stormen. Ut av helikopteret, som kom fra Angmagssalik, strømmet 14 personer. Så ble det lempet ut stoler og et bord. På bordet ble det lagt en fin duk. Det ble et cocktail-party med champagne og herlige snitter ute på Grønlands innlandsis.

Kanskje i tidligste laget å begynne feiringen. De hadde jo bare gått 35 av 600 km lange turen de hadde startet på.

Etter å ha passert det høyeste partiet på innlandsisen fikk de de kaldeste dagene med trå snø og dårlig gli. Kulden varte ikke så lenge før de fikk en «hetebølge» på -10°C :

«Den dag det ble «forår» var meget karakteristisk. Det var den dag vi begynte at kunne lugte av os selv. Etter nu godt en måned uden krops og hårvask var — som Lis uttrykte det — posen med spæk og tørred kjød ren parfume ved siden av lugten af os.»

De gikk rett på høyde 660 og hadde en lett nedstigning den 11. mai. De hadde vært 37 dager på isen. I fem og et halvt døgn hadde de vært hindret

av storm, og to hviledager hadde de undt seg. To dager senere var de på Søndre Strømfjord.

Dette er den første helt danske skiekspedisjonen som har gått tvers over Grønland, og den besto av to kvinner. Arnat betyr kvinner på grønlandsk.

Kilde: Madsen, Lone, 1993: Hvide horisonter. Suluk, juli-desember, og pers. med. (Suluk er Grønlandsflys blad).

Sisorartartut 1992. Første norske kvinner over breen (F)

Liv Arnesen og Julie Maske hadde ikke vært lenge hjemme etter det mislykkede forsøket på å gå over Grønland, før de drømte om en ny tur. Allerede ved juletider bestemte de seg.

Denne gangen ville de gå fra Søndre Strømfjord til Isortoq hvor de startet året før. På flyplassen pakket de pulkene, satte feller på skiene, la 15 kg i ryggsekkene og startet med godt humør på innlandsisen igjen. Det var 4. mai og kaldt. Synet av det enorme brefallet vekket sommerfugler i magen på dem. Mildvær tidligere hadde forvandlet snøen til blåis. Sakte trakk de seg gjennom labyrinter av istårn og sprekker på fokksnø og blåis. Da de slo leir om kvelden var de fornøyde med å ha klart 4 km og avansert 50 meter i høyde. Dagen etter kom de opp til punkt 660 og la moreneområdet bak seg.

De første fjorten dagene hadde de strålende vær. De gikk 9-10 timer hver dag og klarte gjennomsnittlig 30 km. Fellene under skiene tok de av etter to dager, men kulden gjorde snøen trå som sandpapir. Pulkene ble frisiert ned til 50 kg. Likevel var det et slit å holde dagsmarsjene. Gnagsår fikk de også. Motvind eller vind skrått inn fra sørøst hadde de hver dag, men det lå an til å greie turen på 19 dager.

Etter å ha kommet over halvveis ble det slutt på finværet. Den 19. mai kom den første stormen. Det gjorde dem ikke så mye, det var godt med en hviledag. Noen dager senere satte det inn med snøvær som varte i tre dager. Den første dagen greide de 20 km på 11 timer. Det tok på kreftene. Dagen etter slo de leir etter 5 timer og 8 km. Den tredje dagen nådde snøen til over knærne og i skavlene til hoftene. Pulkene veltet og grov seg ned. De slo leir etter 1,2 km for å vente på vind som kunne pakke snøen sammen så det var mulig å komme videre. Det ble lange timer i teltet med høytlesning, soving og turer ut for å spa frem teltet. Vinden økte på og snøen gikk over til sludd. Mot kvelden satte det inn med stormkast, lyn og torden. I fire timer lynte og tordnet det. De følte det nifst å være på det høyeste punkt på vidda.

Dagen etter var sjøen pakket sammen og de gikk de siste 100 kilometrene på to dager. Den siste dagen på breen var som et eventyr. Den startet med white-out og gradvis oppklaring. De så de første fjellene i sørøst, og nunatakkene i nordøst. Skiene fikk gli og de fikk for første gang følelsen av at det gikk nedover. Utpå kvelden fikk de solgangsbrisen i ryggen og en tre timer lang nedoverbakke. Med utsikten til fjellene i nord og sør, havet frem rett frem med tusenvis av isfjell, følte de roen og lykken. Det var som en drøm.

De hadde brukt 23 dager på å gå tvers over Grønland. Ingen andre norske jenter hadde gjort det før.

Kilde: Arnesen, Liv, 1992: Sisorartartut 1992. Snø & Ski, oktober 1992.

Christiansand - Grønland 92 (norsk) (F)

Fra Isortoq startet Jan Arve Olsen, Jan Erik Grindheim og Per Ove Tønnesen, alle 34 år gamle, den 7. mai med kurs for Søndre Strømfjord. Allerede første kvelden fikk de oppleve en piteraqa som var så kraftig at teltet revnet. Men turen gikk videre. Hver mann dro sin pulk på 60 kg. De opplevde mer storm, og i alt hadde de fire liggedager. Ellers forløp turen stort sett uten dramatik. Selv om det var den kaldeste mai på Grønland på hundre år, fikk de endel smeltevann å vasse i før de kom frem til punkt 660 etter 22 dager på breen.

Kilder: Tønnesen, P. Ove: Pers. med.
Fædrelandsvennen 13. juni 1992.

Antarctic Walk Greenland Expedition (japansk, 1992)

De tre japanerne Kenji Yoshikawa, Masayuki Matsubara og Tetsuya Sano hadde planlagt å starte inne på innlandsisen ved Mont Forel og gå derfra til Søndre Strømfjord. Formålet med turen var å få trening til den planlagte Antarctic Walk South Pole Expedition som skulle finne sted et halvt år senere.

Men da været var dårlig, og det ville kreve to dager med godt vær for helikopteret å fly fra Angmagssalik til Mont Forel, ble planen endret. De ble isteden fløyet til Hann Gletscher. Herfra, i en høyde av 1400 meter, startet de den 28. mai med hver sin pulk på 90 kg.

Det var dårlig vær de to første ukene og de klarte bare 5-6 km pr. dag.

Snøen var så dyp at de sank ned til knærne selv med ski på. Deretter, da føret ble bedre, klarte de ca. 20 km daglig.

Fordi utstyret skulle hjem til Japan for ettersyn før det ble sendt til Antarktis, måtte de slutte av ved DYE II på grunn av tidsnød. De ble fløyet til Søndre Strømfjord.

Ekspedisjonene medbrakte i alt 35 kg utstyr til kommunikasjon og navigering. Ingen annen ekspedisjon har hatt med seg så mye. De hadde avtalt daglig kontakt med en radioamatør i Søndre Strømfjord, og det var første gang en ekspedisjon hadde HF radioforbindelse med en amatør i Grønland. Av de 35 dagene de var på breen hadde de god forbindelse i 32, og mottok daglig værmeldinger.

Kilde: Yoshikawa, Kenji: pers. med.

Italia - Cecoslovakchia Tracking 93

Den tsjekkiske fjellklatreren Viktor Beranek (41) og den italienske kvinnen Gabrielle Modonesi (40) startet fra Scoresbysund den 3. april. Planen var å gå inn Scoresbyfjorden til fjordarmen Gåsefjord og gå opp på innlandsisen der. Videre derfra til Gunnbjørns Fjeld og rett vest til Jakobshavn. Det er en rute på 1200 kilometer som de mente å klare på to måneder. Av utstyr hadde de en slede, vindskjermer og seil til å montere på sleden.

Noen få kilometer etter at de var kommet inn i Gåsefjord, oppga de forsøket og snudde. De hadde bare gått 80 km på fjordisen. De hadde klart 10 km pr. dag mot beregnede 30.

Det mislykkede resultatet må tilskrives at de var dårlig forberedt på hva de hadde begitt seg ut på. Hele turen var selvfinansiert.

Kilde: G. Modonesi pers. med.

Den Nord-Norske Grønlandsekspedisjon 1993 (F)

Den 8. april 1993 startet Stein Jonny Andreassen (30), Sturla Solhaug (40) og Ben Mosti (35) fra punkt 660 på vestkysten. De var blitt satt opp dit av helikopter.

Hver mann trakk sin pulk og de benyttet seg hverken av seil eller vindskjermer. De navigerte ved hjelp av GPS satellitt navigator, kart og kompass. Matrasjonene var satt til 3850 kal pr. dag som ble inntatt i form

av frokostblanding tilsatt tørrmeld, sjokolade, sukker, sportsdrikk og frysetørret middag og lunsj.

Alle fikk lettere frostskafer i ansiktet og en mann forfrøs en tå. En ble snøblind etter fremkomsten til Isortoq. På grunn av dårlig vær hadde de to liggedager. Stort sett hadde de motvind de første 16 dagene, deretter vind fra forskjellige retninger noen dager. De siste fire dagene på breen opplevde de en Pitera q hver dag. Retningen var skrått bakfra og fra siden slik at det likevel var mulig å gå. Nedstigningen gikk greit selv om de kom ned litt lenger nordvest enn vanlig for å gå opp på breen.

De var fremme i Isortoq 2. mai, og ble fløyet med helikopter til Angmagssalik.

Kilder:

Andreassen, Stein J. pers. med.

Dagbladet Finmarken 1993, 24. mars og 14. mai.

Nordlandsposten 1993, 10., 11. og 12. juni.

Double Dutch (Ned. 1993)

De to nedlenderne Boudewijn Boomsma (52) og Nils Boomsma (25) ble satt ut til Isortoq av helikopter. Herfra startet de med kurs for Søndre Strømfjord den 14. april. De gikk på ski og dro hver sin pulk.

De to første dagene var det godt vær og de kom raskt 28 km inn på breen og opp i 1000 meter. Men så var det slutt på hellet. På veien videre falt en av dem to ganger i en bresprekk, men kom fra det uten store skader. Så fikk de tre stormer som varte i tilsammen syv døgn. Storm nr. to som varte i 52 timer, ødela teltet, og storm nr. tre blåste det vekk. Det var da ingen annen mulighet enn å snu. På veien tilbake måtte de bygge igloer når de overnattet. Den siste natten før de kom tilbake til Isortoq var det stille og de lå under åpen himmel.

De var glade de klarte å komme tilbake til Isortoq den 26. april uten å tilkalle hjelp.

Kilde: Boudewijn Boomsma pers. med.

Messner Greenland Traverse 1993 (italiensk) (F)

Den verdensberømte fjellklatreren Reinhold Messner (49) som var med på den Norwegian-Italien Winterexpedition 1992 hvor de måtte snu, kom tilbake våren 1993. Sammen med sin bror Hubert (40) hadde han satt seg fore å gå fra Isortoq til Qaneq (Thule). I luftlinje er det mer enn 2000 km, og det blir som å gå Grønland på tvers og på langs på en gang. De startet den 23. april. En filmgruppe fulgte med i 1 1/2 døgn.

Etter filmingen var ferdig, fortsatte de to oppover breen på ski og dro hver sin pulk. De ble straks utsatt for noen kraftige stormer som tvang dem til å ligge uvirksomme i flere dager. Turen ble gjennomført uten hjelp eller utlagte depoter. Til navigering hadde de Satelite Navigation Receiver, kommunikasjon via Argos satellitt. Vindskjermer (Parawings 10 m² og 27 m²) hadde de med for å utnytte brukbare vinder. Den 2. mai fikk de laglig vind og kunne seile. Videre fikk de ofte vinder fra sørøst og sørvest. Det ble for anstrengende å bruke seilene hele dagen. De gikk hurtig over til rytmen seile-gå-seile-gå i opptil 16 timer ad gangen. Midtveis kunne de bruke denne fremdriften i tre uker, og kunne avansere 120, 140 og en gang hele 160 km på en dag. Da de var kommet mer enn halvveis hadde de en dramatisk opplevelse. Reihold forteller:

«Vi gikk i «white out» tett etter hverandre over et vanskelig område med store skavler og groper. Da ble jeg løftet i været i en høy bue. Nå var jeg forberedt på en slik katastrofe, og ble liggende. Hubert kom som et skudd forbi meg. Jeg kom meg ikke opp da pulken tross dragene var kommet over meg. Hubert så seg tilbake og trodde han hadde mistet meg og bremsset. Han skyndte seg tilbake, men i det han ville surre seilet til sleden, rev stormen det ut av hendene hans. Og vekk var det. Nå var jeg kommet på benene og så seilet til Hubert bli låst avgårde. Deretter fulgte en av vottene hans. Vi reagerte raskt, surret pulkene etter hverandre og seilte med vinden for å ta igjen de forfløyne. Vi klarte å fange votten, men ikke seilet. Etter en time ga vi opp . . . Vi skjønnte vi nå måtte klare oss med bare det store seilet. I sterk vind kunne vi ikke seile, bare gå. Men vi var fornøyde. Vi var foran tidsskjemaet.»

Da ruten var lagt på det høyeste av innlandsisen, hadde de mye kaldt

vær med temperaturer ned til -40°C . Flere ganger forfrøs de hendene og hadde følelsesløse føtter.

De gjennomførte turen på 35 døgn. Det blir gjennomsnittlige dagsmarsjer på 60 km, noe som de på forhånd ikke hadde trodd var mulig.

Kilde: Messner, Reinhold 1993: 13 Spiegel meiner Seele.

The Icelandic Greenland Crossing 1993. Første ekspedisjon fra Island over innlandsisen (F)

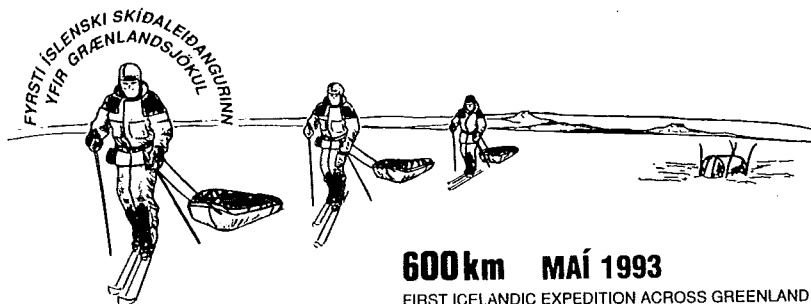
Den 27. april startet Ólafur Örn Haraldsson (45), hans sønn Haraldur Örn Ólafsson (21) og Ingþór Bjarnason (42) fra Isortoq. Inn til brekanten hadde de hjelp av to eskimoer med hvert sitt hundespann, og gikk videre derfra på ski med hver sin pulk. Hele utstyret veide 95 kg pr. mann, iberegnet ski og klær de hadde på seg.

Den første dagen klarte de å komme 8 km inn på breen. Men så var det stopp i to dager. De opplevde sin første piterač. Vinden kom på tvers av teltet og de måtte sitte med ryggen mot veggen i 20 timer for å holde teltet oppe. På den første uken klarte de bare 33 km fordi piterač nummer to tvang dem til å ligge i ro i enda to dager.

Kursen fra brekanten og opp til 1300 m o.h. gikk mot nord for å unngå farlige sprekkområder. Deretter ble kursen satt mot DY II og punkt 660.

Dagsmarsjene på første del var 12-18 km, på siste del 40 til 50 km pr. dag. Vindskjermer hadde de lite hjelp av. De hadde laglig vind bare en dag, og da var vinden ikke sterk nok til å seile. I alt hjalp vindskjermene dem ikke mer enn 15 km.

Da de nærmet seg vestsiden fikk de mildvær og på de siste 5 km ned til

kanten av breen brukte de ti timer på grunnen av masser av smeltevann. De nådde punkt 660 etter 26 dager og 6 timer på breen. Turen frem til Søndre Strømfjord gikk de på tre dager.

Kilde: Rapport fra ekspedisjonsdeltagerne.

Kalaallit Nunaat 93 - International Greenland Traverse (1993) (F)

Første «pakketur» over innlandsisen, øst-vest og vest-øst.

Del 1. Øst-vest

Sjur Mørdre (N) som har stor erfaring fra turer til Nordpolen, Sydpolen og Grønland arrangerte den første «pakketur» over innlandsisen. Ideen til en slik tur fikk han etter at han kom hjem fra Nordpolen. Han ville bruke hunder. Hundene kunne brukes begge veier, og med tilsyn etterlates ovenfor sprekkområdene på vestsiden mens neste lag kom opp og overtok og kjørte dem tilbake.

Tore Stenseng (N) var kommet til Isortoq i god tid før den planlagte starten. Hans oppgave var å leie hunder og sleder av eskimoene og ha alt klart når Mike McDowel (Australia), Colin Monteath (New Zealand), Fred Morris (USA) og Gary Smith (USA) ankom. Disse utenlandske deltagerne var folk Sjur hadde truffet på sine turer og alle hadde erfaring fra fjellklatring og polare strøk.

De startet fra Isortoq den 20. mai. I alt 22 hunder trakk tre sleder på 250 kg hver. En skiløper med kompass gikk foran og passet kursen. Han ble byttet ut hver time. Dagsetappene var på seks timer, og det gikk raskt unna på grunn av gode føreforhold. Ved start og slutt gikk de om natten for å utnytte det beste føret.

Nær DYE II oppdaget de en liten hytte bebodd av to karer fra Alaska. De holdt vedlike en flystripe som ble brukt av flygere som øvet landing med skiunderstell på Herculesfly, som trening for Antarktis. Da Sjur gikk bort og presenterte seg, fikk han svaret: «Hei, takk for sist». Den ene, Kevin, hadde Sjur møtt i McMurdo i Antarktis da Simen, Hallgrim og Sjur hadde fullført kryssingen av kontinentet. «Strange people meet at strange places».

Turen ble avviklet en uke raskere enn planlagt. Hundene ble igjen over sprekkområdene sammen med Stenseng. Nå var det 24, da to hvalper var født på veien. De andre gikk de 60 km til Søndre Strømfjord og avsluttet den 600 km lange turen på tre uker.

Kilde: Mørdre, Sjur pers. med.

Del II. Vest-øst

På Søndre Strømfjord sto Helge Naarstad (48), Harald Norman (47), Atle Bergshaven (48), Amund Bugge Fougner (27), Petter Brevig (35), Sverre Westby (35) og Haakon Wang (44) klare for å ta veien til Isortoq. De startet den 11. juni og skulle gå til 1200 meters høyde med sine 40 kg tunge ryggsekker. Fra Base Camp til 1200 meter ble to av deltagerne, noe tungt utstyr og alle hundene fløyet med helikopter. Wang forteller:

De tre første dagene var spesielt harde. Vandring frem til brekanten tok mer enn ti timer. Deretter hadde vi en 16 timers lang marsj gjennom brefallet frem til base-camp og bikkjene. Den lange tredjedagen, en fryktelig tøff tur opp gjennom isen til tørr sne på 1200 meters høyde, var en kraftanstrengelse av de store. Kryssing av elver, bresprekker og en bre i fullstendig vårløsning med bekker og iselver som måtte forseres ga en ny betydning av hva det vil si å være våt på beina! Først etter alt dette begynte endelig den egentlige kryssingen av Grønlandsisen — nå med ski på beina.

Da alle åtte deltagerne og bikkjer endelig var samlet på relativ tørr sne den

fjerde dagen, kunne endelig vårt livs skitur starte. Våre 22 bikkjer fordelt på tre sleder var mer enn villige.

På de endeløse dagene over den mektige innlandsisen, var det været som sto for forandringene. Dagen kunne begynne med en fantastisk midnattsol som danset langs horisonten og som etterhvert steg høyt og skinte fra en knallblå himmel og noen ganger dannet en parahelion. Tenk deg en regnbue som omkranser solen som en kjempefallskjerm, det er en parahelion.

Dagsetappene var ca. 3-3,5 mil og hundene bestemte farten. Normalt begynte «dagen» ca. kl 02.00. En tidlig start var nødvendig for at sneen/isen skulle bære. Selv om vi var høyt oppe og langt inne på Grønlandsisen, fikk solen kraftig tak utover dagen og overflaten gikk bokstavelig talt i oppløsning. Tre timer tok det før vi hadde pakket sledene, spent for bikkjene og var på vei. Den første av dagens to etapper å 1,5 time, og deretter to x 1 time var igang. Bikkjene hev seg i selene og kaoset startet. De første 15 minuttene var den samme kampen hver morgen, slåssing, slag, banning, bikkjedrit i mengder før vi kom under midnattsolens fantastiske lys. Når ulvene våre først kom i siget, gikk det jevnt og trutt unna — og de dro i samme retning. Slik gikk dagene inne på isen.

Den åttende dagen opplevde vi den eneste stormen på turen. Vinden blåste fort opp og det var faktisk vanskelig å få opp teltene. Da lavoen (hovedteltet) var oppe krøp vi inn der og fikk noen trange og litt nervøse timer der mens vinden sto på som verst.

Den tiende dagen nådde vi frem til DYE II, og her økte gruppen i antall. Anders Tryli og Odd Arvid Rønning som hadde startet samtidig med oss og gått parallelt, var også der. Odd Arvid hadde fått en alvorlig urinveisinfeksjon. Vi kontaktet lege, og han ble hentet med helikopter. Anders ble invitert med på resten av turen.

Brefallet ned mot den fantastisk vakre og ville østkysten var en formidabel naturopplevelse med sprekker og en ubeskrivelig utsikt. Da vi så etter 21 dager sto i Isortoq og trodde turen var slutt, fikk vi nærmest sleng på enda et fantastisk eventyr. Ti timer i to åpne femtenfots joller gjennom et eventyrlig ishav var mer sanseløst ufordrende enn vi kunne ha evne til å forestille oss på forhånd — heldigvis. Da hadde vel fornuften tatt over og stoppet oss i tide! Mange kalde og trange timer senere ble vi nokså forkomne satt i land på et øde svaberg — stemningen var ikke videre høy nå. Foran oss lå ishavet og bak var det fjell som strakte seg bortimot 1000 m til værs. Det er vanskelig å beskrive de følelsene vi hadde, for denne siste delen av turen sto det ikke noe om i reise-guiden til Sjur! Med

våte joggesko gjennom et fantastisk vakkert fjellandskap, nådde vi 14 timer senere og etter 22 dager vårt mål å kunne heise det norske flagget utenfor hotellet i Angmagssalik. At vi nå var glade og stolte er et nesten for svakt uttrykk.

Kilder:

Wang, Haakon pers. med.

Wang, Haakon, 1993: Sanseløs av inntrykk. Bedriftsidrett. Nov. Oslo.

Briggs-Chavez Trans Greenland 1993 (USA)

Amerikanerne Dave Briggs (24) og Dan Chavez (46) leiet eskimoer og to hundespenn i Isortoq for å bli kjørt opp på innlandsisen. Planen var å gå på ski med hver sin pulk til Søndre Strømfjord.

De startet den 29. mai. Alt gikk bra til de kom til en høyde av 1000 meter. Her falt den ene pulken som var festet bak hundesleden ned i en bresprekk. Det meste av utstyret ble berget, men pulken var ødelagt. De bestemte seg for å avbryte, og de kom seg tilbake til Isortoq sammen med eskimoene etter 30 timer.

It was a disappointing trip, (but that's the Arctic) and we await another try.

Kilde: Dave Briggs pers. med.

Norsk Mix, Grønland - 93 (F)

Samboerne Nina Lindstad (32) og Kjetil Brattlien (28) startet den 31. mars på ski direkte fra flyplassen i S. Strømfjord. Turen opp til breen gikk greit. Selv om det stedvis var lite snø, kunne de gå på ski hele veien. De brukte 2 1/2 dag inn til Høyde 660. Skiforholdene videre var gode og oppstigningen gjennom brefallet gikk uten problemer. Nina startet med en pulk på ca. 60 kg, og Kjetil med en på ca. 90 kg. På hele turen hadde de ikke noen form for hjelp. Dagsrasjonene var på ca. 4200 kcal. De brukte satellittnavigatør (GPS), og gikk om dagen etter kompass montert på kartstativ på magen.

Første delen av turen var været forholdsvis mildt, etterhvert ble det kaldt og pent vær med morgentemperatur på 30-40 kuldegrader. Etter 31 dager kom de fram til Isertoq. De hadde to hviledager underveis, og to døgn lå de værfast. Den ene uværsgdagen blåste opp idet de slo leir. Vinden var så sterk at det ikke var mulig å stå oppreist utenfor teltet. Etter 40 timer løyet det

såpass at de kunne gå videre. Når det var dårlig vær kjørte de pulkene inn i forteltet og pakket dem der, det sparte dem for mye utrivelig arbeid ute i snøføyka. På prøveturen før turen ble Nina misunnelig på Kjetil som pga tisseflasken sin slapp å gå ut av soveposen om kvelden. Etter endel prøving og feiling kom Nina fram til en innretning som var «water proof». Løsnin-gen var en rektangulær plastflaske (20 x 7 x 5 cm) hvor den ene smale langveggen var skåret ut. Tisseflaska kunne brukes i soveposen om kvel-den, og om dagen uten å eksponere bar hud. Nina anbefaler den på det varmeste.

Kilde: Brattlien, Kjetil personlig meddelelse.

Grønland 93 (norsk)

På Søndre Strømfjord startet Odd-Arvid Rønning (29) og Anders Tryli (31) den 11. juni for å gå til Isortoq. Fra innerst i Sannflugtdalen fikk de fraktet det meste av utstyret inn på breen med helikopter. De var på høyde 660 den 12. juni. Det var stor avsmelting på breen, og det ble mye gåing i vann og sørpe før de kom inn på tørr snø.

De brukte smørefrie ski og dro hver sin pulk på 130 kg. Mat hadde de med for 30 dager. Rønning forteller litt om maten:

«Som mat underveis hadde vi basert oss på sjokolade, rosiner og nøtter. Vi fikk etterhvert store problemer med å få ned nøttene da det ble veldig tørt. Jeg har forresten ikke spist nøtter siden. Det som kanskje var den beste delen av maten var peanøttene som vi spiste før middag sammen med XL-1, for å få opp salt- og væske-balansen, 100 gram pr. pers.»

De gikk parallelt med Mørdre-ekspedisjonen og så hverandre flere ganger. Etter noen dager fikk Rønning en plagsom urinveisinfeksjon som ble stadig verre. Til DYE II brukte de ni dager og var der samtidig med Mørdre. Nå var infeksjonen så alvorlig at det ble nødvendig å tilkalle helikopter for å få Rønning tilbake til Søndre Strømfjord. Tryli slo følge med Mørdre-ekspedisjonen til Isortoq.

Kilde: Rønning, Odd-Arvid: pers. medd.

Saxonian Greenland Traverse 1993 (tysk)

De fire karene Jan Haink (26), Jørg Hesselbarth (27), Helmut Schulze (27) og Andreas Neumann (24), alle fra Dresden i Tyskland ble fra Isortoq satt ut til startposisjonen med båt. De startet den 22. juli med ski og pulker med kurs for Austmannadalen hvor Nansen kom ned i 1888.

Været var de ikke heldige med. Et par dager etter at de hadde kommet over sprekkområdene og nesten resten av veien hadde de motvind fra vest og til nordvest. I tillegg til dette hadde de fire liggedager på grunn av storm og meget stort snøfall.

Da de hadde gått i to uker fikk en av deltagerne alvorlig magetrøbbel som resulterte i at de måtte gjøre kortere dagsmarsjer.

Da de nærmet seg vestsiden, i en avstand av 50 km, kom de til nye sprekkområder. Dette var tidligere enn beregnet. En av deltagerne falt ned i en bresprekk. Under arbeidet med å redde ham ble pulken ødelagt, og reserveprovianten og en del av utstyret som lå i den gikk tapt.

Etter dette uheldet var det ikke mulig å bruke ski og pulker i den oppsprukne breen. De pakket det utstyret de kunne få med seg i ryggsekker. Etter to dager, den 27. august, var det helt klart at de ikke hadde mat nok til å fullføre frem til bart land. De tilkalte hjelp over nødradioen, og ble hentet av helikopter og fløyet til Kapisigdlit og videre til Nuuk (Godthåb). De hadde vært 37 dager på innlandsisen.

Kilde: Hesselbarth, Jørg: pers. med.

Mountain Adventure Icecap 93 (norsk, svensk, finsk) (F)

Bjørn-Harald Rapp (N 28), Bjørn Thelin (S 40) og Petter Reuter (F 25) startet den 27. juli inne på innlandsisen ca. 15 km sørøst for Mont Forel i en høyde av 2000 meter. Planen var å bestige dette Grønlands høyeste fjell før de fortsatte videre tvers over innlandsisen. Til startstedet på breen ble de satt ut av et Twin Otter fly fra Angmagssalik. Provianten var i et annet fly som fulgte etter, men ikke gikk ned på isen. Provianten ble droppet fra for stor høyde og 10% ble knust. Planen om å bestige det 3360 meter høye Mont Forel måtte oppgis.

Turen videre var begunstiget av meget godt vær hele tiden, for det meste sol og vindstille. De gikk ca. 25 km hver dag med sine pulker som i starten veide 80 kg. De hadde vindskjermer med, men brukte dem ikke en eneste gang.

På veien oppdaget de skispor, og da de hadde tre dager igjen på breen tok de igjen den engelske ekspedisjonen som hadde startet ti dager før dem. Det er mulig dette er første gang to ekspedisjoner har møtt hverandre inne på innlandsisen uten å ha planlagt det.

De siste 40 km ble meget vanskelige på grunn av snøsmeltingen, og da det var 15 km igjen til punkt 660 satte de igjen alt utstyret unntatt det de tok med i ryggsekkene.

De brukte 21 dager på isen og to døgn videre til Søndre Strømfjord.

Kilde: Rapp, Bjørn-Harald: pers. med.

S/H Grønlandsekspedisjon 93

Ingen opplysninger.

The Polish Trans-Greenland Expedition 1993

Ingen opplysninger

British Greenland Expedition 1993

Leder Stephen Andrew Jones.

Umanaq-Isertoq Grønland på tvers 1994 (norsk) (F)

Den 29. mars startet Rune Gjeldnes og Torry Larsen fra Umanaq med kurs for Isortoq. Det er tur på 870 km. De gikk på ski og dro hver sin pulk på 100 kg inn den islagte Umanaqfjorden. Så gikk de opp en 25 km lang dal. Mye av denne dalen var en enorm steinur som de slet seg gjennom. De første tre dagene på breen var de inne i en labyring av sprekker. En av dagene gikk de bare knapt 5 km. Turen opp til plataet gikk i svake jevne stigninger og en konstant motvind som varierte fra bris til storm. På dette strekket hadde de to liggedager på grunn av snøstorm. I alt hadde de 24 dager med motvind, som var et langt større problem enn temperaturen. Laveste temperatur ble målt til -30°C. En natt fikk de medvind og den utnyttet de. De seilte mot en fullmåne med walkman på ørene og lyttet til Pavarotti. I alt hadde de to seildager hvor de til sammen tilbakela 120 km. Disse seildagene med stor fart i et sterkt skavlet område ga den hardeste påkjenningen på utstyret.

Den siste dagen tok de seg ned et fint brefall, ut en innsjø og ut til Isortoq på fjordsiden. De hadde brukt 31. dager.

Hele opplegget på denne turen var å vinne erfaring og få trening til neste tur som skal gå Grønland på langs uten støtte.

Kilde: Gjeldnes: Rune, pers. med.

Fridtjof Nansens Minneløp (norsk, 1994). Første arrangerte skirenn over innlandsisen (F)

Guttorm Christensen og Kjell Einar Andersen som i 1984 gikk over innlandsisen, arrangerte og ledet Vikings Skiklubb's skiløp over innlandsisen fra Angmagssalik til Søndre Strømfjord.

Kravet var at hver deltager skulle gå med ca. 13 kg oppakning. Resten av utstyret skulle transporteres med to snøscootere og fire sleder. Hver dag var det fellesstart. Turen ble gjennomført med en kombinasjon av fartsetapper på 15 til 60 km tidtagning for konkurranseklassen. På fartsetappene var løypa merket og lunsjen ble satt ut for selvbetjening midt på etappen. Andre dager gikk alle samlet hele etappen. På grunn av forsinkelser og noen småskader ble det gjennomført noe snørekjøring. En stab på fire sørget for teltslagning, matlagning, radiokommunikasjon, osv.

Starten gikk fra Angmagssalik den 29. mars med 18 deltagere fra flere nasjoner og fire arrangører. Turen gikk først over fjellet til Sermelikfjorden og da den var åpen ble alle fraktet med helikopter over fjorden. Oppstigningen på breen foregikk mellom Skorsteinsfjellet og Pingertuget i godt vær uten problemer. Før de begynte oppstigningen valgte en deltager å snu. Etter fire dager var de kommet inn på breen og her valgte ni, hvorav turens to eneste kvinner, å bryte og ble hentet med helikopter. Kursen ble satt mot DYE II. Omkring 100 km før de kom dit valgte enda en å bryte. Han ble hentet med fly. Alle disse 11 valgte å bryte fordi det ble for kaldt og for stor fysisk og psykisk påkjenning. Om natten kom temperaturen ned i -40°C . Det var ikke snakk om noen redningsaksjon. De hadde med satellitt-telefon så det var lett å få kontakt med uteverdenen. Det var første gang satellitt-telefon ble brukt på innlandsisen.

De som var igjen gikk innom den nedlagte DYE II. Alt inventar var da som det ble forlatt. Kursen ble så satt mot høyde 660 hvor de kom ned fra breen. Før de kom helt frem dit ble snøscooterne og tungt utstyr som det var umulig å få gjennom brefallet, satt igjen sammen med to av arrangørene. Det ble hentet to dager senere.

Resten av gruppen, 7 deltagere og 2 arrangører, gikk ned brefallet på to dager og kom til Søndre Strømfjord den 11. april, etter 13 dager (en liggedag) som planlagt. Alle som gjennomførte fikk en av Nansens isbjørntegninger, og alle som startet fikk en spesiallaget pin.

Resultater:

Konkurransesklassen:

1. Rolf Langum, Norge
2. Glen Poulsen, USA
3. Tomasz Czarski, Polen

Turklassen, gjennomført:

- Petter Spiten, Norge
- Mikkel Storm, Norge
- Eiulf Storm, Norge
- Dudley Weider, USA

Kilder:

Brenne, Elsie, 1994: Verdens Kaldeste og tøffeste «turrenn». SkiSport nr. 7.

Andersen, Kjell pers. med.

Skimagazin: So weit die Füsse tragen . . . Februar 1995.

NEI til EF-ekspedisjonen 94 (norsk) (F)

Magnar Turøy og Svein Karl Sekkingstad startet fra Søndre Strømfjord den 30. mars. På grunn av snømangel ble de fraktet inn til brekanten med helikopter. Herfra startet de på ski med hver sin pulk. Alt utstyret veide 185 kg.

Bortsett fra tre liggedager på grunn av storm, hadde de brukbart vær, men for det meste motvind. De gikk ned fra innlandsisen ved Isortoq og kom frem dit den 25. april.

Kilde: Sekkingstad, S. K.: pers. med.

Kryssing av innlandsisen -94 (norsk) (F)

Truls Eidsvold (56) og Ole Næss (45) startet fra Søndre Strømfjord den 15. april og ble fraktet med snøscootere de første 20 km. Derfra gikk de på ski med pulker på 70 kg i ti timer 400 høydemeter opp til høyde 660. Her kom de inn på innlandsisen og måtte gå i to dager med kramponger på blåis. De var da kommet 20 km inn på breen og fant brukbart skiføre. Målet var Isortoq, og til bestemmelse av posisjon og mars-retning brukte de satellitt-navigatør og kompass.

De var begunstiget med lite vind og fint vær. Dagsmarsjene var 25 til 30 km. De hadde ingen problemer, ikke engang et eneste gnagsår.

Breen de fulgte ved nedstigningen endte ved et stort vann. Herfra krysset de en fjellrygg over mot havisen og videre var det to timers skitur til Isortoq. De hadde brukt 22 døgn. Hver av den tok av ca. 8 kg.

Kilde: Eidsvold, Truls: Pers. kom.

Swedish West-East Greenland Expedition 1994 (F)

De to svenskene Erik Abrahamsson og Claes-Göran Erson, begge 46 år gamle, ble fløyet fra Søndre Strømfjord til punkt 660. De måtte bruke helikopter fordi snøen var smeltet og marken gjennombløt, så det var meget vanskelig å ta seg fram.

Fra punkt 660 startet de den 27. april med stegjern under støvlene og dro pulkene på 105 kg oppover den sterkt kuperte og snøbare breen. Første dagen klarte de bare 1,8 km.

Først etter å ha gått i syv dager kunne de ta på skiene. Planen var å gå via Mont Forel til Kungmiut rett nord for Angmagssalik. Men den 8. dagen forandret de kursen mot Isortoq fordi festene for skibindingene gikk i stykker. De ble provisorisk reparert med remmer og skruer fra pulkene, men det ble som å gå langrenn med slalombindinger.

De gikk i konstant motvind i 300 km og resten av tiden med nordavind. Under slike forhold var det ikke mulig å bruke de runde vindskjermene de hadde med.

En storm varte i to dager. Det passet i grunnen bra for de var slitne, og brukte tiden til å hvile ut.

Den siste dagen ned til Isortoq ble en flott to timers utforkjøring i myke svinger. De brukte 29 dager på breen.

Kilder:

Nilsson, Marit: 65 mil på skidor över Grönlands vita isvidder. Nya Norrland 16.07.1994.
Lindberg, Tommy: Bara 52 mil kvar. Sundsvalls Tidning 26.06.1994.

Inlandsis '94 (fransk). Første franske kvinne over innlandsisen (F)

Franskmannen Didier Drouet som i flere år hadde bodd i Nuuk (Godthåp) på Grønland som fransk reiseleder arrangerte og ledet denne ekspedisjonen. I 1985 hadde han gått over Grønland (se Polarboken 1991-92), og senere deltatt i et mislykket forsøk. Med seg fikk han franskmennene Bernard Todisco, Jean Arnaud og Martine Volay. Sistnevnte ble den første

franske kvinne som gikk over innlandsisen. Til turen fikk Drouet også med seg grønlanderen Valdemar Geisler (32).

Hele troppen samlet seg i Angmagssalik og gjorde alt klart. Så gikk turen videre med båt til Isortoq. Derfra startet de den 4. juni med mål å gå på ski med pulk på 80 kg hver over til Fridjof Nansens teltplass ved Ameralikfjorden. De første fem dagene hadde de utrolig flott vær. De kunne til og med gå med bar overkropp. Men hurtig ble det mer vinterlig med temperaturer ned til -20°C. De var heldige med vindforholdene bortsett fra storm i to dager da de måtte ligge og vente.

Den 10. juni fylte grønlanderen 33 år. I gave fikk han en tykk skive rugbrød med fransk spekepølse som pålegg. Det smakte ham godt. Vi må helt tilbake til Thule-ekspedisjonene og Jubilæumsekspeditionen i 1920-23 for å finne grønlandere som har gått over innlandsisen før ham.

Etter å ha tilbakelagt 400 km brøt Martine sammen. Hun hadde fått stor hevelse i den ene leggen og hadde store smerter. De andre var innstilt på å tilkalle hjelp og fly henne ut, men etter en hvilepause og massasje klarte hun å gå videre og fullførte.

De fire siste dagene regnet det og 40 km fra brekanten fikk de øye på de første bresprekkene. De kom ned til Nansens teltplass 29. juni, trette, men ikke utkjørte. De hadde brukt 26 døgn.

Kilde: Grønlandsposten 1994 nr. 53.

Norge på langs - Grønland på tvers, 1994 (norsk) Grønlandsturen (F)

Den 14. juli ble Liv Karin Lund, Sten Ketil Fidjeland og Øyvind Thomassen satt ut med båt fra Angmagssalik til Nagtivit Kangertivat av en eskimo. De to første dagene ble brukt til å bære alt utstyret opp over breen. Da de var kommet til skiføre, satte de kursen mot Søndre Strømfjord. De dro hver sin pulk på 75 kg. De hadde ikke vindskjermer med, men en dag kunne de seile med vinden med kroppen som seil.

Thomassen forteller fra turen:

«Vi hadde fordelt en del oppgaver på forhånd, og Liv Karin var «hygge og omsorgsjef». For å løse dette hadde hun med seg en pose med diverse effekter som vi andre måtte holde oss langt unna. Nesten hver kveld kom hun frem med en eller annen overraskelse. Det kunne være en ekstra sjokoladebit eller dessert til middagen. Stemningen stod i teltaket da hun en kveld overrasket med fot og ryggmassasje med velduftende olje. Undertegnede hadde fødselsdag på innlandsisen, og ble vekket til kaffe og ferskt

brød . . . Deigen var laget kvelden før og hevet i en pose i soveposen natten gjennom.»

De hadde ingen livsfarlige situasjoner. Den styggeste hendelsen var da Liv Karin ble tatt av en smelteelv og sammen med pulken ført nedover et stykke. De krysset omlag 30 bekker og elver, og noen ganger var det så vidt det holdt. De fire siste dagene måtte de gå med stegjern gjennom områder med mye sprekker, men klarte å få alt utstyret med seg. De kom frem til Søndre Strømfjord etter å ha brukt 29 døgn, ett av dem var liggedag p.g.a. uvær.

Kilde: Øyvind Thomassen pers. med.

The North-South Greenland Expedition, Phase I (engelsk, 1994) (F)

Denne ekspedisjonen var første del av den som skulle gå hele Grønland på langs uten hjelpemidler. Den startet fra Angmagssalik hvorfra de tre engelskmennene Philippi Jumeau, Brian Hull og John Sweeney ble fraktet med båt inn til bunnen av Nagtivit Kangertivit-fjorden. Planlagt start var fra Johan Petersenfjorden som de to førstnevnte hadde gått opp i 1991 i sitt forsøk på å gå over Grønland (se s. ??). Den var imidlertid blokkert av is.

De tre første dagene gikk med til å bære utstyret opp på breen i en høyde av 600 m. Herfra kunne de dra sine to pulker og en skikjelke som som hver veide 130 kg. Det gikk åtte dager før de kunne begynne å bruke ski. Vel oppe på breen satte de kursen sydover mot Narssarssuaq som ligger helt sør på Grønland. Dette var målet for denne første delen.

Været på breen var vekslende. En hviledag undte de seg, og to dager lå de værfast. De hadde vindskjermer med, men fikk bruke dem bare to dager. Likevel var det vel verd å ta dem med for på disse to dagene gjorde de de lengste dagsmarsjene. Den vanskeligste delen på hele turen var nedstigningen mot Narssarssuaq. De måtte bære utstyret og krysse to brearmer.

De hadde i alt gått 667,5 km på 27 dager. De startet den 22. juni. All erfaring fra denne Del I var verdifull for Del II som skal gå fra det nordligste av Grønland til Isortoq.

Kilde: Rapport: The Greenland North-South Expedition.

Mexican Greenland Expedition (1994). Expedicion Mexicana, Al Polo Norte (F)

Ivan Trofimoff Guevas som har erfaring fra arktiske områder i Canada og Sibir og dessuten har deltatt i en Nordpolekspedisjon, bestemte seg for også å gå over Grønland. Han fikk med seg meksikaneren Jesus Meneses som ikke hadde noen erfaring med slike turer.

Der veien fra Søndre Strømfjord ender startet de den 5. august. Derfra brukte de seks dager inn til breen og mange dager i kanten av breen for å komme over breelver og sprekker. Da de var ferdig med det, fikk de dårlig vær og måtte ligge og vente i teltet i flere dager.

Midt inne på innlandsisen fikk de sterk kulde og temperaturen gikk ned i -30°C straks solen gikk ned. De pådro seg forfrysninger i ansiktet, på hender og føtter. Støvlede hadde bestilt i Meksiko var for små, slik at de måtte kjøpe nye i Nuuk (Godthåp), og de var av dårlig kvalitet. Frostska-dene ble derfor alvorlige på føttene.

De brukte lengre tid på turen enn planlagt og på slutten da de nærmet seg Isortoq satte de rasjonene ned de siste ti dagene. Hver av dem gikk ned 10 kg i vekt. Slutten ble ganske dramatisk, Guevas forteller:

«Den siste leiren på breen var omtrent 500 meter fra fast land. Vi slo leir omkring kl 24.00 ved normal vind, men rundt midnatt var den så sterk at teltet brøt ned. Siden vi var på hard is kunne vi ikke lage noen lemur av snø. Vi tok ned teltstengene og lå i teltet til omkring seks om morgenen for å få nok lys til å se om Piteraqen hadde lagt seg noe. Det hadde den ikke, så vi samlet sammen utstyret så godt vi kunne (noe var blåst bort) og halvveis gikk, halvveis krøp til fast mark hvor vi var i sikkerhet. Vi fant en brukbar leiplass bak en liten bakke og her ventet vi. Vi kunne ikke få tak i vann og hadde vare noen gram mat igjen. Vi var bare 8 km fra Isortoq. I løpet av dagen ble vinden verre og vi kunne ikke engang gå noen få meter uten alvorlig risiko for å bli kastet mot steinene og skadet.

Vi klarte å lage en liten halvsirkel av store steiner og utstyret vårt og fikk frem soveposene. Ved firetiden om ettermiddagen var det klart at stormen ikke vilde gi seg og etter det som var blitt oss fortalt, kunne disse stormene vare i dagevis, ja uker. Omtrent kl 16.15 startet jeg nødsignalet for første og eneste gang, og vi forberedte oss på å tilbringe natten uten telt. Vi var klar over at intet helikopter kunne fly i dette været, så vi hadde intet valg. Det var bare å vente. Føttene verket, for det meste av huden var borte på tærne, vi hadde store blemmer og det blødde.

Neste morgen hadde vinden avtatt så mye at vi kunne gå, og siden vi

ikke var sikker på om nødsignalet var blitt mottatt, bestemte vi oss for å gå klokken ni. Et kvarter senere så vi helikopteret. Vi ble tatt opp og fløyet til Angmagssalik. Vi hadde i alt vært 49 dager i felten.»

Da de ble tatt opp av helikopteret var de bare 6 km fra Isortoq og hadde fullført og brukt 42 døgn fra brekant til brekant. På sykehuset ble begge straks tatt under behandling, og det var en stund fare for at noe av tærne måtte amputeres.

Kilde: Guevas, Ivan Trofimoff pers. med.

British TransGreenland Expedition 1994 (F)

Engelskmennene Mark Evans og Nigel Harling ble fraktet fra Angmagssalik til Graahs Øer hvor de med en gang kom opp på en arm av innlandsisen. De brukte ski og dro pulker på 100 kg. Målet var Søndre Strømfjord.

De var heldige med været. Det kaldeste var $-19,4^{\circ}\text{C}$, og de gikk for det meste om natten for å utnytte det beste skiføret. De brukte vindskjerm i tre dager og tilbakela da en tredel av distansen. Ved en anledning dro en vindskjerm 350 kg 80 km.

På den 18. dagen så de en tynn blå strek i horisonten. De trodde det var land, men det var et enormt vann. For å komme videre gikk de seks timer til høyre uten å se noen mulighet. Så gikk de tilbake og fem timer i den andre retningen. Her fant de et sted hvor de kunne vasse og fløte pulkene over.

De kom frem til punkt 660 den 6. august etter å ha etterlatt en del utstyr på grunn av mye vann på breen. De brukte 26 dager, og hver hadde gått ned 12 kg til tross for et beregnet forbruk av 5000 kalorier pr. dag.

Kilde: Evans, Mark: pers. kom.

RIM-VEST 94 (norsk)

Lars Rimmereid og Are H. Vestrum ble fløyet fra Angmagssalik til innlandsisen nord for Isortoq den 8. september. På grunn av dårlig vær lå de fast i noen dager før de startet på turen over til Søndre Strømfjord. Etter å ha gått i ti dager fikk Lars vondt i høyre achillessene. De fortsatte, men nå

med korte dagsmarsjer. Det ble verre, og den 29. september kunne han ikke gå lenger. De fikk kontakt med Søndre Strømfjord og ble hentet med helikopter samme ettermiddag.

Kilde: Rapport fra Dansk Polar Center.

Expedition Nord 1

Leder Gunter Kriegel.

Rute: Angmagssalik - Søndre Strømfjord.

Tore Gjelsvik - 80 år

Av Thor Siggerud

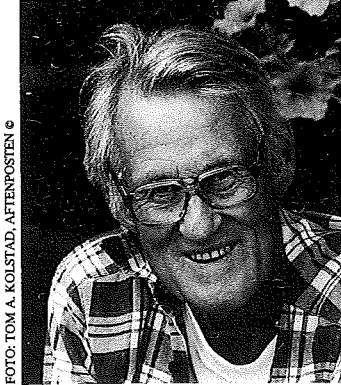

FOTO: TOM A. KOLSTAD, AFTENPOSTEN ©

Dr. philos Tore Gjelsvik fylte 80 år den 7. september 1996. Alle i Polarklubben kjenner ham som direktøren for Norsk Polarinstitutt. Instituttet har ikke hatt mange ledere gjennom de første seksti årene fra opprettelsen i 1928. Men hver på sin måte og i sin tid, har de alle hatt betydning for utviklingen og ivaretagelsen av og fokuseringen på norske polarinteresser.

Tore Gjelsvik er en av dem som har satt spor etter seg. Uten hans klarsyn og innsats ville Norges plass i moderne polarforskning ikke vært tilnærmedesvis hva den er idag. Tore Gjelsvik var direktøren ved Norsk Polarinstitutt i 23 år, fra 1960 til 1983.

Da Tore Gjelsvik overtok som direktør for Polarinstituttet i 1960, var staben på i alt 20 personer fordelt på forskere, hydrografer og topografer, samt kontor- og teknisk personale. Gjelsvik overtok som direktør i en brytningstid for norske polarinteresser, og kom til å sette sitt preg på den. Nye transportmidler, som helikoptre, snøscootere og bedre isgående fartøyer, utvidet mulighetene for å gjøre en innsats i polarområdene betraktelig, og interessen for naturressurser, klima og miljø økte tilsvarende. Gjelsvik gikk hardt inn for at også vi i Norge skulle følge med, og arbeidet for at Polarinstituttet skulle få større personale, flere sommer-medarbeidere, og ikke minst moderne transportmidler. Kampen var ikke lett — viljen til støtte satt langt inne hos de bevilgende myndigheter. På ett tidspunkt satte Gjelsvik sin stilling inn på å få bedre forhold for polarforskningen. Men det løsnet noe, og utover i 60-årene økte virksomheten og ga for eksempel Instituttet de første brukbare opplysningene om de geologiske forholdene på øst- og nord-siden av Svalbard. Den gangen var leting etter olje og andre naturressurser ennå svært aktuelt, også i de nordligste områdene.

Men det skjedde også noe på andre og mer moderne områder. I 1968 fikk Polarinstituttet sin første fast ansatte biolog, en stilling det hadde vært arbeidet for i 20 år. Og samme år fikk Gjelsvik oppfylt det gamle ønsket om en fast helårs forskningsstasjon i Arktis, da *Forskningsstasjonen i Ny-Ålesund* ble opprettet i det nedlagte gamle kullgruvesamfunnet Kings Bay.

I 1960 kom personalet fra Norway Station i Antaktis hjem og dermed så det ut som det var stopp for videre utvikling i sør. I sentraladministrasjonen mente man at vi burde konsentrere oss om nordområdene og oppgi videre virksomhet i sør. Gjelsvik var dypt uenig i dette synspunktet og kjempet i mange år før han endelig fikk gjennomslag i Regjering og Storting. Det er underlig å tenke på idag at uten Gjelsviks utrettelige innsats, ville Norges røst når det gjelder forvaltningen av Antarktis antagelig ha forstummet. Vi ville ikke hatt noen innflytelse på ivaretagelsen av dette enorme polarområdet der både norske oppdagere, kartleggere, forskere og ikke minst hvalfangere hadde gjort en så stor innsats. Selv SCAR (Scientific Committee on Antarctic Research) ville Norge vært utelukket fra.

Man må kunne si at Gjelsvik rev oss ut av den polardvalen vi hadde ligget i etter Nansens, Sverdrups og Amundsens store innsats i disse områdene, og at han på ny fikk Norge med i den internasjonale polarforskningen.

Men Tore Gjelsviks store innsats på andre områder må også nevnes. Han var sentral i Hjemmefrontens ledelse under siste verdenskrig, og var meget aktivt med i opprettelsen av Hjemmefrontmuseet på Akershus. Som geolog har han arbeidet på Møre og i Finnmark og han var med i FN's hjelpeprogrammer. Han var en sentral deltager i etableringen av Institutt for Kontinentalundersøkelser og det store evalueringsarbeidet som gikk forut for dette. Selv som leder av Polarinstituttet fant han mulighet for å arbeide med geologien på Svalbard, og det gjør han den dag i dag. Som drivende formann i Framkomiteen har han stått for utbyggingen av museet omkring Polarskipet Fram. Museet har vakt internasjonal oppmerksomhet. Det viser ikke bare frem selve skipet, men gir også en beskrivelse av de ekspedisjoner det var med på. Tore Gjelsvik var formann i Polarklubben i fem år, fra 1987 til 1992, og er det ene av klubbens to æresmedlemmer.

Alle polarinteresserte kan prise seg lykkelig over at vi i viktige år for norsk polarforskning, har hatt en så dyktig, initiativrik og fremsynt mann som Tore Gjelsvik til å kjempe i fremste rekke.

Sigurd G. Helle - 75 år

Av Vidar Hisdal

Sigurd Helle ble født i Hylestad i Setesdal 6. september 1920, og dermed omkring ett år for tidlig i forhold til denne omtalen.

Det at han var født i Setesdal merket ham for livet. Riktignok har han bodd storparten av sitt liv i Oslo-området, men det synes snarere å ha styrket enn svekket hans tilknytning til hjemtraktene. Det kunne skrives langt om hans iherdige arbeid i den forbindelse, ikke minst gjennom Setesdalslaget i Oslo, hvor han i mange år var og fremdeles er formann, i lange perioder tillike fungerende sekretær og kasserer. Bare hans utrettelige virke som innpisker hindret at denne i bokstavelig forstand enestående funksjon også kom til å gjelde hans rolle som møtedeltager.

Han fikk sølvsmedkunsten i hendene hjemmefra, der familien hadde rike tradisjoner i faget. Det gikk en sølvsmed tapt da han forlot Setesdal. I stedet fikk vi polarmennesket Sigurd Helle, og det er egentlig det disse linjene skal handle om.

Etter artium studerte han realfag ved Universitetet i Oslo, og ble cand. mag. i 1948. I studietiden og frem til begynnelsen av 1950-årene arbeidet han også som assistent for professor Carl Størmer med fotografering og høydeberegninger av nordlys. Denne oppgaven var han særdeles velegnet til, ikke minst på grunn av sin suverene nøyaktighet, kombinert med laber interesse for lønn og begrenset arbeidstid, trekk som også senere kom til å prege hans arbeidsdag.

Allerede i 1949 begynte han som geodet ved Norsk Polarinstitut. Feltvirksomheten om sommeren foregikk først på Jan Mayen, senere også på Svalbard. Han foretok astronomiske posisjonsbestemmelser (dette var før satellitt-alderen) samtidig som han deltok i trianguleringsarbeidet. Målinger av geomagnetisme og tidevann hørte også med.

Den utvilsomt største oppgaven han påtok seg, var å lede Den Norske Antarktisekspedisjonen, 1956-60, til Dronning Maud Land. Det kom til å bli den overlegent største og lengstvarende norske overvintrings-ekspedisjon i Antarktis. Pussig nok ønsket han opprinnelig ikke å delta i ekspedisjonen i det hele tatt. På spørsmål om grunnen til denne radikale kuving, ga han det like korte som typiske svar: «Eg vart beden om det.» For Sigurd Helle og noen få av de andre deltagerne ble det et 3-årig opphold på is, uten avløsning. Det sier seg selv at det å lede en gruppe viljesterke individer under slike forhold, ikke kan være problemløst. Men med sitt vennsæle og tålmodige vesen, ispedd en god porsjon psykologisk sans, klarte han oppgaven overmåte godt.

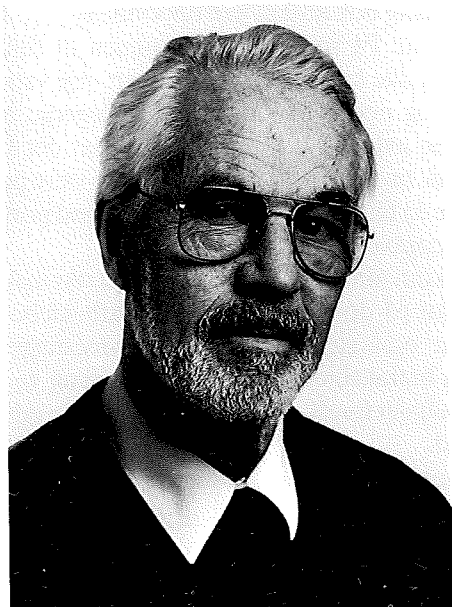
Ekspedisjonen kom tilbake tidlig i 1960 med et rikt materiale, og Sigurd Helle tok straks fatt på den møysommelige utarbeidelsen av kartene for området. Han var også sterkt engasjert i navnettingen av de mange anonyme fjell- og brelokaliteter, som for første gang var blitt betrådt av menneskefot. Resultatet forelå etter hvert som en serie vakre og fremfor alt nøyaktige kartblad.

Sin siste feltsesong hadde han sommeren 1985, da han arbeidet med geomagnetiske målinger på Svalbard. I 1987 lot han seg utnevne til pensjonist. Men fremdeles er han en aktiv halv pensjonist på full tid ved instituttet, som konsulent og rådgiver, tungt lastet med kunnskap om polarområdenes historie og geografi. For sin lange og utmerkede virksomhet ble han i 1989 tildelt Kongens fortjenestemedalje i gull.

Sigurd Helles liv og virke har vært og er så mangfoldig at denne korte skissen må bli meget ufullstendig. Hvis ikke de polare aktiviteter skulle være det sentrale, burde i hvert fall hans veldige innsats som samler ha vært omtalt, samler av litteratur, bilder og gjenstander, knyttet til emner langt ut over Setesdal og polare strøk. Dimensjonene er grensesprengende, også i volum. Selv romslige hus i Bærum og Setesdal blir for små i denne sammenheng. Den ihuga målmannen burde også vært nevnt. Men tilmålt plass er forlenget overskredet, og korken må unasjonalt nok settes i lenge før flasken er tom. Som den avholdsmann Sigurd Helle er, ville han nok helst sett at flasken var forblitt uåpnet.

Olav Liestøl - 80 år

Av Olav Orheim

Olav Liestøl — «far» til dagens norske breforskere — fylte 80 år 24. februar 1996.

Olav Liestøl tok hovedfag i fysisk geografi ved Universitetet i Oslo i 1945, med bl.a. matematikk og fysikk som bifag.

Etter en periode som vitenskapelig assistent ved Geografisk institutt, Universitetet i Oslo, ble Liestøl ansatt i nyopprettet stilling som glasiolog ved Norsk Polarinstitut i 1948. Her hadde han så sin hovedstilling hele sin karriere. Allerede i 1949 startet han massebalansemålinger på Storbreen i Jotunheimen — en måleserie som nå er den nest lengste i verden. Året etter begynte han studier av Finsterwalderbreen ved Van Keulenfjorden på

Svalbard. Jevnlige observasjoner av Storbreen og andre breer på fastlandet, og målinger på Svalbards breer annet hvert år ble deretter et mønster i hans feltvirksomhet. I alt har han hatt mer enn 30 feltsesonger i polarområdene, inkludert arbeid i Antarktis.

Fra 1951 ble Liestøl også engasjert som foreleser i glasiologi ved Universitetet i Oslo, der han til slutt ble professor II i 1985. I universitetsrollen var han gjennom fire ti-år veileder for nesten alle av de ca tjue norske studenter som tok glasiologi hovedfag. Han var samtidig sensor for henimot 400 studenter som tok hovedfag i fysisk geografi — en nesten ufattelig innsats!

Liestøls faglige produksjon består av henimot 80 artikler, hvorav mange var banebrytende, og viser en sjelden kombinasjon av feltobservasjoner og forståelse av fundamentale fysiske prinsipper. Viktige arbeider som er blitt internasjonale referanseverk, inkluderer «Glacier dammed lakes in Norway» (1956), «Storbreen Glacier in Jotunheimen, Norway» (1967), og «Glacier Surges in West Spitsbergen» (1969). Liestøl har også arbeider som er klassikere ved sine feltobservasjoner, så som «Et senglasialt breframstøt ved Hardangerjøkulen» (1963), «Snow – avalanche plunge – pool effect» (1974), og «Pingo, springs and permafrost in Spitsbergen» (1977).

Ved Norsk Polarinstitutt var han en sentral medarbeider – han fungerte som direktør ved andres fravær, og var en skattet rådgiver og samtalepartner. Liestøl var konsulent i forbindelse med en rekke prosjekter med tilknytning til is og breer, ikke minst for Norges vassdrags- og energiverk da de skulle starte opp kraftutbygging i bredekte områder.

Jeg var blant de mange som var så heldig å ha Liestøl som veileder. Da — og senere lærte jeg ham å kjenne som en rettskaffen person som er opptatt av å gi sin student eller medarbeider en fair behandling. Hans synspunkter og råd er alltid gjennomtenkte, og nyttige. Han er stillferdig i sin form, og skiller seg fra mange forskere ved aldri å være aggressiv eller pågående på egne vegne.

Blant mine mange opplevelser med Liestøl i felt var kanskje høydepunktet ved Flatbreen i Fjærland, da jeg som respektfull student oppdaget at også veletablerte forskere liker å rulle store stein utfor stupet! Og ytterligere en personlig observasjon — min far hadde Liestøl som elev på Stabekk Gymnas, så var jeg, som nevnt, hans student, deretter var hans sønn, Knut, min assistent ved bremålinger på Jan Mayen, og nå er min sønn, Mikkel, hovedfagstudent på Institutt for informatikk, der Knut er professor. Hvem sier at historien ikke gjentar seg!

FRA POLARFRONTEN

REINJAKT PÅ SVALBARD

- 1994: Det ble utdelt 305 fellingstillatelser, og det ble skutt 194 rein. I tillegg kommer 42 dyr som ble skutt av Norsk institutt for naturanalyser som hadde fått spesiell tillatelse etter at den ordinære jakten var avsluttet.
- 1995: Ingen oppgaver på grunn av brannen hos Sysselemannen.

OVERVINTRENDE FANGSTFOLK 1994-95

I Farmhamna fortsatte Hans Lund og Marianne Prytz å overvintre i det solide huset som de nå har bygget der. Første del ble satt opp i august 1991, og har senere blitt bygget ut. I 1994 ble det bygget et verksted slik at Marianne fikk bedre plass til sin virksomhet. Hun fortsetter sin lille bedrift med å sy og selge håndsydde plagg i skinn og pels.

Den 16. august 1994 fortøyde Lund sin 41 fot store plastbåt i Farmhamna. Da han skulle se til den en time senere var båten full av vann. Alt ombord var ødelagt.

Bjørn Holm overvintret sammen med dem denne vinteren.

Fangst: 35 hvitrev, 11 kg dun og en del kobbe og snadd.

Kilde: Hans Lund, pers. med.

På Austfjordneset startet Atle Midttømme igjen på en ny vinter. Grov drivis kom inn 17. oktober og fylte Wijdefjorden. Den ble liggende og gjorde det vanskelig å ferdes på fjordisen inntil det var føyket så mye til at det jevnet seg ut. Før det frøs helt til hadde Atle en sjelden opplevelse. Han var ute og padlet i råka langs land da det smalt fremme i kajakken. Det skyldtes en hvalross som skulle opp for å puste.

Atle hadde bestemt seg for at dette skulle være hans siste vinter. Han har nå tolv sesonger på fangst, en på Krosspynten og elleve på Austfjordnes, og er derfor den som har flest vintre i Wijdefjorden.

Før han i april forlot Villa Austnes og sine fem hunder kom neste mann, Trond Løkke, for å overta og gjøre seg kjent. Han hadde ikke vært der mange dagene før han fikk seg en realistisk prøve. Trond forteller:

«Vi hadde en tre ukers overlappingsperiode. I denne perioden slo en gammel hannbjørn seg til ved stasjonen. Bamsen var en kløpper til å klatre, og avla

kjøttstativet mange besøk. Atle sa at dette bare hadde skjedd en gang tidligere. Etterhvert ble bamsen plagsom. Den holdt også på å ta en av hundene. Etter ti dagers tilhold ved stasjonen, brøt den seg inn i bislaget. For første gang kontaktet Atle sysselmannen. Da bamsen nå befant seg i bislaget og alle metoder var brukt for å jage den unna, ga sysselmannen tillatelse til felling. Bamsen ble skutt gjennom gangdøra av meg. Den rygget ut mens vi sprang etter og ga gamlingen den siste salve. Bjørnen veide 283 kg, og skinnen ble auksjonert ut under TV-aksjonen høsten 1995.»

Atle satte ut bare noen få feller i nærheten av hytta denne vinteren, rett og slett fordi han var lei av revefangsten.

Fangst: 1 bjørn, 5 hvitrev, 3 kobber, 50 snadd, 3 rein og 40 ryper.

Kilde: Atle Midttømme og Trond Løkke, pers. med.

På Polheim overvintret Georg Johnsrud og Marit Gridseth.

Langfredag ble de vekket av et forferdelig hundehyl. Bak hundehuset som ligger 10-15 meter fra hytta, lå en isbjørn over en av hundene. De hentet riflen og signalpistolen og skjøt mot bjørnen. Den lot seg ikke skremme selv om et av signalkuddene traff den i hodet. Etter at bjørnen hadde tatt seg en runde ved hytta gikk den tilbake til hunden som fremdeles var i live. Da så de ingen annen utvei enn å skyte bamsen. Hunden måtte avlives.

Fangst: 1 bjørn, 0 rev, 1 rein, 10 røye (i Mosselvatnet).

Kilde: G. Johnsrud, pers. med.

På Kapp Wijk overvintret Harald Solheim.

1995-96

I Farmhamna fortsatte Hans Lund og Marianne Prytz sin virksomhet. Siden 1992 har Lund om sommeren utført oppdrag med båten sin for institusjoner og private. Det var derfor et følelig tap for ham da båten sank og ble ødelagt i august 1994. Men Lund har fått bygget den opp igjen helt fra grunnen av. Den er nå en flott passbåt sertifisert for tolv personer.

Straks etter nyttår hadde Lund en nifs opplevelse. Han hadde satt scooteren opp på to jerrykanner og krøp under for å reparere på beltet. Mens han lå der ble han oppmerksom på at noen tråkket på scooteren. Da han snudde på hodet tippet han rett opp i trynet til en isbjørn som hadde dårlig ånde. Lund hadde revolver på seg, men han lå oppå den og måtte derfor rulle seg rundt for å få den fri. Med votter på var det vanskelig. Bjørnen var nysgjerrig og kom over scooteren. Lund trakk av og skudde gikk i bakken så is og stein sprutet. Bjørnen gjorde et hopp bakover så scooteren veltet og løp så raskt forbi hytta og bort til hundene. Der klasket den til *Hans* så den gjorde en bue gjennom luften i det den hang etter kjettingen. Lund løp over til hundene og fikk løsnet schæferen *Rex*. Da han kom ut av hytta med

geværet klart, hadde hunden jaget bjørnen vekk. Det hadde Rex gjort 20-30 ganger tidligere den vinteren. Hans kom til hektene igjen.

Fangst: 30 hvitrev, endel dun, kobbe og snadd.

Kilde: Hans Lund, pers. med.

På Austfjordnes hadde Trond Løkke startet sin første vinter allerede i april (se foran). Isen i fjorden drev vekk først den 23. juli og det var derfor få fugl som hekket på øyene og lite dun å hente.

I begynnelsen av august kom Astrid Gjertsen for å overvintre sammen med Trond. Hun kom med båt inn Dicksonfjorden, derfra gikk hun til fots til overgangshytta i Austfjorden. Der ble hun hentet med båt. Trond forteller:

«Vi hadde aldri truffet hverandre før, så det var et spennende møte. Utover vinteren viste det seg at vi fungerte bra sammen selv om vi ikke ble noe par. Høsten gikk med til jakt på rype og kobbe og reparasjoner av siste vinters bjørneherjinger på bistasjonene. Austfjordhytta, Villa Austnes, fikk vindmølle til produksjon av strøm til sender og noen lyspunkter. Høsten hadde mye godvær, mens vinteren ble mild med lange mildvårsperioder. Den 2. januar havarerte scooteren under en tur innerst i Austfjorden. Jeg var der for å se etter fellene. Den ble hentet noen dager senere med hundespannet.

Vinteren var preget av mye helikoptertrafikk. Like før jul ble reketråleren *Atlantic Prawn* skrudd ned ytterst i Wijdefjorden og flere andre båter måtte ha assistanse i forbindelse med trål i propellen, mm. Den 18. mars havarerte Airlifts Super Puma helikopter ca. 4 mil nord for hytta vår. Vi ble bedt om å dra til havaristedet. Men søkeområdet var stort og lysforholdene ikke optimale, så vi måtte returnere uten å ha funnet havaristedet. I mens ble besetningen reddet av et annet helikopter. Noen dager senere kom K/V Lance inn fjorden og berget helikoptervraket. Astrid og jeg dro nordover og så på, og ble bedt ombord til middag.»

Fangst: 1 blå- og 18 hvitrev, 6 kobber, ca. 60 snadd, 20 kg dun, 100 egg og 155 ryper.

Kilde: Trond Løkke, pers. med.

1995-96

På Kapp Wijk overvintret Harald Solheim. I julen fløy han til Norge. Det var hans første julebesøk på fastlandet siden han startet sin fangstvirksomhet i 1977.

Kilde: Svalbardposten 15/12-95.

På «Alberthun», en mils vei fra Svea, overvintret Eero Lindberg alene.

NARHVAL

Den 25. juli ble det observert to flokker på ti narhval da de svømte sørover i Hinlopenstredet. En meget sjelden hvalart å se i Svalbard-farvannene.

Kilde: Svalbardposten 11/8-95.

KNOPPSVANE

I midten av april 1995 landet en knoppsvane i Ny-Ålesund. Den ble fanget inn, foret og fikk godt stell i tre uker. Så ble den fløyet til Oslo og sluppet ut i indre Oslofjord. Den var da i god form.

Det er den første observasjonen av knoppsvane på Svalbard.

BRANN PÅ HOPEN RADIO

Den 1. november brøt det ut brann i maskinhuset på Hopen radio. De fire som utgjør mannskapet på værstasjonen klarte ikke å slukke brannen, og tilkalte hjelp over radionen. Via Bodø radio kom meldingen frem til sysselmannen i Longyearbyen. Derfra ble det med en gang sendt avgårde et helikopter med seks brannmenn og utstyr. Kystvaktskipet *Grimsholm* som var i området, ble bedt om å sette kursen mot Hopen. Mens disse forberedelsene foregikk forsøkte mannskapet på Hopen å holde brannen i sjakk med store mengder pulver. De sprøytet også på vann, men da strømmen gikk, stoppet også vannet. Det hele var dramatisk da maskinhuset står bare noen meter fra hovedhuset.

Da helikopteret landet var hele maskinhuset overtent. Det var derfor nærmest bare etterslukking som måtte gjøres. Etter en og en halv times innsats kunne helikopteret ta av og sette kursen tilbake til Longyearbyen. Bare en gunstig vindretning reddet hovedhuset fra å bli flammenes rov.

Etter brannen var stasjonen ute av drift i ett og et halvt døgn. Ved hjelp av et nødaggregat kom arbeidet i gang igjen. Allerede etter fem dager ble nye aggregater sendt opp med kystvaktskipet *Lance*, og ble satt i land med helikopter.

Kilde: Svalbardposten 3/9 og 10/11-95.

BRANN I SYSSELMANNSBOLIGEN

Klokken 14.13 den 6. november gikk brannalarmen i Longyearbyen. Det var brutt ut en eksplosjonsartet brann i kontorbygningen til sysselmannen. Alt av brannmannskaper og utstyr ble mobilisert. Alle tilgjengelige tankbiler kjørte vann.

Hele annen etasje med to hybler, en leilighet og tre kontorer ble utbrent. Hele bygget ble røykskadet. Verdier for mange millioner kroner gikk tapt. Til alt hell kom ingen mennesker til skade.

Kilde: Svalbardposten 10/11-95.

ULYKKE MED SNØSCOOTER

Bjørn Fjukstad fra Longyearbyen feiret jul alene i hytta i Bjonahamna ytterst i Tempelfjorden. Første juledag tok han en tur med scooteren for å sjekke isen innover Tempelfjorden. Han fant den trygg og bestemte seg for å snu ved Sveltihjel omtrent 100 meter fra land. I det han svingte ga isen etter. Han ga gass for å få opp farten og komme seg inn på sikker is, men scooteren sank ned i isen. Han kastet seg forover og la seg flat på issørpa. Han var i en livsfarlig situasjon der han lå og kravlet på sørpa i mørket. Heldigvis hadde han en lommelykt med seg, og den virket. Etter å ha kravlet 40-50 meter kom han inn på sikker is søkkvåt fra livet og ned.

Han brukte 2,5 timer på å gå de 13-15 kilometerene til hytta. Etter å ha overnattet spente han på seg skiene og kom etter 12 timer frem til Gruve 7.

Kilde: Svalbardposten 5/1-96.

SCOOTERULYKKE

Øyvind Jensen som besøkte Longyearbyen for å delta i en konfirmasjon hadde planlagt en tur ut av byen sammen med slekt og venner. Det var påske og fint vær. Plutselig tok scooteren han kjørte av, og med full fart kjørte han inn i veggen på UNIS-bygget. Han døde øyeblikkelig.

Kilde: Svalbardposten 12/4-96.

PADLERE

Den tyske kvinnen Gudrun Siegwarth (37) hadde planlagt å padle rundt Svalbard alene. Fra Longyearbyen padlet hun til Colesbukta. Derfra satte hun kursen over Isfjorden. Været var godt til å begynne med, men da hun kom nærmere land begynte det å blåse opp. Plutselig veltet kajakken, men hun klarte å snu den. Da hun var nesten fremme ved land veltet den på nytt. Hun innså nå at det ikke var annet å gjøre enn å aktivisere nødpeilesenderen.

Hun ble reddet av helikopter etter at hun hadde ligget 1,5 time i iskaldt vann. Hun var mye forkommen og avbrøt turen.

Kilde: Svalbardposten 24/6-94.

SPITSBERGEN RUNDT I KAJAKK

De to padlerne Roar Olsen (39) og Frode Karlsen (27) fra Finnmark har gjennomført den femte vellykkede kajakkexpedisjonen rundt Spitsbergen. De brukte seks uker på turen.

De startet fra Longyearbyen og rodde rundt nordkysten til Hinlopenstretet. Denne delen gikk greit. Men i Hinlopenstretet ble de stoppet av drivis som var så tett i alle retninger at de måtte ligge på en liten holme og vente i to uker.

De hadde kontakt med flere nærgående isbjørner og hadde også bryderi med å jage dem bort med snublebluss og knallskudd.

En sjelden opplevelse hadde de en dag da de fikk følge av en flokk på 40-50 hvithval. Hvalene var ofte på kloss hold.

Kilde: Svalbardposten 18/8-95.

FORSØK PÅ Å RO RUNDT SVALBARD

Den 17. juni drog Hans-Olaf Berg (26), Rolf Mathisen (39) og Ryno T. Liljegren (22) ut fra Longyearbyen i en nordlandsbåt for å ro og seile rundt Svalbard.

Den første prøven fikk de straks etter de hadde passert St. Jonsfjorden på vei til Ny-Ålesund. De ble overrasket av kuling, tåke og vind fra gal kant. Etter noen harde tak kom de seg på land og ble liggende værfast i to døgn.

Men det var i Heleysundet det virkelig ble alvor. Etter å ha rodd sørover i Hinlopenstretet, la de seg til i en liten bukt ved kapp Mühry og ventet på godt vær for å komme gjennom det farlige Heløysundet. Natten til 10. august prøvde de, men måtte ro inn i bukta igjen. Etter å ha vurdert situasjonen i noen timer bestemte de seg for å prøve igjen. I Svalbardposten (19.08.1994) har de fortalt blant annet om dette:

Det så ut til at det skulle gå bra, men plutselig møtte vi vinden. Vi rodde som bare det, men kom ikke ut av sundet. Vinden bare økte og etterhvert blåste det opp til stiv kuling. Vi hadde seilene oppe, men dem fikk vi tatt ned i hui og hast. Vi prøvde å ro, men det nyttet ikke. Bølgene slo over oss, og vi måtte øse båten med bøtter.

Vi mistet kontrollen, nå var det hav, vind og bølger som kontrollerte oss. Vi ble ubønhørlig drevet mot klippene. Strøm, bølger, snø, vind og tåke – vi hadde alt mot oss.

Det endte med totalt forlis. De måtte hoppe i vannet med overlevelsedrakter på, og forsøkte å berge det de kunne. Båten ble slått til pinneved. De visste at *Polarsysse* var i nærheten, og sendte opp nødbluss, men intet ble sett.

Etter fem dager i en provisorisk leir ble isbjørnene som de hadde som naboer så farlig nærgående at de satte igang nødpeilesenderen. To timer senere ble de plukket opp av et helikopter fra Longyearbyen.

Hans-Olaf Berg og hans fetter Agnar Berg forsøkte i 1994 å padle i kajaker rundt Svalbard. Da de kom til Barentsøya stoppet turen den gangen også. Den gangen var det isbjørn som kom til leiren og slo i stykker kajakkene.

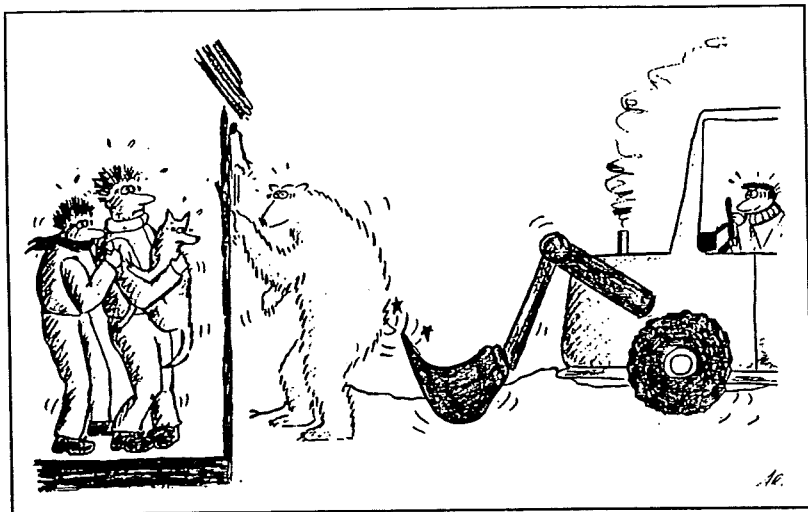
ISBJØRNHISTORIER

En dag i slutten av januar skulle to mann på Isfjord radio ut for å se hvor det var blitt av isbjørnen som hadde holdt til der i noen dager. De hadde en revolver og en grønlandshund med seg.

Alt så rolig ut inntil en snøhaug reiste seg 200 meter unna. De trakk seg rolig bakover til en hytte 100 meter bak. Hunden bjeffet litt, og bjørnen kom mot dem med senket hode.

De la på sprang mot hytta og fikk slått igjen døra i det bjørnen dundret på den. Den gikk rundt hytta og buldret, banket og krafset på veggene. Etter å ha dyttet til veggen, reiste den seg på to, krafset ut en ventil og stakk snuten inn.

Hytta ligger 200 meter fra hovedbygget og bjørnen hadde revet av telefonledningen. Men de hadde VHF-radio. Med den fikk de kontakt med Longyearbyen som varslet folkene på Isfjord. Derfra kom det en mann på traktor. Bjørnen var ikke særlig skvetten av seg. Da skuffa på traktoren bare var en meter fra den og lysene ble satt på, og det ble tutet, flyttet den seg et par meter. Men så trakk den seg rolig unna.

Etter en stund var ikke bjørnen å se. Sporene viste at den hadde gått mot Linnévatnet, og stasjonsfolkene var glade de var kvitt den. Men noen dager senere dukket den opp igjen. En morgen sto den på trappa og sleit i et tau som var festet til mastene. Etter dette ruslet den vekk.

Kilde: Svalbardposten 4/2-94. Tegning Anja Roberts.

På den polske forskningsstasjonen i Hornsund kom det to mann som ble overrasket av en isbjørn da de avleste de meteorologiske instrumentene. Bjørnen kom plutselig og lot seg ikke skremme av varselskudd. Den måtte skytes på 4-5 meters hold. Bjørnen hadde ligget i en grop like ved instrumentene.

Kilde: Svalbardposten 11/3-94.

Juletreet som var blitt sendt til Bjørnøya ble satt opp mot veggen utenfor. Men da det skulle hentes inn for å pyntes var det borte. Bare noen barnåler lå igjen. Synderen var en bjørn som hadde spist opp hele treet.

Fra 1. september til jul ble det observert 113 bjørn fra stasjonen på Bjørnøya.

Kilde: Svalbardposten 16/12-94.

Den 19. januar ble en stor hannbjørn skutt på Hopen radio. Sysselmannen hadde gitt tillatelse til avlivningen da bjørnen i flere uker hadde besøkt husene og gjort ugagn. Den reagerte ikke på skudd eller andre skremser.

Det ble tatt mål av bjørnen. Etter en metode utviklet av Polarinstituttet er den beregnet til å veie mellom 800 og 850 kilo. Den skal dermed være den største som er skutt på Svalbard.

Kilde: Svalbardposten 20/1 og 5/5-95.

Den 27. januar ble en stor hannbjørn skutt i Hornsund. Gang på gang kom den inn til husene på den polske forskningsstasjonen. Den lot seg ikke skremme vekk. Til slutt kastet polakkene ut en øvelsesgranat. Isbjørnen snudde seg raskt og tok den i kjeften. Deretter falt den svimeslått om og måtte skytes.

Kilde: Svalbardposten 3/2-95.

Hildegunn Høydahl skulle gå de få meterne fra messa til badet i Svea. Midtveis hørte hun noe som freste. Om lag fem meter unna ved søppelcontaineren fikk hun se en binne med en unge. Hun løp for full fart tilbake til messa med bjørnen etter. Hun fikk et støkk i livet.

Kilde: Svalbardposten 17/3-95.

Den 16. mars og de tre neste dagene fikk Sysselmannen melding om ni observasjoner av isbjørn i nærheten av Longyearbyen.

Kilde: Svalbardposten 24/3-95.

Kvinne drept av isbjørn

Nina Jeanette Olaussen og hennes venninne var på besøk i Longyearbyen. Det var fint vær og de gikk en tur opp på Platåfjellet som ligger vest for byen. De var ubevæpnet. Oppe på fjellet fikk de se en bjørn, og den angrep. De forsøkte å løpe, men bjørnen fikk tak i Nina og slo henne ned. Venninnen løp videre og skle ned fjellsiden ved Sverdrupbyen. Her fikk hun varslet om hendelsen. Sysselmannen sendte øyeblikkelig av gårde et helikopter, men da det kom opp på fjellet sto bjørnen over den allerede døde kvinnen. Helikopteret skremte bjørnen vekk. Men da en snøscooter med mannskap fra sysselmannskontoret kom til, gikk bjørnen til angrep på nytt og den ble skutt. Den omkomne, Nina Olaussen, var 22 år gammel.

Kilde: Svalbardposten 31/3-95.

Den 11. september ble nok en bjørn skutt på Hopen. Denne gangen var det en ungbjørn på 187 kg. Bjørnen hadde oppholdt seg ved stasjonen en uke, og lot seg ikke skremme hverken av signalpistol, hunder eller traktor. Det virket som om den vennet seg til smell og motordur. En natt slo den inn døra i gangen til fryserommet.

De fire karene på Hopen har notert nøyte hvor mange isbjørnbesøk de har hatt i sesongen 1994-95. Ikke mindre enn 470 besøk har de hatt inne på stasjonen. I tillegg kommer observasjoner av 130 til i nærheten av stasjonen.

Kilde: Svalbardposten 15/4 og 22/9-95.

Den 11. mai kom en isbjørnunge ruslende inn til husene på Isfjord radio. Mora var ikke å se. Mannskapet ringte til Sysselmannen for å få vite hva de skulle gjøre med den lille tassen. Mens samtalen fant sted slet en av hundene seg og drepte ungen. Den veide bare 7,5 kg. Binna dukket aldri opp.

Kilde: Svalbardposten 19/5-95.

Mann drept av isbjørn

Det svenske skipet *Origo* var på sesongens siste tur med turister rundt Spitsbergen da ulykken skjedde. På Kiepertøya som er den sørligste av Bastianøyane i Hinlopenstretet, ble det satt i land to grupper som skulle gå en tur. Den ene gruppen på fem personer som ble ledet av Helmer Kristian Kristensen (58) fra Tromsø gikk nordover. Kristensen var islos ombord. Han hadde med seg en pistol.

Etter å ha gått en times tid fikk de se en bjørn 75 meter borte. Gruppen trakk seg langsomt tilbake, og Kristensen fyrte av et skudd fra en signalpistol. Men bjørnen ble ikke skremt, tvertimot gikk den rett mot de fem. Det ble fyrt av flere signalskudd. Bjørnen stanset bare opp et øyeblikk hver gang det smalt.

På 15 meters hold skjøt Kristensen på isbjørnen. Den fortsatte likevel rett frem og hoppet på ham. Han kastet pistolen over til den svenske turisten Ole Wikman i

det han la seg ned og forsøkte å beskytte hodet og ansiktet. De tre andre i følget løp unna. Wikman var ikke kjent med pistolen, men fikk skutt tre-fire skudd. Noen traff og Wikman så det kom blod.

Bjørnen ble nå rasende og hoppet på Wikman som skjøt et skudd i samme øyeblikk. Han kjente at bjørnen bet i øret og nakken, og satte klørne i skulderen hans. Wikman fikk kastet pistolen tilbake til Kristensen. I det neste skudd traff, kastet bjørnen seg over Kristensen på ny. Han kastet pistolen tilbake til Wikman som straks fyrte av det siste skuddet. Pistolen var tom.

Wikman ropte til Kristensen som lå på magen med bjørnen over seg: «Prøv å trekke kniven». Kristensen lå urørlig og Wikman forsto at det var slutt. Han gikk langsomt bort. Øret hans hang i en skinnfille.

Omkring 150 meter unna sto de to kvinnene som hadde vært med i følget, helt stumme av skrekk. De hjalp Wikman som hadde store smerter tilbake til gummi-båten. Omtrent halvveis møtte de skipperen som kom med gevær. Den ene av kvinnene ble med ham for å vise vei. Bjørnen sto ved den døde islosen og ble jaget vekk. Den døde ble bragt ombord i *Origo*.

Melding ble sendt til Longyearbyen, og et helikopter ble sendt ut for å hente den døde og bringe den sårede til sykehuset.

Det var en 22 kalibers pistol Kristensen hadde med seg, og det ble avfyrt sju skudd med den. Sysselmannen ga beskjed om at bjørnen skulle avlives. Den var truffet av minst fire skudd, tre i hodet og ett i skulderen.

Kilde: Svalbardposten 8/9-95.

I første halvpart av mars var det flere besøk av bjørn i nærheten av Longyearbyen. På Revneset ble tre hytter skadet. Særlig hardt har det gått ut over den ene. En bamse hadde slått inn døra, romstert noe forferdelig inne før den var gått ut gjennom et vindu. To av vinduene var revet ut med karm og det hele.

Kilde: Svalbardposten 11/3-96.

I slutten av mars kom fire engelskmenn til Longyearbyen for å gå på ski fra Sørkapp til Verlegenuken. De ble satt ut til Van Keulenfjorden med scooter, og gikk videre på ski for å komme fram til startstedet på Sørkapp. På veien nordover kom de tilbake til utgangspunktet i Van Keulenfjorden hvor de hadde satt fra seg en pulk med proviant som de skulle bruke på resten av turen. Pulkene var imidlertid ikke gjemt godt nok. En bjørn hadde spist opp all maten.

De slo leir ved den ødelagte pulken. Om natten kom ei binne med to unger på besøk. Da de tittet ut så de at ungene lekte med den ødelagte pulken. De fikk jaget bjørnene, og kom til Svea hvor de måtte avbryte turen.

Kilde: Svalbardposten 19/4-96.

Heidi Brun ble et minne rikere da hun var på hyttetur på *Bamsebu* i Van Keulenfjorden. Svalbardposten 19. april forteller om dette:

Hun var førstemann oppe på morrakvisten, og pilte avsted i retning utedoen. Der gikk naturen sin gang og freden rådet. Inntil hun hørte skrik og skrål fra Sverre Gabrielsen. Også han hadde stått opp, og oppdaget en isbjørn mellom hytta og doen.

Han skrek at Heidi måtte bli på sin post, for å si det slik. Heidi forsikret at dodøra var stengt og fulgte med fra sitt lille vindu. Sverre prøvde å hysje bamsen av sted. Uten hell, den gikk bare nærmere.

Da dukket Torstein Nilsen — Heidis samboer — opp, iført truser, scooterstøvler og en Magnum 44. Selv ikke dette synet var nok til å skremme bamsen! Men da Torstein fyrte av to skudd i bakken foran den, skjønte den Alvoret og trakk seg tilbake.

Åtte UNIS-studenter som var på hyttetur til Vårsolbukta fikk påskeaften morgen besøk av bjørn. Etter at bamsen hadde romstert utenfor hytta, dyttet den opp døra til hovedrommet og kikket på studentene. De sto klar med to rifler. Men først kastet de noen termoskopper på den og deretter en kasserolle. Kasserollen traff bjørnen i hodet og den ble sint. To skudd i dørkarmen måtte til før den trakk seg unna.

Den hadde en reinsdyrskrott 2-300 meter fra hytta som den tygde på. Bjørnen kom tilbake flere ganger i løpet av dagen.

Kilde: Svalbardposten 19/4-96.

TRÅLER FORLIST

Tråleren *Atlantic Prawn* som i midten av desember hadde avsluttet fisket i Hinlopenstretet og var på vei til Longyearbyen for å skifte mannskap, kjørte seg den 18. desember fast i drivisen rett vest for Verleghuken. Isen skrudde voldsomt sammen og løftet den 1600 tonn tunge skuta i været. Skuta fikk en alvorlig skade i et rørrinntak og vannet strømmet inn i lasterommet. Fra Longyearbyen ble det fløyet ut en ekstra lensepumpe. Samtidig ble situasjonen vurdert så alvorlig at halvparten av mannskapet ble med helikopteret til Longyearbyen.

Det utviklet seg til det verre. Vann begynte også å lekke inn i produksjonsrommet, og skuta ble forlatt. Lensepumpen og skipets hjelpemotor gikk i håp om at skipet kunne holdes flytende.

Etter et par døgn sank *Atlantic Prawn*. Den hadde isklasse 1A, den samme som isbrytere har. Ingen av de 13 ombord kom til skade.

Kilde: Svalbardposten 22/12-95 og 5/1-96.

HELIKOPTERULYKKEN I WIJDEFJORDEN

Den 18. mars var Super Puma-helikopteret fra det nyetablerte Airlift A/S på treningstur. På vei utover Wijdefjorden ble det observert en bjørn på fjordisen. Da noen ombord ønsket å ta bilder, gjorde flygeren en runde for å komme i posisjon. Under denne manøvreren tapte helikopteret høyde og traff isen med så stor kraft at det totalhavarete. Alle syv ombord hadde utrolig flaks og kunne krype levende ut. De aktiviserte nødpeilesenderen.

Fra Longyearbyen ble det satt i gang redningstiltak med en gang de fikk beskjed om ulykken. Trond Løkke som lå på Austfjordnes ble bedt om å søke etter helikopteret. Han kjørte nordover fjorden med snøscooter, men fant det ikke.

To helikoptere som fløy ut fra Longyearbyen, fant vraket og så folkene som stod på isen øst for Laguneneset, omtrent en tredel inn fjorden. De syv ble plukket opp og fløyet til Longyearbyen. En ble behandlet for en skade i en fot. De hadde bare oppholdt seg på isen i tre timer.

Fem dager senere kom kystvaktskipet *Lance* inn Wijdefjorden. Ved å strekke ut en to kilometer lang wire over isen ble vraket vinsjet ombord.

Kilde: Svalbardposten 22/3 og 29/3-96.

POLAREKSPEDISJONER

Will Steger Expedition (1995)

En internasjonal ekspedisjon på seks personer ble i mars med helikopter satt 8 km ut i drivisen fra Cape Arkticheskiy i Sibir. Straks de begynte på den planlagte turen tvers over Nordpolen til Canada gikk alt galt. Hundene og en av deltagerne falt i sjøen, drivisen skrudde i alle retninger og en hundre kilometers råk med vann og oppskrudd is lå foran dem.

De måtte gå tilbake til utgangspunktet. Her trakk en av deltagerne seg.

Planen ble forandret. Nå ble de fem, to kvinner og tre menn fra USA, Japan, Russland, Danmark og England, fløyet med helikopter 600 km (forbi 85° N) ut i drivisen. Her startet de på ny 2. april. Ekspedisjonen hadde som mål å rette oppmerksomheten mot forholdene i Arktis, at det også der var forurensninger som kom med vind og strøm. Daglige rapporter om dette og om hva de opplevde ble sendt via satellitt til en sentral i Virginia og derfra ut til skoler rundt om i verden.

De nådde Nordpolen 21. april. Den 16. juni da de nærmet seg Canada, fikk de forsyninger av kano-sleder, og hundene ble fløyet ut. Resten av turen dro de hver sin slede og 3. juli nådde de land helt nord på Ellesmereøya.

Weber-Malakov Expedition (1995)

Richard Weber fra Canada og Mikhail Malakov fra Russland startet fra Ward Hunt på Ellesmereøya den 14. februar og gikk på ski og trakk sleder på 300 pund frem til Nordpolen som de nådde 12. mai. Her snudde de straks og gikk samme vei tilbake. De nådde Ellesmereøya 15. juni.

De er de første, etter Peary i 1909, som har klart å gå til Nordpolen og tilbake uten å få forsyninger underveis.

Kamiński-Moskal Expedition (1995)

De to polakkene Marek Kamiński og Wojtek Moskal (medlem av Norsk Polar-klubb) startet fra Cape Columbia på Ellesmereøya 14. mars med Nordpolen som mål. De gikk på ski og trakk pulker. De var på nippet til å gi opp rett etter starten da Moskal falt i sjøen. Den første måneden klarte de bare å tilbakelegge 40 km, men så ble det bedring og den neste måneden klarte de 700 km. De fikk ikke forsyninger underveis og er de første polakker som har klart å nå Nordpolen.

Norsk Polarklubb

Klubben hadde følgende møter i 1994 og 1995:

1994:

9. februar på Polhøgda. Thor Larsen: *Fra isbjørn til løver i Afrika – forvaltning, vern og utnyttelse.*

9. mars på Polhøgda. Olav Orheim: *Antarktis – nøkkelen til vår fremtid?* Møtet var årsmøte og styret ble etter valget: Formann Fridtjof Mehlum, styremedlemmer Olav Eggen, Kirsten Sunde Andersen, Helge Irgens Høeg og Odd Lønø. Varamenn: Trond Eiken og Øystein Wiig. Revisor: Otto Salvigsen. Klubben hadde pr. 31.12.1993 608 medlemmer hvorav to æresmedlemmer (Helge Ingstad og Tore Gjelsvik) og tre innbudte (Anne S. Ingstad, Gerd Lønø og Thorolv Lund).

26. oktober på Polhøgda. Dag Nævestad: *Walter Wellmans Nordpolferd 1894.*

1. november i Longyearbyen. Fridtjof Mehlum: *Sjøfugl i drivisen, og hvor langt nord finner vi dem.*

8. november på Polhøgda. Ian Gjertz: *Steinkobben og storkobben på Svalbard.*

Klubben ga kr 2000 i bidrag til byste av Roald Amundsen ved Polar-museet i Tromsø.

Polarboken 1993-1994, nr. 38 i rekken, kom ut i et opplag av 1100 eksemplarer.

1995:

15. mars på Polhøgda. Kåre Berg: *Seks år i Arktis med Roald Amundsens polarskip MAUD.* Dette var et årsmøte og styret ble gjenvalgt.

16. mars i Universitetets Aula. Liv Arnesen: *Hvite horisonter,* (om sin solo-tur til Sydpolen).

22. mars i Longyearbyen. Øystein Wiig: *Nye forskningsresultater om isbjørnen på Svalbard.*

11. oktober på Polhøgda. Egil Soglo: *Blant reinsdyr og pingviner på Sør-Georgia.*

22. november på Polhøgda. Nils Are Øritsland: *Svalbardreinens naturlige og unaturlige bestandsendringer.*

